

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Rapport

R120:1979

Terminologi för en utökad miljöanalys

Ramon Wåhlin

TEKNISKA F
HOGSKOLEN I
TEKNISKA HOGSKOLAN I LUND
INSTITUTIONEN FÖR VÄG- OCH VATTEN
BIBLIOTEKET

Byggforskningen

R120:1979

Terminologi för en utökad miljöanalys

Ramon Wåhlin

TEKNISKA HOGSKOLAN I LUND
SEKTIONEN FÖR VÄG- OCH VATTEN
BIBLIOTEKET

Denna rapport hänför sig till forskningsanslag 771310-3 från
Statens råd för byggnadsforskning till Avdelningen för formlära,
Tekniska Högskolan, Stockholm.

I Byggforskningsrådets rapportserie redovisar forskaren sitt
anslagsprojekt. Publiceringen innebär inte att rådet tagit
ställning till åsikter, slutsatser och resultat.

R120:1979

ISBN 91-540-3112-5

Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1	FÖRORD	4
2	INLEDNING	5
2.1	Problem	5
2.2	Problemrådets framväxt	6
2.3	Problemexempel	6
2.3.1	Läsningar	7
2.3.2	Arkitektens arbete	7
2.3.3	Variationer i miljön	8
2.3.4	En viktig fråga både för arkitekturproducenten och -kritikern	9
2.4	Några orsaker till varför en arkitektur- semiotisk terminologi sammanställs	10
3	TERMER	27
4	ANALYSMODELLER	195
4.1	Allmänt	195
4.2	Kommunikationsanalys	197
4.3	Teckenanalys	199
5	SAMMANFATTNING	204
6	REFERENSER	205
6.1	Litteratur som primärt legat till grund för ordbokens huvudbegrepp	205
6.2	Övrig litteratur	205
7	BILDER	209

1 FÖRORD

"Om semiotiken inte bara är vetenskapen om teckensystemen som sådana, utan den vetenskap som studerar alla kulturfenomen som om de vore teckensystem - med stöd av hypotesen att alla kulturfenomen i verkligheten är teckensystem och att kulturen till sin grund är kommunikation - är arkitekturen ett av de områden, där semiotiken mest utmanas av den verklighet den försöker gripa tag i."
(Eco, 1971, 281)

Denna terminologipresentation riktar sig främst till arkitekter och miljökritiker.

Det centrala problemområdet för detta projekt har varit semiotikens (teckenlärans) för många personer ovanliga och därför svårbegripliga språk. Målet med detta arbete är att ge ökad kännedom om semiotik, speciellt arkitektursemiotik, samt ange ett av dess många tillämpningsområden, nämligen en stomme till semiotisk miljöanalys.

Det bakomliggande och övergripande problemområdet utgör den mycket komplexa helheten 'arkitekturen som språk'.

Presentationen av semiotiska termer är på intet sätt fullständig. Det som presenteras har bedömts vara centralt för arkitektursemiotiken och utgör en entré till vidare arbeten inom disciplinen.

Föreliggande arbete har diskuterats vid några seminarier vid Tekniska Högskolan i Stockholm, Sektionen för Arkitektur, Avdelningen för Formlära. Det är främst en referensgrupp bestående av professorerna Sven Sandström och Harriet Ryd, rektor Gert Z. Nordström och docent Björn Linn, som bidragit med väl underbyggd och relevant kritik av de av författaren producerade texterna. Referensgruppen tackas härmed.

2.2 Problemområdets framväxt

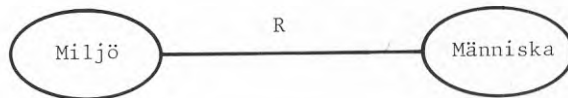
Vi är inte nöjda med allt här i världen. Den byggda miljön underkastas idag en alltmera ifrågasättande kritik. (Med 'kritik' menar jag här en saklig analys och utvärdering av något, i vårt fall den byggda miljön.) Vi omges ständigt av materiella miljöer och deras inverkan på oss önskar vi kartlägga mer och mer. Hur påverkas vi av den byggda miljön? Hur kan vi styra miljöutformningen, så att vi inte kommer att påverkas negativt av den färdigställda miljön?

Om vi anser att den byggda miljön inte spelar någon roll för våra liv, så bryr vi oss heller inte om hur den utseendemässigt eller funktionellt är utformad.

Om vi däremot anser att den byggda miljön spelar en roll för våra liv, så bryr vi oss däremot mer, eller kanske mycket mera, om hur den är utformad.

Vilken roll eller vilka roller den byggda miljön nu spelar för oss är inte alltid klart. För att på ett meningsfullt och rationellt sätt reda ut dessa roller krävs att vi har en teori för dem.

I den enkla systemmodellen

så gäller det att lära känna de båda huvudelementen 'människa' och 'miljö' samt relationen 'R' mellan dem.

Människan är en mycket komplex kulturvarelse. Hon skapas av och hon skapar själv den miljö som kan kallas hennes. Men hur reda ut allt detta?

En teori om 'människa-miljö'-systemet bör lyfta fram de väsentliga dragen i detta system. Till det krävs en viss uppsättning intellektuella verktyg, begrepp. Arkitektursemiotiken kan här bidra med användbara synsätt och begrepp.

2.3 Probleme exempel

Alla människans aktiviteter grundar sig på någon typ av kommunikation. Arbetsfältet för semiotikern blir därmed ofantligt stort. Arkitektursemiotikern inriktar sig på den byggda miljön och de följande exemplen knyter an till detta område.

2.3.1 Läsningar

Arkitekturverk besitter oftast mer innehåll än de enkla funktioner som inryms i dem. Ta det nya stadshuset i Landskrona, ritat av Sten Samuelsson, som exempel. Peter Broberg skriver i AT (arkitekttidningen), nummer 10, 1978, sidan 8, följande om det huset: "Det är svårt att uppfatta "guldpalatset" annat än som ett rent uttryck för nyfeodal arkitektur. Med sin gyllene fasad, sina ljusuppsättningar, sina marmorgolv, sin pompösa entréhall, sitt vattenspel och den majestätiska renässanstrappan utanför har man manifesterat det pompösa och maktfulla. Mera ofolkligt kunde det knappast göras och många renässansfurstar klarade det inte på långt när så bra." Det är tydligt att Landskronas nya stadshus ger upphov till läsningar vars innehåll sträcker sig långt bortom själva byggnaden. Varje byggnadsverk har möjlighet att i princip ges vilket semantiskt innehåll som helst. I praxis erhåller emellertid olika byggnader olika innebörder och i olika grad/mängder. I texten 'Kina i dag', nummer 4, 1978, sidan 2, kan vi läsa följande: "Det var ett hårt arbete att bygga den Stora muren. Enligt en grov uppskattning krävdes för bygget 180 miljoner kubikmeter stam-pad jord och 60 miljoner kubikmeter tegel och sten. Den Stora muren, detta gamla kinesiska under av arkitektur-konst, är en symbol för det kinesiska folkets kunnighet." Här är det en semios (kommunikationsakt/-process) som är enkel. Den Stora muren är i sig inte "kunnighet" - den är ett resultat av människors kunnighet och visar därmed hän som tecken till denna kunnighet.

Litteraturen kan ge många exempel på semioser. Följande är i viss mån subtielt men visar att kommunikationer i semio-tisk mening uppträder i hela den mänskliga kulturen. Ronny Ambjörnsson skriver i Dagens Nyheter den 13.7.1978 om physico-teologin att den är "... den lära som menade att kun-skaper om naturen var den genaste vägen att nå Gud, efter-som naturen var Guds bok. Enligt physico-teologerna var ingenting i naturen tillkommet av en slump, varje minsta detalj hade sitt speciella syfte i förhållande till helhe-ten." Att läsa naturen är vanligt även idag. Vi lägger dag-ligen märke till vad slags väder det är. Väderleken utgör ju också ofta ett inledande samtalsämne då vi möts på ga-tan, i hissen eller trappan. Det är något som vi alla kan vara något så när överens om och uppfatta ganska lika. Årstiderna och deras egenskaper är naturläsningar som de flesta klarar av. Någon direkt sändare, i form av medvetet subjekt, finns inte bakom de "naturliga" tecknen - de lä-ses ändå.

2.3.2 Arkitektens arbete

Då arkitekten ska rita en byggnad har han/hon som utgångs-punkt:

- o en byggnadsuppgift; oftast i form av en denotativ be-skrivning över diverse egenskaper byggnaden ska be-sitta - den ska inrymma det och det, den ska fungera för den och den aktiviteten, den ska kosta så och så, och så vidare;
- o sitt eget paradigm; beskrivbart genom faktorerna

'verksamhetsuppfattning', 'verksamhetsideal', 'världsbild', 'etik' och 'estetik'.

Uttalat finns bakom byggnadsuppgiften beställarens paradigm. Arkitekt och beställare finns vidare i ett socio-kulturellt sammanhang. Denotationerna (se sid.56) som byggnadsuppgiften presenterar har också kopplingar till konnotationer (se sid. 104) och privata associationer (se sid. 128). Vid värderingar och bedömningar är det hela komplexet av betydelse och -typer som är verksamt. Dagens prioriteringar av den ekonomiskt motiverade "denotationsvärlden" ger ett alltför snävt underlag för projektering av en humanistisk arkitektur. Arkitektursemiotiken arbetar med de kulturella betydelsesystem som tillsammans med värdesystemen bildar helheten 'mänskligt liv'.

2.3.3 Variationer i miljön

Från flera håll framställs idag önskemål om att en mer variationsrik miljö ska framställas. Många menar att 60-talets bostadsområden blev för enahanda och sterila. Sådant ska undvikas, menar man.

Under 70-talets senare del har vi fått uppförda exempel på mer varierad miljö. Arkitekterna har satt burspråk, valmade tak och spröjsade fönster på husen. Stadsplanerna visar på ökad komplexitet. Allt detta är exempel på hur en miljö görs variationsrik i materiellt formhänseende. Vad vi idag inte vet något om är huruvida dessa formåtgärder lett till, eller leder till, ökad variationsrikedom vad gäller användningen av de nya bostadsområdena eller centrumanläggningarna.

En 'variationsrik miljö' måste innefatta variationsrikedom inom alla de tre aspekterna 'form', 'användning' och 'betydelse/innebörd'!

Det är inte säkert att en varierad fysisk miljö ger önskad variation av den sociala miljön.

Relationen social miljö - fysisk miljö innefattar egentligen många och mycket komplexa "delrelationer". Semiotiken erbjuder begrepp som kan användas vid analys av dessa komplexa relationer. Det rör ju ett växelspel mellan fysisk miljö och människorna i den. Det råder ett slags utbyte mellan den materiella omgivningen och människans medvetande. Individens "tar in" sin omvärld. Individens sätter också sina "spår": i husen den bygger, beteendet den visar, boken den skriver, musiken den spelar. Det vi kallar 'kultur' (i vidaste mening) kan ses som kommunikationsfenomen. Innebördsstrukturer transformeras genom fysisk miljö - människa - fysisk miljö - människa - fysisk miljö - ... etc.

Vad vi idag måste undersöka är vad slags variationsrikedom vi önskar inom alla aspekter av dessa komplexa kommunikationssystem. Till grund för dessa önskemål måste vi veta vilka kommunikationssystemen är samt vilka konsekvenserna

blir av olika förändringar i systemen.

2.3.4 En viktig fråga både för arkitekturproducenten och -kritikerna

Vad gör vi då vi försöker bedöma om en byggnadsdetalj, eller ibland också en hel byggnad, är meningsfull eller inte? Jo, vi reflekterar över huruvida det vi ser, byggnadsdetaljens eller byggnadens materiella form, kan motiveras av något utanför formen själv. Branta tak kan t. ex. motiveras funktionellt: regn och snö kan inte ligga kvar, vilket undanröjer fuktskador i huset. Ett dragjärn genom ett rum kan likaså motiveras med funktionella motiv: huset hålls ihop konstruktivt av järnen; väggarna pressas inte isär av takets tyngd. Ljusföringen i en kyrkosal motiveras ofta utifrån religionens världsbild och symbolvärld: ljuset är Gud. En industrilokal är oftast inte större än den däri förkommande produktionen kräver. En affärslokals eventuellt pompösa och dekorerade utrymmen kanske motiveras av en allmän föreställning om att flotta lokaler rymmer bra varor. Exempelen på motiverade former inom arkitekturen kan bli åtskilliga.

Omotiverade former då? Här blir det mer komplexa analyser. När vi sorterat bort funktionella, konstruktiva eller symboliska bakgrunder, har vi kommit en god bit på väg. Men vad återstår att sortera bort? Argument för en form är ju så lätta att hitta på om vi tillåter oss att använda de privata associationernas värld. En arkitekt kan ju säga: "Det var ett för stort rum, så jag byggde upp ett antal broar mellan väggarna". Motivet bakom broarna är ju här att arkitekten tyckte att rummet var för stort. Vad som ligger bakom det tyckandet i sin tur är svårt att få fram. Sådan bakgrundinställning är till sin uppbyggnad mycket komplex och måste ses som ett resultat av långa och mycket komplexa kulturprocesser. Det väsentliga är nu att inte bortse från dessa till synes onåbara och långt bort liggande formargument.

Men former som till och med saknar anknytning till privata associationer, närmar sig inte de otiverade? Jo, de närmar sig. Här uppstår en intressant fråga: finns det över huvud taget några helt otiverade former? Är inte 'den helt otiverade formen' en idealisering? Blir det inte nödvändigt att tala om mer eller mindre otiverade former? En form har ju i alla fall en utsträckning i rummet. Den allra minsta punkt vi kan se får ju genom att vi betraktar den en betydelse av att just vara den minsta punkt vi kan se. Och dessutom ser vi den i speciella sammanhang. Mycket snabbt kan en forms betydelser, dess mening, öka - både kvantitativt och kvalitativt.

Detta gräns- eller minimumfall, då en form har den minsta innebörden, är endast intressant i en teoretisk diskussion. I det praktiska livet rör vi oss med mer sammansatta och relevanta former, men det är viktigt att någonstans och någon gång slå fast hur 'det minsta tecknet' är beskaffat.

2.4 Några orsaker till varför en arkitektursemiotisk terminologi sammanställs

En av orsakerna till varför jag ägnar mig åt arkitektursemiotik finns i att jag tjusats av möjligheten att arkitektur är något mer än byggnadsteknik. Semiotiken öppnar en spännande väg till människan som kulturvarelse.

I arbetet med att undersöka arkitektursemiotikens möjligheter och begränsningar utgör sökandet efter och skapandet av en väl fungerande terminologi- och begreppsapparat en viktig del. Ett sådant arbete tillhör främst inledningssyftena, men måste naturligtvis ändå pågå också under framtida forskning.

Orsaken till att arbetet med begreppen och terminologin ständigt måste pågå, om än i olika grader/utsträckningar, är att verkligheten befinner sig i ständig omvandling och att begreppen måste följa med. Begreppen är artefakter och kan ständigt förbättras.

Arkitektursemiotikens terminologi är ingalunda tydlig eller "färdig". Olika författare gör bruk av olika definitioner och innebörder för samma ord. Se (Hesselgren, 1977, 215, not 3) och (Malmberg, 1973, 15)! Det begreppskaos som i viss mån existerar inom disciplinen är att se som tecken på ett slags första experimentstadium - ord provas mot verkligheten och befinns ibland vara dugliga, ibland inte. Många ryggar, ibland med rätta, tillbaka inför vissa semiotiktexters "risiga" terminologi.

Arkitektursemiotikens terminologi konstrueras och utvecklas på flera håll i världen idag. De termer som presenteras här får alltså ses som ett arbete i arkitektursemiotikens barnom. Genom att pröva termer på verkligheten, främst i de analysmodeller som presenteras i slutet av denna text, kommer de att visa vilken nytta de kan göra. Genom prövningarna uppkommer nya problem och konfrontationerna med dem kommer att leda till justeringar och tillägg rörande termerna.

De termer som presenteras som 'huvudord' här har en relativt fast förankring i etablerade semiotiska texter och kommer inte att förändras särskilt mycket. Förändringarna kan däremot komma att uppstå/framtvingas kring de mer perifera begreppen och sammansättningarna av 'huvudbegreppen'.

Ett begrepp existerar i en speciell kontext. Där har det en särskild funktion. Genom exempel på kontexter innehållande det aktuella begreppet skapas en bild, mer eller mindre tydlig, av begreppets funktion och egenskaper.

Huvudordens innebörder/betydelser har framtagits på följande vis. Ett antal böcker, som gör bruk av centrala semiotiska begrepp, samlades. Antalet är godtyckligt och begränsas i detta fall främst av penga- och tidsbrist. De utvalda böckerna är emellertid väl lämpade för studier rörande semiotiska termers betydelser. Se litteraturlistan! Vid genomläsning av dessa texter har utdrag gjorts så att respektive huvudterm finns med i varje textutsnitt. Förfarandet kallas att 'excerpera'. Resultatet, excerpterna, dvs. en stor mängd kortare eller längre citat, har sedan samlats och

systematiserats i pärmar.

Ett par excerpter, rörande begreppet 'paradigm', fick följande utseende.

"Paradigmet utgör språkets förråd av tillgängliga enheter."
(de Saussure, 1970, 17)

"Som position i det semantiska fältet är det betecknade i sig själv en ren paradigm. För att kunna sättas in i syntagmen och ge upphov till meningsfulla uttryck måste det äga konnotativa komponenter."
(Eco, 1971, 102)

Varje huvudterms excerpter genomlästes och jämfördes inbördes, och dess mest motsägelsefria och meningsfulla innebörd arbetades fram. Dessutom har innebörderna getts en framställningsform, som främst avses passa en arkitektursemiotik.

Varje huvudterm har getts förtydliganden i form av exempel, ofta hämtade ur den byggda miljön.

Verkligheten blir fattbar genom att dess, för oss aktuella och väsentliga, delar benämns, ges namn, och betecknas, dvs. delarna hänförs till övergripande kategorier. Verkligheten diskuteras indirekt genom att vi arbetar fram dess delars och helheters namn.

(Not. Med 'verkligheten' avses här allt som existerar. Det finns ingenting utanför verkligheten!!)

Det är inte enbart materiella ting som finns i universum. Vi har också relationer mellan materiella ting.

De enheter som framträder i universum benämns och betecknas endast till en del av oss människor. Restrande entiteter upptäcker vi inte, dels på grund av att vi som perciperande varelser inte förmår ta in information om dem och dels, och detta kan också vara en av anledningarna till varför vi inte alltid perciperar alla möjliga enheter hos verkligheten, på grund av att vi saknar begrepp och begreppssystem (teorier) för detta. "Enkla" materiella ting upptäcker vi lätt. Där räcker de "teorier" som finns bundet i vår fysiologi (med 'teori' menas här den kompetens människan har att reagera på stimuli; den kompetensen beror helt på materiella faktorer). Då det gäller att uppfatta mer komplexa relationer och organisationsformer måste mer sofistikerade teorier skapas och det sker i vår hjärna. Det är där den intellektuella behandlingen av inkommande stimuli förekommer.

Matematiken tillhör verkligheten liksom stenarna i marken. Tycke och smak, tankar och ideologier likaså.)

(Not. Positivistisk exkurs om kunskapsbyggande.

Att kunna något är att besitta kunskap om något. (Observera skillnaden mellan 'att kunna något' (= 'att veta något') och 'att kunna göra något'! 'Att kunna något' är inte nödvändigtvis kopplat till ett yttre handlande. Vi kan ju sitta och se på flygande fåglar och förstå, dvs. ha kunskap om, flygtekniken, varför de flyger och att de flyger. Delar av verkligheten tas in i vårt medvetande. 'Att kunna göra något' är kopplat till ett handlande. Allt medvetet handlande förutsätter ett tidigare intellektuellt överläggande om själva handlingen - vad som ska göras, hur det ska göras, varför, etc. - dvs. kunskap krävs som ett första led. Men så finns också det oöverlagda handlandet och det omedvetna handlandet som inte kräver någon direkt kunskap av det handlande subjektet. Något hände av "bara farten" och det kan inte planeras i efterhand. Eventuell kunskap blir då ett resultat av ett slags utvärdering av det redan skedda.)

Att ha kunskap om något är att besitta ett tankeinnehåll, som uppvisar strukturlikheter med detta något. (Strukturen som återfinns i människans tankeapparat hjärnan är snarast av digital art än av analog art. Förr antog man t. ex. att det i hjärnan fanns bilder av det som individen sett med sina ögon. Någonstans skulle ett slags projektioner finnas. Avbildningen av det sedda och manifestationen av just den seende processen antogs alltså vara analog med, dvs. uppvisa likhet med, det sedda. Dagens hjärnforskning har ännu inte presenterat några enkla uppgifter om hur lagringen och bearbetningen av information går till i hjärnan. Men vår kunskap om elektriska och kemiska fenomen talar för att informationerna från vår omvärld omvandlas i våra sinnesorgan från att ha varit analoga till att bli digitala, dvs. representationen blir ej längre 1-1-avbildande utan bestämd av den kod som ges av de elektro-kemiska möjligheterna.)

Människans kunskapsinhämtande förutsätter en fungerande perceptionsapparat, informationsmottagare, och en likaledes fungerande hjärna, informationsbehandlare och informationslagrare.

Väsentliga frågeställningar, angående kunskapsbildningsprocesser för människor som ingår i ett interaktionssystem, utgör huruvida kunskap bildas respektive distribueras.

Forskaren förväntas producera ny kunskap om delar av verkligheten. Dessa kunskaper presenteras normalt i en forskningsrapport. Härvid kan många andra människor ta del av den av forskaren framtagna kunskapen.

Vad som, enkelt framställt, sker är att forskaren formulerar/uttrycker sina tankar, dvs. kunskapen, om

det aktuella ämnet i verbal text och ibland också i diagram och bilder. Läsaren, som tillägnar sig denna text, upptar kunskap om det aktuella ämnet. Och så har vi två eller flera personer som vet något, dvs. besitter kunskap, om något i verkligheten, det utforskade aktuella ämnet.

En vetenskaplig avhandling skriven med verbal text innehåller mycket som vi känner igen - bokstäver, siffror, ord, meningar, kortare och längre stycken, kapitel. En verbal text är emellertid inte tomma ord (åtminstone inte i normala fall) utan meningsbärande. Då det står skrivet att "röntgen har höjts", så vet vi ungefär vad som menas. Vi vet att några individer har beslutat si och så. Dessa personer har speciella yrken, som vi kanske har kännedom om. Personerna finns i en social situation och deras handlande bestäms av många normer/regler rörande både ekonomi och uppförande. Vi kanske också kan ana oss till vilka konsekvenserna blir framöver för oss. De erfarenheter vi har av den tidigare röntgenivån bestämmer också hur vi ställer oss till det nya förhållandet och också till hur vi ställer oss inför ovanstående lilla textutsnitt. Orden och meningarna representerar något i verkligheten. Genom att vi som författare/skrivare känner till vad ett ord eller en mening kan kopplas ihop med i verkligheten, kan vi använda detta medium, det skrivna ordet, som instrument för kunskapsöverföring. Vi förutsätter också att läsarna kopplar ihop orden och meningarna med samma delar av verkligheten som vi skrivare gjorde. Om det förhåller sig så har kunskapsöverföringen i princip lyckats. (Sedan är det en annan fråga om kunskapen sitter kvar hos läsaren eller ej. Likaså är det en annan fråga om hur kunskapen används.

I sammanhanget kan här citeras ur Augustinus Bekännelser, I:8:

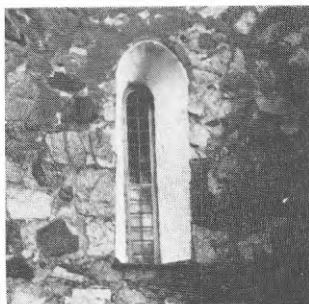
"När de (vuxna) nämnde ett föremål och därvid vände sig mot det, märkte jag detta och jag förstod att föremålet betecknades genom de ljud som de yttrade, då de ville hänvisa på det. Detta förnam jag genom deras åtbörder, alla folks naturliga språk, det språk som genom minspel och ögonens uttryck, genom lemmarnas gester och röstens tonfall uppenbarar själens förnimmelser, när denna begär eller håller fast eller förkastar eller undflyr någonting. Så lärde jag mig såsmåningom att förstå vilka ting som betecknades genom de ord, som jag om och om igen hörde uttalas på deras bestämda platser i olika utsagor. Och när nu min mun hade vant sig vid dessa tecken, så uttryckte jag genom dem mina önskningar."

Citatet är hämtat ur (Wittgenstein, 1978, 27) och visar hur associativa förbindelser upprättas mellan ordet och det ordet betecknar.)

En representation är något som står för något annat. (Med representation avses här något som äger materiell form och som direkt kan iakttas av oss männi-

skor. Huruvida människans tankeprocesser i hjärnan gör bruk av representationer är ännu oklart. Forskningen om medvetandet, och tänkandet över huvud taget, står fortfarande inför mycket stora problem. I denna text kommer alltså endast de direkt iakttagbara representationerna att behandlas.)

Ordet 'fönster' står för det i verkligheten som består av glasplattor i träramar vilka är monterade i hål i husväggen. Fotografiet nedan avbildar/representerar ett verkligt fönster.

I texter om matematik brukar bokstaven 'N' beteckna de naturliga talen, dvs. 0, 1, 2, 3, Bokstaven 'Z' brukar beteckna de hela talen, dvs. 0, 1, -1, 2, -2, Genom detta förfarande rationaliseras ut-sagorna; man behöver inte räkna upp alla hela respektive naturliga tal, vilket ju skulle ta mycket lång tid och ta mycket stort utrymme i anspråk. (Det skulle behövas oändligt lång tid för en sådan uppräknings och likaså kräva en oändligt stor pappersmängd för att skriva ned resultatet på.)

För att klargöra representationen bör vi enligt (Baron, 1978, 158 - 159) söka besvara tre basfrågor. De lyder:

1. Vad är detta 'något' som är representerat (kalla det X)?
2. Vilket är medlet som det är representerat genom (kalla det Y)?
3. Vilken är avsikten med representationen?

Tre följdfrågor blir:

4. Vad slags överensstämmelse finns mellan X och Y?
5. Vad slags kompetenser krävs av läsaren för att denne ska tolka Y som en representation för X?
6. Blir svaren för frågorna 1 - 5 samma om kontexterna för X respektive Y varierar?

I vår komplexa verklighet uppträder emellertid dessutom representationer av representationer. Detta förhållande kan upprepas åtskilliga gånger, så att det som i grunden representeras (Xgrund) kan finnas många nivåer bort från den direkt iakttagbara representationen (Ydirekt).

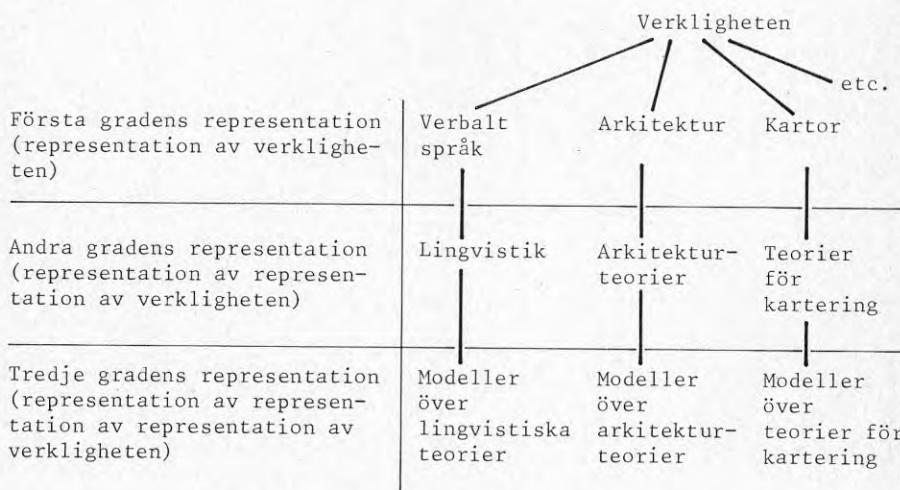
Baron definierar en teori som *en utsaga eller ett antal utsagor vilken eller vilka presenterar en gene-*

ralisering av ett antal data, vilken gäller för alla aktuella/relevanta data och att framtida sådana data noggrant ska kunna förutsägas.

Vidare definierar hon en modell som en visuell representation av en teori vilken omfattar de signifikanta generaliseringarna i teorin, men som kan vara beroende av en förkunskap om (den verbala) teorin för att kunna förstås.

Om nu teorin har åstadkommit en noggrann representation av något X, och om modellen är en noggrann representation av teorin, så blir, genom transitiviteten, modellen en noggrann representation av X.

Vi kan nu ställa upp en rangordning över olika nivåer av representationer. Nedanstående figur visar en sådan ordning med några exempel.

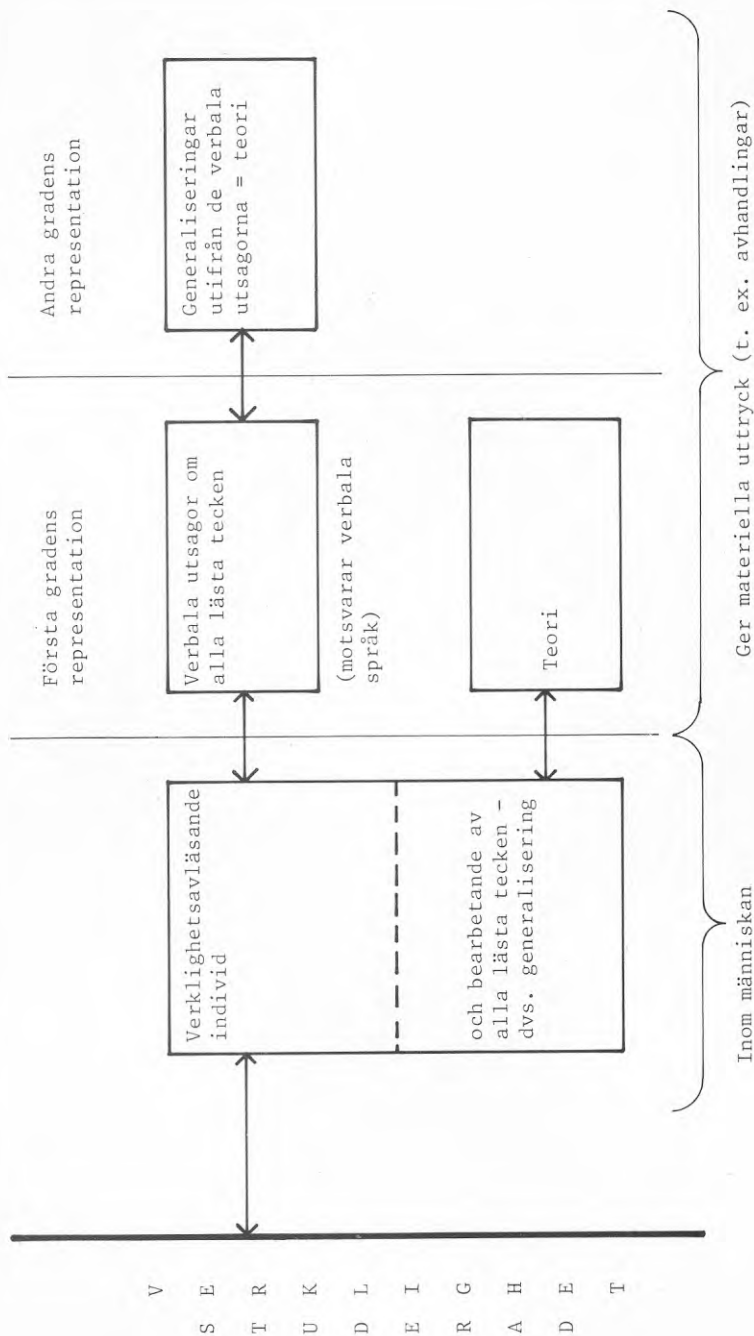

Mellan verkligheten och första gradens representation ligger alltid en introducerande perception av verkligheten.

För att vi i de i figuren ovan angivna representationerna ska kunna gå från första gradens till andra gradens representation respektive från andra gradens till tredje gradens representation krävs av oss medvetna reflexioner över respektive tidigare representationsnivå.

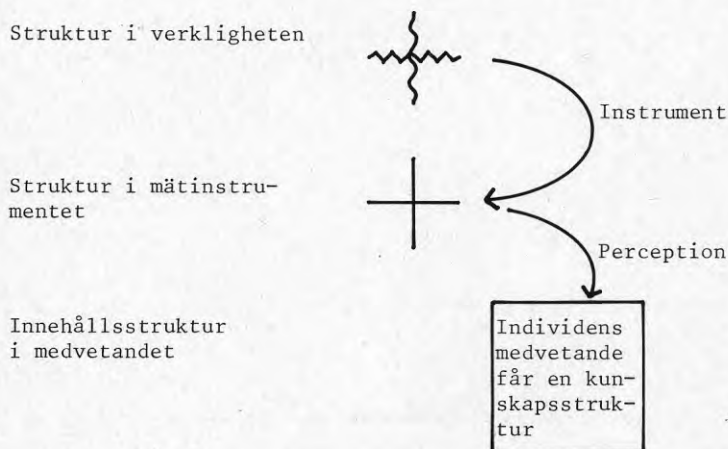
Då det gäller vetenskap kan vi särskilja två typer av representationssystem; systembeskrivningarna I samt II i den följande texten. Där finner vi att teorier kan återfinnas dels i första gradens representation och dels i andra gradens representation, främst beroende på arten hos det i verkligheten undersökta objektet.

Systembeskrivning I

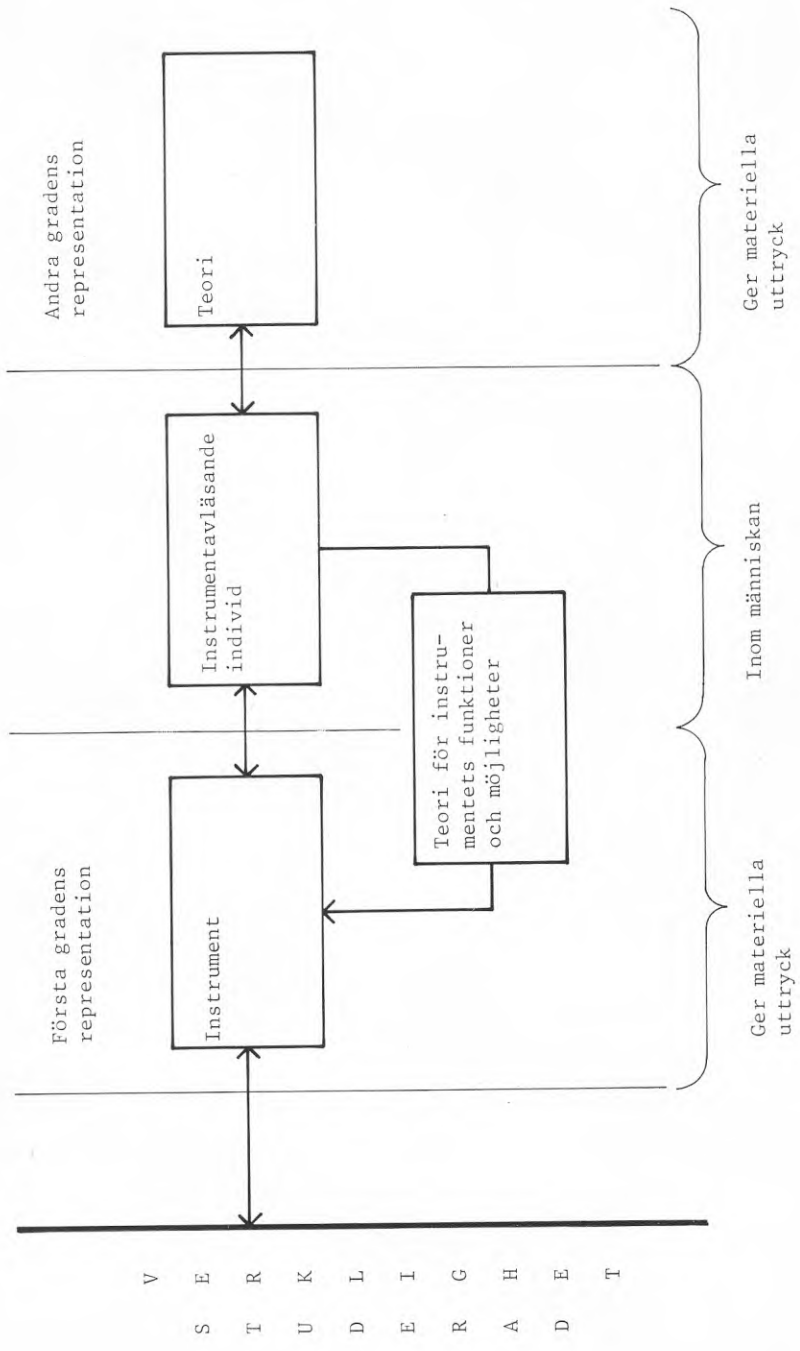
Relationen mellan den verklighetsavläsande individen och den avlästa delen av verkligheten är i systembeskrivning I direkt. Det som är avläsbart i verkligheten bestäms av funktionsspännvidden hos individens perceptionssystem. Exempelvis är våra ögon känsliga för ljus (elektromagnetisk vågrörelse) inom frekvensområdet 4×10^{-7} meter till $7,5 \times 10^{-7}$ meter. (Hochberg, 1967, 32) Utanför det frekvensområdet uppfattar vi inte strålningen som ljus, eftersom vi saknar sinnen för det. Med vår hörsel uppfattar vi som unga normalt ljud inom frekvensområdet 20 - 20 000 Hertz. (Ottoson, 1974, 395) Den komplexa perceptionsapparat som hela människan utgör har alltså en begränsad förmåga att reagera på hela verkligheten. Endast vissa delar registreras direkt. Det av verkligheten som befinner sig utanför dessa delar kan endast nå indirekt via instrument. Exempel på sådana områden av verkligheten är radiostrålning, ultraljud, sociala rangordningar, mervärde. Den dollda, men likväl högst verksamma, delen av verkligheten försöker vi komma åt och lära känna genom olika konstgrepp. Dessa olika konstgrepp kan vi benämna 'instrument' och de kan vara av praktisk/empirisk eller teoretisk art. Det kan röra sig om fysikerns partikelaccelerator och om samhällsvetarens teorier med empiriska test. Detta senare kunskapssökande system ser i princip ut som i framställningen 'systembeskrivning II'.

Instrumentet, ofta kallat 'mätinstrumentet', känner av/läser vissa tecken hos mätobjektet och transformerar dessa till för den instrumentläsande individen passande tecken. Förhoppningen är att informationerna från instrumentet ska uppvisa strukturlikheter med vissa sökta aspekter hos det undersökta och "mätta" objektet.

Det måste finnas teorier om instrumentet. Om detta inte är fallet kan instrumentet dels inte framställas och dels kan det varken skötas eller avläsas om det nu skulle finnas.

Systembeskrivning II

V
S
E
T
R
U
K
D
L
E
I
R
G
A
D
E
T

En speciell typ av instrument, som är närvarande vid all forskning, utgör våra begrepp. Dessa kan vara vaga, vagt formulerade, kända och oformulerade eller klart uttryckta. Se också (Törnebohm, 1975, 6)!

Innan vi kan observera någonting är det nödvändigt att vi har en teori för detta någonting. (Gopnik, 1977, 211) ((Not. Med teori avses här ett strukturerat begreppssystem - från det minsta barnets trevande tankar, vilkas utveckling beror av perceptionsapparatens utveckling samt av omgivningens "tankepress" eller begreppsvärld, till de mest komplexa paradigmsystem innefattande bl. a. världsbildsantaganden, etik, estetik och ideologier.

En intressant fråga i detta sammanhang är: när och hur börjar begreppsbildningen hos individen?)) Detta sammanhänger med de avgränsningar som är nödvändiga att göra för att vi ska kunna upptäcka, benämna och beteckna verkligheten.

Samma objekt har olika innebörder i olika teorier. (Gopnik, 1977, 213) En teori måste, implicit eller explicit, specificera regler som avser definitionerna av de karaktäristika som det aktuella objektet ska ha. Gopnik anger tre sådana regelklasser.

Den första regelklassen anger de egenskaper som teorin hävdar vara viktiga variabler och som måste tas hänsyn till vid beskrivning och förklaring av det fenomen vilken teorin gäller. Exempelvis spelar en kulas vikt och form stor roll vid kulspel. Likaså utgör spelområdets form och andra kulors lägen viktiga faktorer. Då det gäller att undersöka livskvalitet, så är samhällets klasstruktur, olika ideologiers innehåll och uppbyggnad och produktionsapparatens utvecklingsgrad viktiga faktorer.

Den andra regelklassen tar upp sådana egenskaper som förvisso har effekt på det aktuella fenomenet, men som teorin inte kommer att ta hänsyn till. Vid kulspellet kommer exempelvis spelplanens ytstruktur, luftrörelser och spelarens kompetens att vara inverkanfaktorer, men dessa utelämnas av teorin. Livskvaliteten påverkas av faktorerna 'gruppstorlek', 'resursers distributionsvägar', 'kritikmöjligheter', men dessa tas ej med i teoribygget.

Den tredje regelklassen tar upp faktorer som har med det aktuella fenomenet att göra, men som enligt teorin inte påverkar den studerade egenskapen hos fenomenet. Kulornas färg och inköpspris påverkar inte spelets regelmässiga genomförande. Människors ögonfärg, hårfärg, hudfärg och födelsedag lämnas av livskvalitetsteorin såsom onödiga faktorer.

Om några uppfattar en viss teori som alltför vid eller snäv kommer dessa att tillverka en ny konkurrerande teori, som uppfyller just deras krav. Olika teorier, olika begreppssystem kämpar med varandra i

lämplighet och användbarhet.

Varje nytt samhälle ärver det gamlas begrepp och synsätt. Men genom ständig konfrontation mellan verkligheten och den kunskapssökande och kunskapsbyggande människan, så frammanas också nya synsätt och nya begrepp. Varje samhälle har vid varje tidpunkt sitt speciella sätt att se på verkligheten, sitt eget begreppssystem. Utifrån dessa situationer bedöms verkligheten. En och samma verklighet kan således av olika samhällen och av olika teorier framställas såsom varande olika. Se (Langer, 1974, 4 - 6) och (Gopnik, 1977, 213)!

Utan instrument är det en stor del av den ej direkt upplevda verkligheten som ej kommer att uppfattas eller förstås. Den delen kommer att förbli dold tills lämpliga instrument konstruerats.

De strukturer, som instrumenten producerar, utgör tecken för den del av verkligheten vilken instrumentet har undersökt. Främst rör det sig om indexaspekter hos dessa tecken. Tecken indikerar att si och så är förhållandena i verkligheten. En visare anger strömstyrkan i kraftledningen. TV-bilden visar hur Australien ter sig från en satellit. TV-bilden är ofta en ikonisk utsaga - den visar en 'bild' av något - en ett-till-ett-avbildning. Ytterligare en teckenaspekt finner vi genom symbolerna. En lampa på ett kontrollbord lyser då röntgenstrålning pågår. Ett kanonskott hörs då segeltävlingen startar. De många rykande skorstenarna symboliserar landets goda framtid. Innehållen i symboldelarna av tecknet måste läras in; de är inte alls självklara såsom ikoner och index kan tyckas vara, utan de är konventionellt bestämda.

Mycket av den verklighet vi har omkring oss tillägnar vi oss genom ofta mycket komplexa kunskapsproducerande system. Språkligt enkla påståenden har inte alltid lika enkel tillblivelsehistoria.

Det vi ser av atomen är matematiska ekvationer eller spår i en dimkammare. Det vi ser av det nuvarande klassamhällets struktur är segregerade bostadsområden eller arbetslösa människor.

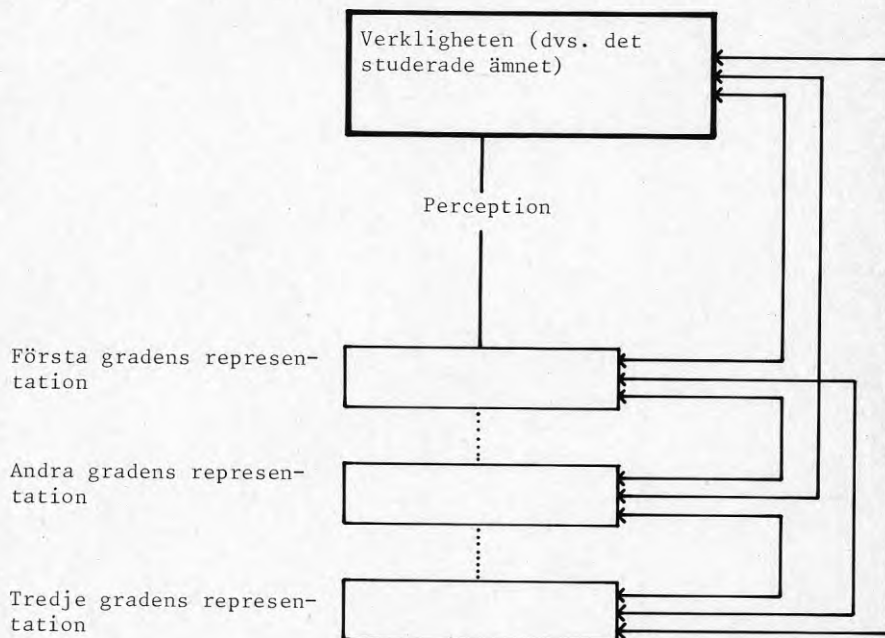
Och hur många klarläggande led behövs inte för att få förankring för hypoteser om det som är, speciellt då dessa är politiskt stridbara?

Det faller inom semiotikens domäner att studera relationerna mellan det som representerar och det som representeras av detta. ((Not. I (Guiraud, 1975, 54) beskrivs kunskapens mynt på två sidor: "an epistemological system (signified) and a semiological system (signifying). The aim of semiology is to establish the nature of the relation between these two systems."

"Av fundamental vikt är att utsagornas relatiner till referenterna är korrekta. Det är den relationen, som

ger språket dess mening som överförare av kunskap." (Malmberg, 1973, 65)

"Det var med insikten om skillnaden mellan "stå för" och "vara" - mellan tecknet och dettas referent - som det mänskliga språket i strikt mening uppkom." (Malmberg, 1973, 157)) Dessa studier innefattar alla relationer som kan uppstå mellan de olika representationsnivåerna.

Det gäller då att beskriva och förklara dels alla väsentliga representationer och allt som då representeras och dels representationsrelationerna och innehållstransformationerna.

Utsagor om delar av verkligheten, teorier om densamma och modeller över teorier används i ett socialt sammanhang. Nyttan av dessa representationer bör alltså maximeras, hävdas det ofta. Vid ett sådant arbete blir kontrollerna av utsagor, teorier och modeller ett viktigt inslag - Ger de tillräckliga och användbara avbildningar av aktuellt utsnitt ur verkligheten? Förvanskas bilden av det ursprungliga studieobjektet genom alla innehållstransforma-

tionerna? Utifrån vilka perspektiv bedöms utsagorna, teorierna, modellerna och tranformationerna?

Målen för kunskapsbildningen är främst

- o att skapa förståelse av delar av verkligheten,
- o att möjliggöra kontrollerad förändring av delar av verkligheten.

Några exempel: Kemistens kunskap/förståelse ska avse ämnens förhållanden och reaktioner på varandra. För att framställa mat, medicin, legeringar och fyrverkerier behöver kemisten teoretisk kunskap om vad som kommer att hända om han eller hon sammanför de och de ämnena. Arkitekten behöver kunskap/förståelse kring den byggda miljöns möjligheter att påverka våra liv - förhindrar dessa former av sten trevliga umgängesformer eller blir de väl fungerande livsramar? Sjukvårdsbiträdet önskar, för att kunna vara en bättre hjälp för patienten, öka sin kunskap om/förståelse för patienternas situation i relation till den ekonomiska utvecklingsgraden och -taktan i samhället. (Man bör ställa sig frågan: Vilka skulle konsekvenserna kunna bli till följd av okunskap om "det och det"? Denna enkla fråga leder ofta till fortsatt reflekterande och därmed till ökad kunskap.)

Ett slags effektivitetskrav är att kunskap ska vara så enkel som möjligt, dvs. den ska presenteras så enkelt som möjligt. Vi vill gärna ha kunskap av typen:

om A så B.

Dvs. om vi följer teorierna så ska vi uppnå de önskade resultaten. Detta enkelhetskrav utgör tillsammans med kraven på tillförlitlig kunskap ("sann" kunskap) viktiga drivkrafter för den vetenskapliga forskningen. (Not. Vad som skiljer forskning, eller vetenskapligt arbete, från vårt dagliga tänkande är främst att forskningen söker arbeta systematiskt och är ofta knuten till någon institution, t. ex. universitet eller forskningsinstitut. Skillnaden är alltså mer av socialorganisatorisk art och inte av kunskapsteoretisk art. Visst reflekterar vi över den värld vi har omkring oss och i vilken vi är en del. I vardagslag avläser vi många instrument för att få veta sådant vi ej når direkt med vår kropp - vi ser på TV, läser av termometern, vi läser tidningar och vi talar med varandra. Våra medvetanden tillgodogör sig mycken kunskap även om det inte sker under vetenskapliga förhållanden.)

Vår förståelse av verkligheten ökar om vi känner till att och hur innebördsstrukturer transporteras och transformeras genom skilda representationsnivåer och olika medier.

De ovan nämnda systembeskrivningarna kan preciseras och detaljeras ytterligare, men vi skulle här inte vinna mycket på att göra det. Tillräckligt mycket

är visat för att vi ska kunna påstå att verkligheten känner vi till största delen genom index.)

Att söka lexikografisk evidens för termer och begrepp, innebär ett sökande efter de avsedda termerna och begreppen i lexikon (lexikon i vid mening) och ange och använda vad som anges där. Detta är i princip den metod som används för denna text om arkitektursemiotiska termer. Huvuduppgiften har varit att tillföra arkitekturteorin begrepp som i flertalet fall redan finns utvecklade inom andra discipliner.

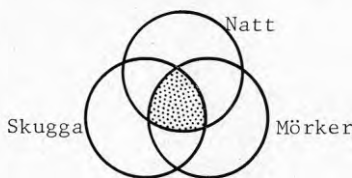
Johan Lindström skriver i (Bärmark m. fl., 1973, 81) följande: "Teoretiska begrepp och satser är nödvändiga för att man ska kunna systematisera kunskaper". Teorier går hand i hand med praktiken. Det kan uttryckas så att praktiken är direkta erfarenheter och att teorier är indirekta erfarenheter. Teorier är dessutom abstraktioner och generaliseringar av den direkta erfarenheten.

Vad i verkligheten går att beskriva i semiotiska termer? Denna fråga utgör en väsentlig gränsdragningsuppgift för disciplinen semiotik.

Semiotiken redovisar i huvudsak en aspekt av flera som verkligheten uppvisar, nämligen den kommunikativa. De termer som presenteras här utgör nyckelbegrepp för de arkitektursemiotiska analysmodellerna. Andra semiotiker, t. ex. musiksemiotiken, kulinarisk semiotik, zoosemiotik och avståndssemiotiken, behöver andra uppsättningar termer.

Fotografierna (bilderna) som ledsagar termtexterna får ses som citat ur materiella miljöer. En anledning att illustrera termerna är behovet att förankra teorierna bakom analysmodellerna i den byggda miljön.

Ibland överlappar två eller flera begrepp varandra - de beskriver en och samma företeelse med två eller flera sinsemellan skilda ord. Nedanstående figur exemplifierar detta.

Det prickade området avser det som de tre orden gemensamt betecknar. Det man hos en figur/gestalt/entitet beskriver medelst olika begrepp är någon av dess olika aspekter. Vissa begrepp klarar av vissa aspekter, etc. Den eftersträfvade helhetsbeskrivningen går att komma nära genom att just tillåta sig att beskriva en och samma företeelse på ett antal olika sätt, med ett flertal begrepp.

Olika begrepp, som används för att beskriva en och samma sak, kan uppvisa sinsemellan motsägelsefulla innehåll. Det

gäller då att omarbete begreppen så att de bättre passar våra kontakter/konfrontationer med relevanta aspekter av verkligheten. Motsägelserna är språkliga svagheter, men kan också bero på att de speglar reella motsättningar i samhället. Dagligen möter vi ju t. ex. motsägelserna (och motsättningarna) i dialogerna mellan experter och icke experter.

Begrepp uppstår som dellösningar av problem i ett större problemkomplex. Nya problem kräver nya begrepp. I samhället försiggår en ständig begreppsproduktion.

De begrepp och begreppssystem som presenteras i denna terminologisamling har en förklaringspotens som ännu till största delen ligger outnyttjad. Antagandet här är att semiotiska analyser ska kunna berätta något om verkligheten som inga andra system kan. Här är också enkelhetsprincipen väsentlig. Det måste vara lättarbetade beskrivningssystem.

Vad som är speciellt för semiotiken är att den bl. a. kan bidra med en begreppsapparat vid analys av människors "privata tyckande" och dettas manifestationer i materiella uttryck.

En viktig arbetsuppgift för semiotiken är att försöka stärka humanismens idag maktsvaga begrepp. Det finns idag inte många möjligheter att backa upp humanismens landvinningar med ekonomiska argument, så som det är möjligt att backa upp tekniska landvinningar. Det är eftersträvanvärt att höja statusen hos humanismens språk. Detta ska inte behöva gå över kortsiktiga ekonomiresonemang, utan det är humanismens egen särart eller karaktär som ska lyftas fram och respekteras.

För att arkitektursemiotiken ska kunna utvecklas krävs att dess begreppsapparat sprids och provas genom att praxis fylls av flera arkitektursemiotiska analyser.

Semiotikens snåriga terminologi kan inte försvaras om den inte visar sig användbar. En viktig aspekt av termers användbarhet är dess internationella gångbarhet. "Svåra" och främmande ord kan motiveras inom en disciplin om man genom dem kan erhålla en ökad internationell förståelse. En disciplin kan bygga upp en relativt homogen språkkropp världen över, som underlättar kommunikationer mellan personer från olika språkområden. Läkarvetenskapen är ett exempel där stora delar av disciplinspråket är internationellt.

Det finns ännu inte någon övergripande framställning av arkitektursemiotik på svenska.

Ämnet är emellertid inte obehandlat. De flesta texter som utges för att behandla arkitektursemiotik tar emellertid oftast upp delaspekter av ämnet.

Internationellt har många sådana detaljarbeten utförts. Den som hittills presenterat den mest kompletta arkitekturteori ur semiotiskt perspektiv är Christian Norberg-Schulz i sin bok "Intensjoner i arkitekturen".

(Not. Den är en nödvändig hörnsten inom arkitektur-

semiotiken och utkom på engelska 1963. Boken skrevs alltså för ungefär tjugo år sedan. De senaste årens utveckling inom både generell och speciell semiotik pekar mot ett behov av kompletteringar av "Intensjoner i arkitekturen". Detta skulle kunna utföras som en övergripande arkitektursemiotisk teori med angivande av kopplingar till en generell semiotik.

Små, enkla och fina försök till att överblickbart sammanfatta arkitektursemiotikens kärna finns i några tidskriftsartiklar. Ett sådant exempel utgör Geoffrey Broadbent's 9 sidor långa "A plain man's guide to the theory of signs in architecture" i *Architectural Design*, nummer 7 - 8, 1977.)

Alla texter om arkitektur fyller en plats i den totala samlingen av arkitektursemiotiska framställningar. Så är det på grund av att arkitekturen är ett språk och alla texter som behandlar arkitektur kommer automatiskt att hantera delar av detta språk, må så vara att det sker på ett omedvetet och mycket ofullständigt sätt.

Nu är det faktiskt inte nödvändigt att behandla arkitekturen ur semiotiskt perspektiv. Många viktiga aspekter av vår byggda miljö och vår arkitektur kan utmärkt beskrivas på annat vis. Vad man då emellertid går miste om är möjligheten att medvetet framställa beskrivningens placering i ett totalt helhetsperspektiv. Eftersom allting är tecken och teckensystem, så måste en beskrivning av "alltet" utgöra en semiotisk text. Vår kunskap byggs upp i semioser, dvs. kommunikationsprocesser. Vi kommunicerar med hjälp av tecken, dvs. vi producerar semioser. Vårt medvetande, den kulturella människans viktigaste egenskap, kommer till stånd och verkar genom semioser.

Semiotikens begrepp hjälper oss att upptäcka, uppfatta och förstå de mycket komplexa kulturella system vi ingår i. Härigenom ökar vår förmåga att på lämpligt sätt bearbeta verkligheten.

Det är önskvärt med en övergripande arkitektursemiotisk teori presenterad på svenska. Oklart är det om någon idag ensam besitter den nödvändiga kunskapen som måste till för sammanställandet av ett sådant verk. Det är väldigt få personer som aktivt sysslar eller har sysslat med arkitektursemiotik. Ett sådant förhållande medför att många aspekter ännu är dolda, många teorier är oprövade. Vi saknar en praxis som medvetet har framsprungit ur arkitektursemiotisk teori. Vi saknar den semiotiska analysen av redan existerande arkitektur. En stor skuld till att så mycket ännu är ogjort inom denna mycket omfattande disciplin har dess eget vokabulär och begreppsapparat - dess interna språk är svårt och man talar om "osynliga" saker. 'Dolda strukturer' tillhör normalt inte vardagslivets samtalsämnen.

Utifrån problemen kring arkitektursemiotikens komplicerade och föga vanliga begrepp har följande lilla ordbok arbetats fram. Det är centrala begrepp inom den generella semiotiken som har förflyttats till arkitekturens domäner.

De användbara begrepp som finns är många fler än de som presenteras här. Men för att de begrepp som uteslutits i denna text skulle varit med hade krävts komplicerade teoretiska presentationer. Av tidsskäl har det bedömts onödigt att här presentera dessa. Detta gör att denna lilla ordbok på intet vis är komplett eller att dess innehåll skulle vara helt färdigt. Begrepp förändras med tiden och då och då måste en översyn av dem göras. Den härmed presenterade texten måste ses som introducerande till den arkitektursemiotiska disciplinen.

Genom att arkitektursemiotikens begrepp sprids skapas möjligheter för en omfattande analys och kritik av dess möjligheter.

ALLEGORI

En 'allegori' är ett komplext tecken som föreställer en sak men betyder något annat.

Den är alltså släkt med symbolen, men till skillnad från denna ska den vara mer lättläst. Man kommer dock inte ifrån att betraktaren måste besitta åtminstone vissa grundkoder, så att allegorins betydelser kan konstrueras medelst iakttagelse och reflexion.

Justitia på Uppsala gamla tingshus - besynnerligt nog utan bindel för ögonen.

Rättvisans och rättsskipningens gudinna Justitia framställs med rättvisans våg i ena handen och straffandets svärd i den andra. Hon har bindel för ögonen därför att hon ska vara opartisk - hon ska väga för och emot och hon ska inte gynna någon. De tre ikoniska symbolerna 'svärdet', 'vågen' och 'bindeln' bildar tillsammans det komplexa, men ganska lättfattliga, tecknet 'allegorin Justitia'.

(Achen, 1978, 12 - 13)

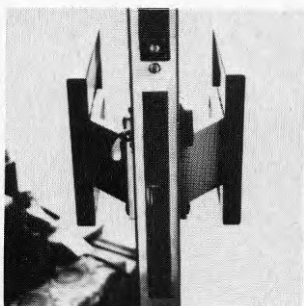
Se också: 'betydelse', 'ikon', 'kod', 'symbol' och 'tecken'!

ANOMALI

Med 'anomali' avses här 'brott mot vissa regler rörande teckens användning'.

Brotten, eller avvikelserna, från diverse kulturella kodregler faller inom relativt väl kända möjlighetsfält och de betraktas som fel och orsakar irritationer eller skapar ibland till och med farliga situationer.

En vanlig situation numera är förhållandet att dörrar som är öppningsbara åt endast ett håll ofta utrustas med två tryckplattor, ett på var sida om dörrbladet.

Två tryckplattor på dörr med enkelsidig slagning.

Tryckplatta på insidan av inåtgående dörr.

Tryckplatta på utsidan av inåtgående dörr.

Då man närmar sig en dörr med ett trycke gör man sig beredd att gå genom dörröppningen sedan dörren tryckts upp - man "skjuter på" och dörren öppnas. Om nu dörren är hängd och konstruerad så att den endast kan slås åt ett håll och man kommer från/på "dragsidan" och trycker till på trycket, så

händer inget - dörren är still. (Men vad kan inte hända om man har bråttom och rusande försöker slå upp dörren?) Här uppträder en anomali i texten (= helheten bestående av dörrblad, dörrkarm, gångjärn, eventuell dörrstängare, trycke) som berättar om dörren som genomgångskonstruktion mellan två olika rum. Den kan undvikas genom att dörrens dragsida förses med ett draghandtag som annonserar 'drag upp dörren'.

Draghandtag.

En språkligt korrekt dörrutformning med avseende på tryckplatta och draghandtag bör alltså resultera i något liknande:

Draghandtag och tryckplatta.

Se också: 'kod', 'möjlighetsfält', 'tecken' och 'text'!

ARBITRÄRT TECKEN

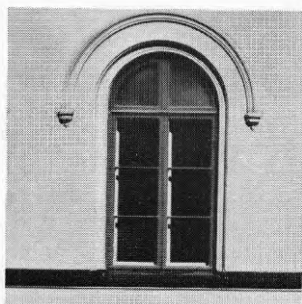
Ett 'arbiträrt tecken' är ett tecken vars relation mellan betecknande (uttrycket) och betecknat (innehållet) är godtyckligt (arbiträrt) och omotiverat.

(Guiraud, 1975, 25, 26) (MalMBERG, 1973, 26, 43 - 45, 50 - 51, 60, 82) (Nordström, 1975, 193) (Saussure, 1970, 11, 95 - 98)

Relationen är konventionell och alltså socialt betingad. Den kan dessutom vara mer eller mindre motiverad/godtycklig och tecknet blir då mer eller mindre arbiträrt.

Det är viktigt att man vid sammansatta tecken har klart för sig vilka aspekter hos helheten (= summan av aktuella deltecken) som har arbiträra relationer mellan uttryck och innehåll, eftersom det kan finnas deltecken som är icke-arbiträra, dvs. motiverade av någon anledning.

Inom de verbala språken är arbiträriteten tydlig. 'Fönster' heter på engelska i allmänhet 'window', på tyska 'Fenster' och på danska 'vindue'. Relationen mellan det 'materiella innehålllet = fönster' och det 'verbala uttrycket = fönster' är godtyckligt/arbiträrt.

----- Fönster
 ----- Fenster
 ----- Window
 ----- Vindue

Man skulle mycket väl på svenska kunna använda ordet 'vindue' i stället för ordet 'fönster'. Det finns inget i det materiella innehålllet/det betecknade som "kräver" eller motiverar ett visst utseende hos uttrycket/det betecknande.

Det kan i vissa fall finnas motiveringar långt bak i tiden för ett uttrycks utformning, alltså tecknet var då inte arbiträrt, men genom historiens gång har motiven glömts bort och tecknet har blivit mer och mer arbiträrt/omotiverat. (För de flesta människor, naturligtvis. Genom historiskt

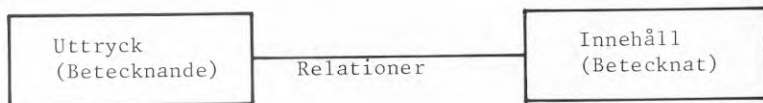
kunnande om tecknet är det förstas möjligt för enskilda personer att besitta kunskap om de ursprungliga relationerna mellan betecknande och betecknat.) (Malmberg, 1973, 26)

Inom arkitekturen är arbiträriteten problematisk. Det är oftast inte utan omfattande undersökningar och reflexioner man kan bedöma ett arkitekturellt teckens grad av arbiträritet. Centralt problem är fastställande av vad som betecknas av det betecknande, alltså att ta fram och beskriva relationerna mellan uttryck och innehåll. Tidsaspekten är viktig att ta med här. Kulturella konventioner kan vara tidsbundna i olika grad.

Vad betecknar exempelvis en sådan här byggnad?

En undersökning om arbiträriteten i den byggda miljön måste omfatta åtminstone de mest dominanta uttryck-innehåll-relationerna. (Sedan får man hoppas att just dessa relationer också är de mest relevanta.) En enkel stomme för sådana analyser utgör uppdelningen:

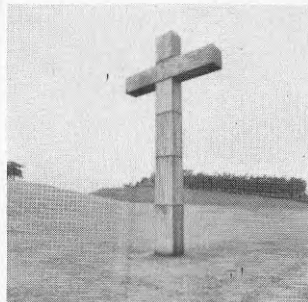
Uttrycket representeras lämpligast i tvådimensionell framställning av ett fotografi eller en teckning. Relationer och innehåll representeras enklast verbalt.

Om man radikalt kan förändra ett teckens uttryck utan att innehållet förändras är tecknet arbiträrt.

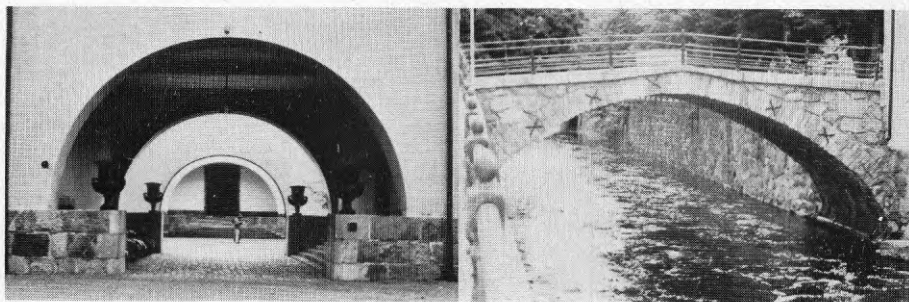
Definitionen av 'symbol' medger att relationen mellan det betecknande och det betecknade är helt arbiträrt. (Nordström, 1975, 152) Symbolfunktionerna hos arkitekturella tecken kan alltså ofta vara arbiträra.

Exempelvis utgör korset ett arbiträrt tecken, ty 'korsets form' har inget direkt med begreppet 'kristendom' att göra. Korset representerar kristendomen medelst en stark överenskommelse - man (de kristna) har enats om att ta en viss materiell gestalt - straffinstrumentet korset, på vilket

Jesus Kristus led och avrättades - vilken intar en plats i den centrala delen av kristendomen (den i vilken Jesus Kristus lider och dör för människorna och senare uppstår från de döda). Det kunde ju ha blivit något annat symboluttryck; till exempel en fiskform.

Ett arkitekturalt tecken som inte i så hög grad är arbiträrt är det konstruktivt fungerande 'valvet', då man avser relationen 'valvets form' - 'valvets konstruktiva funktions-sätt'. Valvet som tecken är gammalt och visar hän till upplyftande/upphållande kraftspel. I det odecorerade valvet visas materialegenskaper, hållfasthetsprinciper och konstruktionsmöjligheter. Här är relationen uttryckt - innehåll på flera sätt motiverad och alltså ej arbiträr. Det innebär alltså att de tre aspekterna 'materialegenskaper', 'hållfasthetsprinciper' och 'konstruktionsmöjligheter' har begränsade möjlighetsfält. Vad som bygger upp en liten grad av arbiträrhet är vissa måttrelationer och vissa geometriska detaljer. Helheten, det arkitektoniska tecknet 'valvet' kan således betraktas som lite grann arbiträrt.

Arbiträrhetsfrågorna illustrerar en av skillnaderna mellan arkitekturen som språk och våra verbala språk.

De verbala språken uppbyggs nästan uteslutande av arbiträra tecken (undantag finns i de onomatopoetiska tecknen och i de ikoniska skrivtecknen) medan arkitekturalt tecken är mer eller mindre arbiträra.

Se också: 'betecknad', 'betecknande', 'möjlighetsfält',
'språk', 'symbol' och 'tecken'!

ARKITEKTONISKT TECKEN

Med 'arkitektoniskt tecken' avses en helhet/enhet tillhörande mängden arkitektur.

Jfr. (Eco, 1971, 335)!

Alla tecken i den byggda miljön är inte arkitektoniska. Ta till exempel händelsen att en människa springer längs en gata. Det är inget arkitektoniskt tecken, fastän händelsen äger rum i arkitekturen. Det är ett tecken i den materiella miljön. En mer preciserad klassificering kommer att hänföra händelsen till något annat än arkitektur, exempelvis till gymnastik, happening eller springande rånare.

Vad som är arkitektur är inte lätt att förklara. Många har kommit med förslag på definitioner. En central formulering går ut på att arkitektur är rumsbildandets konst. Byggnader äger rumslig utsträckning och det medvetna ordnandet av dem är en viktig aspekt hos det byggda, för att det ska betraktas som arkitektur. Det är något mer än "rent" byggande, även om detta är väl så tekniskt medvetet.

Det är kanske lämpligt/riktigt att se arkitekturen som en speciell samling kulturella regler för hur den byggda miljön, eller byggda materiella objekt, ska organiseras/utformas/gestaltas och läsas?! Det rör sig i så fall främst om syntaxregler.

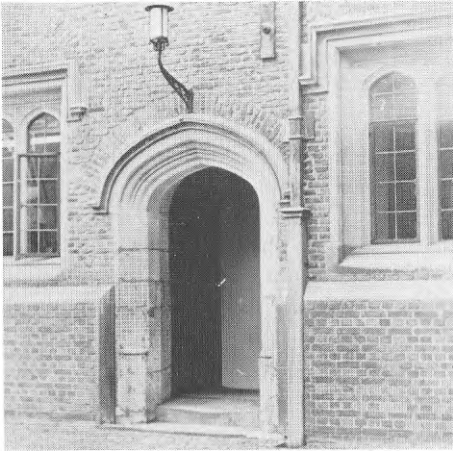
(Not. Genom arkitektursemiotikens begrepp och synsätt kommer denna fråga att kunna analyseras grundligare än tidigare.

Genom att se den byggda miljön som teckensystem kan vi i den urskilja ett antal språk, dvs. ett antal teckensystem med varsina relativt slutna regeluppsättningar (Wittgenstein skulle kallat det för ett antal 'språkspel'). Ett sådant språk skulle just kunna vara 'arkitekturen', ett par andra skulle vara 'byggnadstekniken' och 'byggnadsfunktioner'. Varje språk fångar just "sin" aspekt av verkligheten, och det är vi människor som avgör med vår begreppskonstruktion vad som ska ingå i respektive språk.)

Följande exempel visar enheter som utgör 'arkitektoniska tecken'.

Slottet i landskapet. (Skokloster)

Entré.

Balkong på konsoler och tympanonfält ovanför fönstren.

Gaturum.

Fönster

Baldakin.

Antalet arkitektoniska tecken kan som synes bli mycket stort. En systematisk strukturering av dem kan utgå från en analys av existerande byggnader med lämpligt avgränsade omgivningar (en byggnad - flera byggnader). Nästa steg blir att ta upp byggnadsdetaljer, dvs. enheter i byggnaden; t. ex. planlösningar, dörrar, takfall. Hur systematiken avgränsas bestäms av det aktuella syftet med struktureringen.

Se också: 'semiotik', 'språk', 'syntax', 'tecken' och 'teckenavgränsning'!

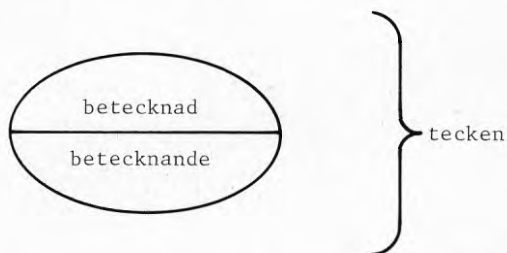
BETECKNAD

Begreppet 'betecknad' avser ett teckens innehåll - det som det betecknande betecknar.

(Guiraud, 1975, 24, 25, 27, 29, 40) (Malmberg, 1973, 27, 39, 41 - 42)

Substansen hos det betecknade definieras av begrepp eller idéer.

Klassisk är Saussures figur över 'tecknet' (Saussure, 1970, 146):

All kommunikation med begrepp förutsätter beteckning. Varje beteckning är en tolkning därför att något varseblivet kopplas eller hänförs till en kategori. (Kategori = begreppssystem som relaterar sig till av människan avgränsade enheter i verkligheten.) (Malmberg, 1973, 44 - 45, 51, 77)

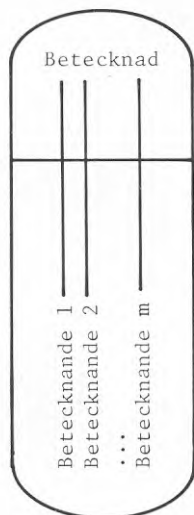
Det betecknade kan vara både något semiotiskt, t. ex. våra verbala språk, morsealfabetet, arkitekturen som språk, dvs. uttryckssystem vi gör bruk av i semioser, och något utomsemiotiskt, dvs. den verklighet om vilken vi i grunden uttrycker oss.

En belysande historisk notis kan vara den om stoikerna som för 2 200 år sedan såg helheten 'tecknet' (*semeion*) som bestående av delarna 'betecknande' (*semainon*), som var 'förmåbart' (*aistheton*), och 'betecknat' (*semainomenon*), som var 'begripligt' (*noeton*). (Malmberg, 1973, 41 - 42)

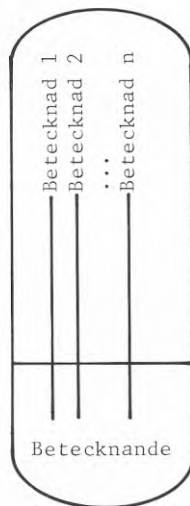
'Något' i arkitekturen blir betecknat endast om man har en kategori (= det betecknande) som kan beteckna detta 'något'. Det krävs alltså av individen en viss kompetens/förkunskap för att beteckna (även för att benämna) 'något' i arkitekturen. I denna kompetens ligger t. ex. fysiologisk status (seende - icke seende, hörande - icke hörande, etc.; dvs. sättet på vilket individen fungerar som perciperande en-

het), socialisationens resultat, kodningstyper och kodinnehåll, kunskap om nyttan av sökande och finnande av 'något' i arkitekturen.

Ett 'betecknat' kan ha flera 'betecknande' och ett 'betecknande' kan åsyfta flera 'betecknade'. Detta är en av orsakerna till att ett tecken kan vara så mångtydigt. Detta illustreras med nedanstående figurer.

Synonymi

Homonymi

Att söka det betecknade i arkitekturen blir att söka sig "bakom" de materiella uttrycken för att där finna arkitektens innehåll. Beskrivningarna av det betecknade formas enklast och tydligast som verbala utsagor, eventuellt med inslag av illustrerande bilder.

Ett exempel på betecknat och betecknande kan en industribyggnad vara. Arkitekturen betecknar byggnaden (dvs. det betecknande) bl. a. 1) de funktioner som byggnaden avses inrymma och faktiskt rymmer, 2) den produktionstekniska roll byggnaden och dess fungerande innehåll spelar i ett större industriellt sammanhang, 3) socio-ekonomiska förhållanden i samhället, 4) den arkitekturens lösningssätt gällande uppgifter av industribyggnadsart, 5) byggnadens arkitekturella form som ett speciellt led i en större formprocess, etc. Listan kan ibland bli lång och varje punkt kan utvecklas mycket. (Mängden information är troligen ett startproblem vid betydelseinventering. Efter en tids arbete kommer bilderna att klarna och övergripande sammanhang kommer att bli kända. Detta kommer att leda till att analyserna mer och mer kan följa ett schema. Jämför byggnadsbeskrivningar före byggAMA och efter!)

Se också: 'betecknande', 'kommunikation', 'semiotik' och 'tecken'!

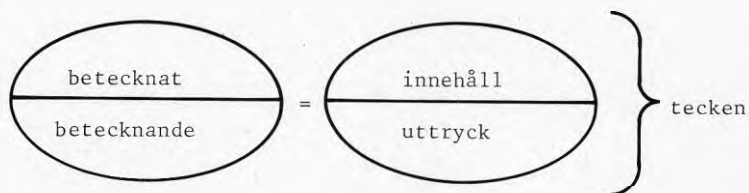
BETECKNANDE

Begreppet 'betecknande' avser ett teckens uttryck - det som representerar ett innehåll, det betecknade.

(Guiraud, 1975, 24 - 25, 27, 29, 40) (Malmberg, 1973, 27, 39, 41 - 42, 44 - 45) (Nordström, 1975, 77)

Alla helheter vi ser, eller percipierar över huvud taget, betecknar något - dels betecknar varje helhet sig själv och dels ofta också något annat.

Det traditionella arkitektarbetet är till en väsentlig del inriktat på det 'betecknande', det att ge materiell form åt olika innehåll (byggnadsuppgifterna). Saussures teckendefinition åskådliggör detta (Saussure, 1971, 146):

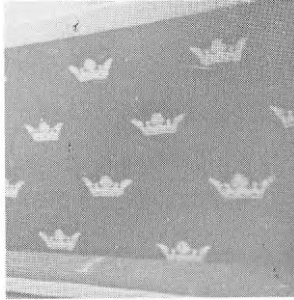

Att uppleva och förstå att materiella helheter är betecknande ökar medvetenheten om verkligheten och möjliggör rikare miljöupplevelser. Orienteringskompetensen med avseende på sociala och kulturella miljöer/strukturer kan öka - att veta vad det betecknande betecknar utgör förutsättningen för ett rationellt tänkande och övervägt handlande. Detta måste ses som ett tillskott till livskvaliteten och alltså som en ökning av levnadsstandarden.

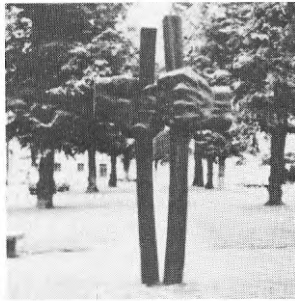
Nedan följer några exempel på betecknande helheter.

Holländskt hus som stöttas för att inte rasa ihop. Det som betecknas är bl. a. kraftspelet i byggnaden och marken; sättet att motverka både rivning av huset och sättningarnas ökning. Det betecknar också en speciell inställning till bevarandefrågan: "Vänta med rivningen! Vi vill ha huset kvar, men just nu saknar vi pengar till reparationer."

Dessa 'kronor' betecknar den svenska monarkin.

Denna skulptur i offentlig miljö ("Befrielsen" av konstnär Olof Hellström; plats: Martin Luther Kings plan i Uppsala) betecknar för några personer generellt frigörelse. Vad frigörelsen gäller avgörs av skulpturens/tecknets omgivning - både rumsligt och i tiden samt av vilka som läser den/det.

Och vad betecknar dessa byggnader? Bostadsbrist? Fattigdom? Kriminalitet? Segregation?

Byggnaderna har kommit till på grund av en brist på goda bostäder. Många personer har flyttat från landsbygden till städerna och många i städerna har behövt nya och moderna bostäder.

Genom att de flesta som behöver ny bostad inte har råd med friliggande markbostäder blir det det stora flerbostadshuset som främst kommer att byggas. Bakom denna prioritering ligger en lång historia, som dock inte ska behandlas här.

Stora flerbostadshus, som "placerats rytmiskt i landskapet", uppfyller emellertid inte alltid önskvärda miljökvaliteter. Det går inte att hur mycket som helst stapla goda och moderna lägenheter på och bredvid varandra. Nya problem uppstår - både arkitektoniska och sociala.

Vissa följder av t. ex. kommunala flerbostadshus med hyresrätt har blivit negativa. Vandalisering och ökad kriminalitet, förvisso inom ganska begränsade områden, har uppträtt. Det problematiska området får snabbt dåligt rykte och det socialt och ekonomiskt segregerade boendet accelereras.

Mycket av det som gäller begreppet 'betecknad' gäller också för 'betecknande'. Dessa två begrepp kan inte skiljas från varandra, utan de måste ses samverkande.

Se också: 'betecknad' och 'tecken'!

BETYDELSE

Ett teckens 'betydelse' är dess innehåll i vid mening.

Man talar om 'betydelseproduktion' och avser då ofta helheten bestående av 'betydelseproduktion', 'betydelsedistribution' och 'betydelsekonsumtion'. Denna helhet är en kommunikationsprocess. Det som med hjälp av tecken och teckensystem kommuniceras är betydelser. Tydlig betydelseproduktion har vi genom talet, musiken, bilderna, dramatiken, arkitekturen, litteraturen, osv.. Genom dessa aktiviteter skapas dels materiella uttryck för vissa innehåll/betydelser och dels förklaras dessa innehåll/betydelser genom de speciella situationerna i vilka uttrycken presenteras.

Alla materiella former kan ges en betydelse/flera betydelser. Vilken betydelse eller vilka betydelser det blir för varje materiell form/gestalt är en fråga om praxis. Det är enbart genom kulturell aktivitet något får en betydelse. Och det är genom praxis betydelserna förändras. Betydelserna är processer och själva delar av processer. Ett teckens betydelse kopplas till tecknets uttryck i enlighet med aktuell kod. En person känner ett teckens betydelse endast genom att besitta den aktuella koden.

Semiotiken är just den vetenskap som speciellt studerar betydelseproduktionen i vidaste mening. Den studerar alla kulturella fenomen som kommunikationsprocesser. Studierna är både synkrona och diakrona. Med det menas att semiotiken studerar dels hur verkligheten är och dels hur verkligheten har varit - ur studier över tid ges nödvändiga historiska härledningar till det aktuella studieobjektet nuvarande framträdelseform.

Betydelserna är mycket centrala för oss alla. Hur många gånger om dagen finner vi oss inte inför problem och "frågetecken" av någon art? "Vad betyder nu det här?" är en vanlig fråga. De betydelser vi söker kan både ha med enstaka detaljer att göra och till och med med mycket stora miljöutsnitt (hela världen till exempel).

Se också: 'diakron', 'kod', 'kommunikation', 'semiotik', 'synkron' och 'tecken'!

BETYDELSEBÄRANDE ELEMENT

Med 'betydelsebärande element' menas ett uttryck som representerar något utöver sig självt.

I kommunikationsprocesser överförs meddelanden genom något medium. Enheter i ett medium kan samlas till två nivåer. Detta kallas ett språks dubbla artikulation. På den första nivån är enheterna kopplade till betydelser. Den andra nivån omfattar enheter som bygger upp den första nivåns enheter, men som saknar koppling till egna betydelser. I ett verbalt språk är detta enkelt att illustrera.

	Enhet	Betydelse/innebörd
Nivå 1	'BRO'	
Nivå 2	'B' 'R' 'O'	'B' 'R' 'O'

Enheter på nivå 2 leder alltså ej utanför sig själva.

Då det gäller att reda ut arkitekturspråkets dubbla artikulation ställs vi inför några svåra problem. Är det, för det första, i arkitekturen och den fysiska miljön över huvud taget fråga om en dubbel artikulation - eller finns det fler nivåer? För det andra: vilken miljöenhet är det minsta betydelsebärande elementet? Större betydelsebärande element känner vi till. Men vilket är det minsta?

Det första problemet kan ges följande lösning. (En prövning i arkitektursemiotiska analyser kommer att visa huruvida lösningen är lämplig eller ej.)

Varje helhet i den fysiska miljön kan i ett lässystem befinna sig på den betydelsebärande nivån samt i ett annat lässystem på den icke-betydelsebärande nivån. Varje helhet/element kan alltså samtidigt befinna sig på de två artikulationsnivåerna, men inte i samma läsning. Det beror på respektive individs avsikt med miljöläsningen huruvida ett element

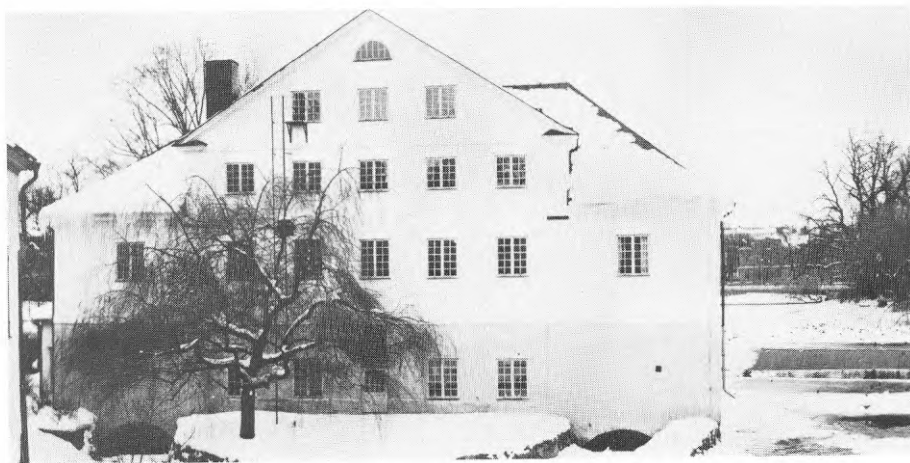
kommer att befinna sig på den första eller andra artikulationsnivån.

I nedanstående bild "*Miljöutsnitt från Uppsala.*" finns de betydelsebärande elementen 'kraftiga lövverk', 'vattendrag', 'bro' och 'byggnad' och de bildar syntagmet "Fyrisån omgiven av lummig grönska i den studentikosa staden Uppsala". På den icke-betydelsebärande nivån finns i det miljöutsnittet 'de enskilda löven', 'vågorna i vattnet', 'stenarna i bron och i väggarna i å-rummet', 'fogarna mellan stenarna', 'fönstret i byggnaden', 'räckena längs ån', 'cyklarna vid ån'.

Miljöutsnitt från Uppsala.

Då vi går ned i skala (eller går bort mot huset som skyttade i förra bilden) och ser på en annan helhet - "*Upplandsmuseet*", så är det nya element på de två artikulationsnivåerna. Lässystemet är nytt. Syntagmet är ett annat än "*Miljöutsnitt från Uppsala*".

Upplandsmuseet.

De betydelsebärande elementen utgör 'fönster', 'tak', 'vägg', 'kanal', 'fors', 'å'.

De icke-betydelsebärande elementen omfattar 'fönsterkonstruktionens geometri', 'väggmaterialets ytstruktur', 'fönsterglasets reflexer', 'takmaterialet'.

I den första miljöläsningen ovan utgjorde 'fönstret i byggnaden' ett element på den icke-betydelsebärande nivån, medan samma fönster är ett betydelsebärande element i det andra exemplet.

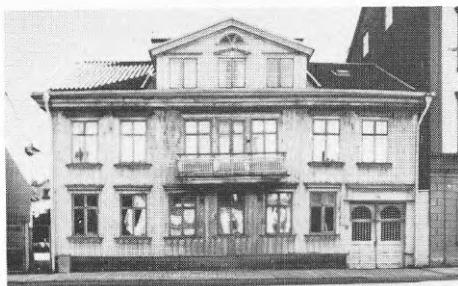
I båda exemplen percipierar vi ju fönstret och dess spröjsverk, men helheterna som läses i respektive exempel, dvs. de två syntagmerna, är olika och "utnyttjar" samma fönster på olika sätt.

Vilket det minsta betydelsebärande elementet är klagörs normalt inte vid våra dagliga miljöläsningar. Våra tankar "sveper" snabbt runt i vår omgivning och de lästa syntagmen varierar i takt därmed. Vilka de betydelsebärande respektive de icke-betydelsebärande elementen är i varje syntagmläsning varierar alltså i takt med vad vi tänker på i läsögonblicket.

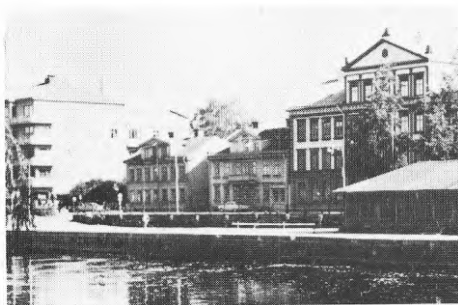
Vid diskussioner om arkitektur är det för ökad klarhetskull användbart (om inte till och med nödvändigt) att klargöra de aktuella syntagmen vilka ligger till grund för diskussionen. Onödiga missförstånd kan undvikas om vi klagör vilka element som i varje läsning befinner sig på den betydelsebärande eller icke-betydelsebärande nivån.

Ett fönster kan delas upp i sina beståndsdelar - glasskivor, karmar, bågar och beslag. Fönstret som avgränsad helhet ingår i ett större system - huset.

Huset som system.

Huset är i sin tur element i det större systemet - husgruppen/kvarteret/stadsbilden.

Systembygget kan bli ännu större. Var det avgränsas beror på vad vi för varje tillfälle är ute efter och de betydelsebärande elementen beror av dessa konventionella och mer eller mindre och på olika sätt motiverade avgränsningarna.

Se också: 'betydelse', 'dubbla artikulationen', 'icke-betydelsebärande element', 'kommunikation', 'språk' och 'syn-tagm'.

BETYDELSEMILJÖ

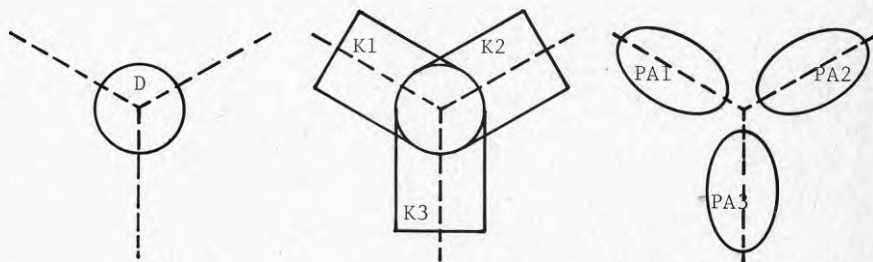
Med 'betydelsemiljö' avses den helhet som bildas av materiella uttryck samt dessas betydelseinnehåll skapade genom praxis.

Ett speciellt miljöutsnitt har för en viss individ en unik betydelsemiljö. Två individer har inte samma betydelsemiljö.

Betydelsemiljön bestäms av miljöutsnittets inneboende betydelser - dessa har tilldelats miljön genom praxis; mänsklig erfarenhet av den miljön har gett den dess betydelser - samt av individens eget paradigm (Håkan Törnebohms paradigmbegrepp) - dvs. i stort sett individens begreppsvärld.

Genom att två personer inte har identisk historia, så kommer deras betydelsemiljöer med avseende på ett och samma miljöutsnitt att skilja sig åt, kanske inte mycket, men redan en liten skillnad resulterar i olika uppfattningar om det man gemensamt betraktar.

Betydelsemiljöer presenteras medelst beskrivningar av denotationer, konnotationer och privata associationer hos varje individ inför en miljö eller ett objekt. Sammanställningar av dessa beskrivningar bygger upp bilder av olika gruppers till respektive miljö/objekt knutna betydelser/innebörder. Man erhåller då inför en miljö/ett objekt betydelseinnehåll som har låg respektive högre eller hög intersubjektivitetsgrad.

Bilderna visar diagrammatiskt ett objekts betydelsemiljö, eller betydelsesfär, för tre individer från samma kultur. Objektet denoterar en innebörd D som är gemensam för alla tre personerna. Vidare konnoterar objektet innebörderna K1, K2 och K3 som endast delvis är gemensamma för de tre. Ytterligare skillnader finner vi i individernas privata associa-

tioner, PA1, PA2 och PA3, som objektet ger upphov till. Om man vill veta en miljö's hela betydelseinnehåll räcker det inte med att beskriva och föra fram det som alla eller de flesta är överens om. En hel och rättvis beskrivning kräver även de betydelse som kanske endast finns hos en enda person.

Exempel på betydelsemiljöproblem.

Under 1960- och 1970-talen har bebyggelsedebatten flera gånger berikats med tydliga konfrontationer gällande problematiken kring bevarande eller rivning av gammal bebyggelse. Det har gällt bl. a. Haga i Göteborg och kvarteren Mullvaden och Järnet i Stockholm. Huvudorsaken till de styrandes saneringskrav är att områdena skulle kunna ge mera ränta om de bebyggdes med nya och större hus. De som nu och tidigare bott i områdena kan ju inte tillgodogöra sig de tilltänkta räntevinsterna, eftersom det är just de boende som betalar räntan till ägarna över hyran.

Uttrycket "Vi har det bra här och vi vill inte flytta!" uppbäckas mer av den i bostadsområdet utvecklade betydelsemiljön, eller symbolmiljön, som Gregor Paulsson skulle ha benämnt det, än tekniska och ekonomiska överväganden kring den egna bostaden. En ny bostad skulle säkerligen ofta ge bättre materiell standard jämfört med den gamla bostaden, men den sociala standarden skulle bli sämre, eftersom den nyplanerade miljöns betydelseinnehåll är nästan noll. Det tar lång tid att bygga upp betydelsesfärer. Om en person har bott 30 - 40 år i ett område är miljön där antagligen approprierad av denne. Om sedan personen tvingas flytta till en ny och främmande miljö (kanske till och med inom det gamla bostadsområdets domän) måste han/hon börja om på nytt, en ny, och kanske svår, approprieringsprocess måste starta. Vid en önskvärd bedömning ska de två materiella miljöernas betydelseinnehåll/teckenmiljöer/symbolmiljöer göras kända och ges hög planeringsstatus. En bra miljöplanering måste väga samman alla väsentliga faktorer.

Förhållandena kan illustreras med nedanstående figurer.

Den nya betydelsemiljön är till en början nästan tom, men kan självklart fyllas/byggas upp - men det tar tid och kan vara problematiskt.

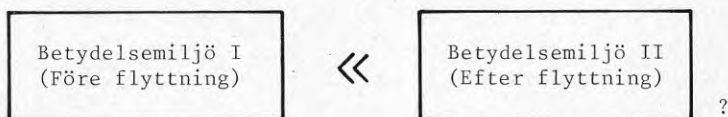
Hur och när blir förhållandena:

respektive

och

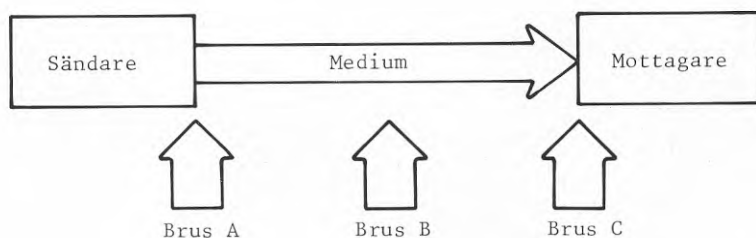
Vilka tidsperspektiv gäller för olika miljöer (både materiella och symboliska)?

Se också: 'betydelse', 'denotaion', 'konnotation' och 'privat association'!

BRUS

Med 'brus' avses inom kommunikationsteorin störningar i kanalen/mediet så att meddelandets struktur förändras.

I kommunikationsprocesserna där den fysiska miljön är medium kan bruskällorna vara av flera slag och verka på olika ställen. Huruvida bruset är bra eller dåligt måste utredas från situation till situation.

I grova drag förekommer brus primärt på tre områden i en kommunikationsprocess, i en semios.

I figuren ovan visar 'Brus A' på att orsaker till meddelandeförändring kan förekomma hos sändaren och dennes arbete med aktuellt medium.

Den idé om ett meddelandehåll som sändaren har kanske är svårt att få översatt till, eller gestaltat i mediet. Ett material kan vara svårarbetat eller på annat sätt problematiskt, så att avkall måste göras på meddelandets innehåll. Till exempel: kravet på att bygga stenhus kanske saboteras av att det inte finns tillgång på sten; då byggs husen av trä i stället, eftersom det finns gott om just den varan, men målas ej som sådana utan som stenhus; träet målas med gul oljefärg, så att det så gott det går ska meddela sig som stenhus.

Det förekommer också ideologiskt brus vid meddelandebildning. Denna form av brus är mycket komplex och svårfångad. Att ideologiskt brus förekommer kan lättast upptäckas vid helhetsanalyser av aktuella samhällsförhållanden, eftersom man inom en ideologisk struktur inte alltid kan upptäcka och vara medveten om var i den egna ideologin brus förekommer och var bruset består. Ett exempel på ganska medvetet ideologiskt brus är då en samhällsklass vill dölja

vissa meddelanden och gör det genom att producera mottecken som förväntas dominera kommunikationen och därmed vända blickarna från de icke-önskade meddelandena. Se till exempel kortgevägar för gästande statschefer och begreppet 'potemkinkulisser'.

Vid en djupare analys av brus hos sändaren måste man gå in i dennes kodstruktur för att däri söka orsaker till varför meddelanden utformas så eller så.

Den kanske enklast upptäckbara brusklassen är den som direkt rör det färdiga meddelandet i det aktuella mediet - 'Brus B' i föregående figur.

Inom arkitekturen kan det exempelvis vara så att ett tydligt och helt meddelande (t. ex. en torgbildning) förvanskas genom en slentrianmässig tillbyggnad (t. ex. provisoriska byggnader av baracktyp för cyklar, affärer och bussbolag). Det gamla uttrycket/meddelandet går då inte längre att läsa med lätthet. Den nya miljön är här ett helt nytt meddelande (som förvisso i sig kan vara lika värdefullt och bra som det gamla).

Fysiskt slitage kan fungera som brus, då vissa ursprungliga arkitekturella meddelanden försvinner. Se på antikens byggnadsverk som finns kvar i våra dagar som ruiner. Nästan all färg de en gång under antiken var målade med har försvunnit och länge trodde man att de alltid varit vita och omålade. Genom att färgerna slitits bort, och självfallet också genom att så mycket av byggnaderna raserats, har vi idag svårt att korrekt läsa de antika byggda miljöerna. Vi ser dem med dagens perspektiv, vilket är stympat vad avser upptäckandet av den antika miljöns materiella uttryck. Vi kan inte riktigt ta det antika perspektivet och därmed bommar vi vissa aspekter av de meddelanden som en gång funnits.

'Brus C' i figuren ovan avser olika faktorer som påverkar och förvränger meddelandets innehåll vid mottagaren.

Den vanligaste brusfaktorn hos mottagaren torde vara dennes brister i den till meddelandets korrekta läsning krävda kodkompetensen. Utan passande kod missförstås ett meddelande. Ett missförstått meddelande har en annan innebördsstruktur hos mottagaren än hos avsändaren. Kodbrister kan hos en individ orsakas av diverse isoleringar från information om, dvs. erfarenheter av, den omgivande verkligheten (social isolering, geografisk isolering, begreppslig isolering, etc.)

En allvarlig brusfaktor hos mottagaren kan vara eventuella brister i dennes perceptionsapparat. Blindhet orsakar till exempel stort bortfall av information från den byggda miljön. Läsningen, eller upplevelsen, av miljöer måste då gå över kroppens övriga fungerande sinnesorgan. Härvid utsluts alltså viss information om meddelanden i den fysiska miljön. Ett torg, exempelvis, kan mycket väl upplevas av en blind person, men upplevelsen är en annan än för den som inte är blind.

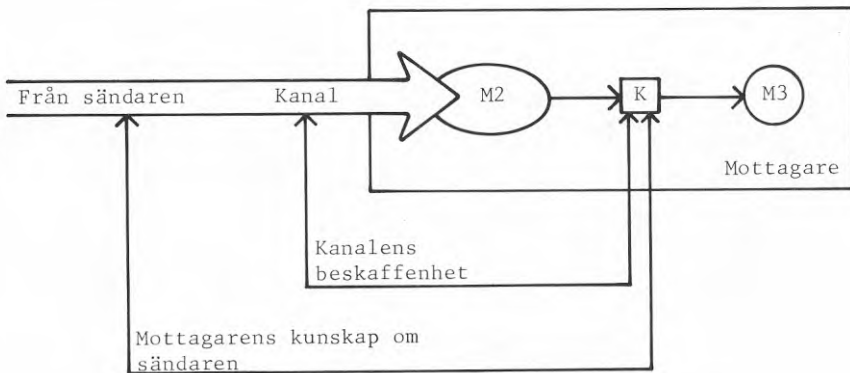
Se också: 'kod', 'kommunikation', 'mottagare', 'sändare' och 'tecken'!

DEKODERING

Med 'dekodering' avses den regel- eller kodstyrd läsning- och tolkningsprocess som ett meddelandes mottagare genomför. Meddelandet omvandlas då från mediets form till tänkandets form.

(Eco, 1971, 400 - 401) (Hansson m. fl., 1974, 10) (Nordström, 1973, 211) (Nordström, 1975, 280)

I en systemmodell kan det formuleras som nedan.

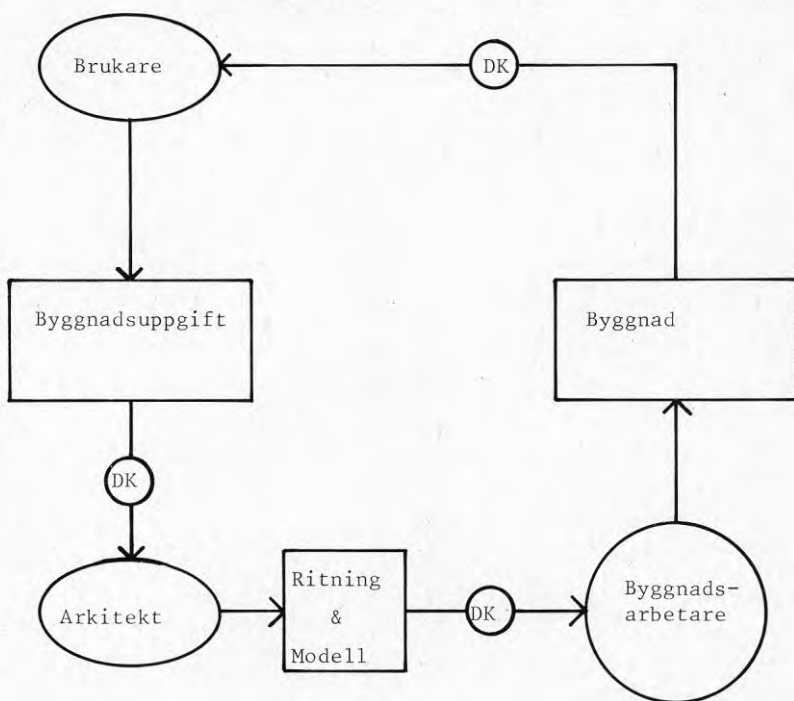

där

M2 = meddelandets innehåll i 'medium 2'-utformning;
 M3 = meddelandets innehåll i 'medium 3'-utformning;
 K = mottagarens kod.

Från sändaren kommer via kanalen/mediet ett meddelande som mottagaren läser, dvs. meddelandets materiella gestalt ges innebörder utifrån den kod mottagaren besitter. Koden byggs upp av främst tre delar - mottagarens kunskap om vilka innebörder mediets tecken ska ha (konventionell kunskap), mottagarens kunskap om mediet samt mottagarens kunskap om sändaren. Alla meddelanden existerar i speciella sammanhang och dekoderingens genomförande är beroende av helheten 'tecknen och deras kontext'. Varje specifik dekodering måste analyseras i sitt rätta sammanhang.

Översiktligt förekommer följande dekoderingar (DK) i en idealiserad produktionsprocess avseende byggnadsverk:

Se också: 'kod', 'kontext', 'mottagare', 'sändare' och 'tecken'!

DENOTATION

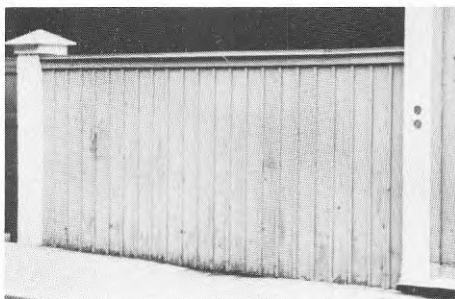
Med 'denotation' avses ett teckens eller en språklig enhets grundbetydelse.

(Aspelin, 1973, 150) (Eco, 1971, 92 - 97, 294, 298)
 (Guraud, 1975, 25, 28) (Hansson m. fl., 1974, 30 - 31)
 (Malmberg, 1973, 20, 40) (Nordström, 1973, 185, 210)
 (Nordström, 1975, 79, 81 - 82, 276)

Denotationen är beroende av tecknets omgivning eller i vilket system det ingår i.

Några av bräderna i det avbildade huset ovan utgör 'gavelskivor' och denotationen är i detta fall just 'gavelskivor'.

Denotationen till ovanstående bild är 'plank' eftersom bräderna finns i ett högt staket.

Tecknet i ett sammanhang, i en kontext, blir förståeligt medelst en till aktuellt system knuten kod. Ingen eller en felaktig kod spolierar en riktig tolkning och förståelse

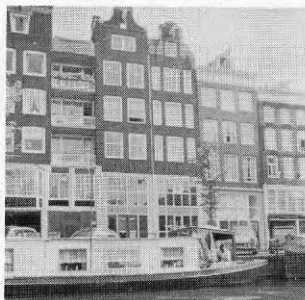
av tecknet. (Nordström, 1975, 83)

Denotationerna är kollektivt omfattade begrepp. I allmänhet råder ingen tvekan om tecknen och de begrepp de denoterar, så länge man befinner sig inom samma språkområde. Genom användandet av denotationer och på grund av deras språkliga egenskaper blir de verbala språken fasta, de ändras inte från dag till dag eller från person till person.

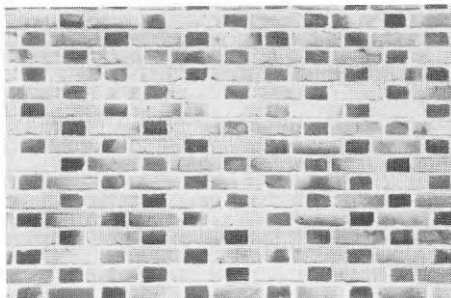
Tecknen denoterar innebörder och lättaste sättet att åskådliggöra denotationerna är att producera verbala beskrivningar av relationen tecknets uttryck - tecknets innebörd. Några exempel:

Denotativ beskrivning: En bockkran tycks stå grensle över ett hus.

Denotativ beskrivning: Smala flervåningshus invid en kaj. Varje byggnad är försedd med hissanordning. Byggnaderna är uppförda i sinsemellan olika stilarter.

Denotativ beskrivning: Murverk utfört i polskt/gotiskt förband. Tegelskiften läggs enligt schemat: bindare - löpare - bindare - löpare - etc. horisontellt, samt vertikalt en bindare mitt ovan en löpare och denna i sin tur mitt ovan en bindare etc..

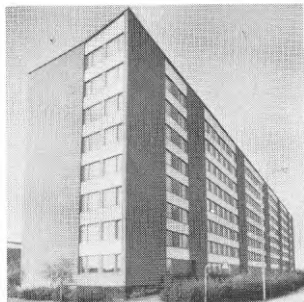

(Foto: Tage Wählin)

Denotativ beskrivning: Några personer sitter på en torgservering och dricker kaffe och samtalar. Solen skiner och det är varmt.

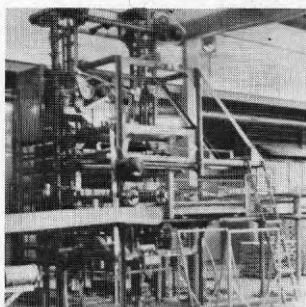
Arkitekturen denoterar funktioner på basis av speciella koder. Några exempel:

Tecknet denoterar:

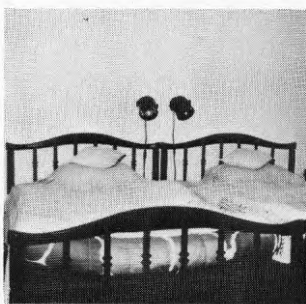

Boendet.

Tecknet denoterar:

Industriell produktion.

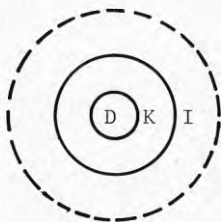

Sovandet.

Vädrings- och utsiktsmöjligheter.

Tecken och teckensystem denoterar inte enbart, utan de konnoterar dessutom innebörder. Om man kallar ett teckens denotationer för dess grund- eller huvudbetydelse, så utgör konnotationerna dess bi- eller medbetydelser. Gert Z. Nordström (1975) illustrerar detta på följande sätt:

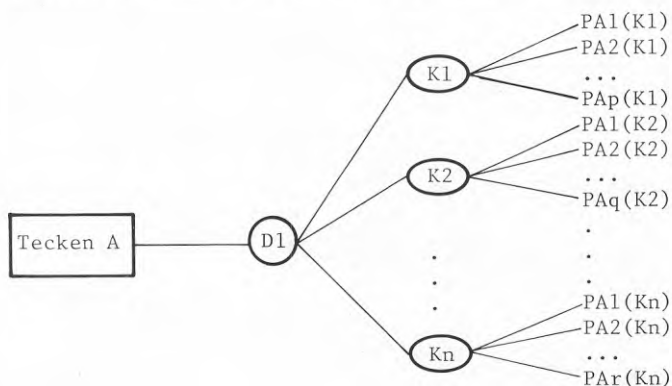

D = denotation
K = konnotation
I = idéassociation

Denotationerna är kollektiva kulturprodukter - innebördena omfattas av flertalet individer inom ett språkområde. Till varje denotation kopplas en mängd konnotationer, vilka också är kollektiva, men gruppen individer som omfattar dem är mindre än den för denotationen. Längst "ifrån" denotationen finner vi de individuella idéassociationerna - dessa har varje person så att säga för sig själv.

Denotationer är liksom tillhörande konnotationer och privata associationer stadda i ständig förändring; de är processer och inga statiska enheter.

Till denotationsbeskrivningar kopplas lämpligen beskrivningar av dominerande och tydliga konnotationer och privata associationer. En stomme över en sådan beskrivning kan ha nedanstående utformning. Figuren visar en struktur som i princip läses från vänster (man börjar med själva tecknet) till höger (man fortsätter med tecknets olika innebörder).

där

$D1$ = Tecknet A's denotation

$K1 - Kn$ = Tecknet A's konnotationer

$PA1(K1) - PAr(Kn)$ = Privata associationer kopplade till respektive konnotation.

Trädmodell över innebördsstrukturer.

Se också: 'betydelse', 'kod', 'konnotation', 'kontext', 'privata associationer', 'språk', 'tecken' och 'tolkning'!

DIAKRON

Med 'diakron' avses ett flöde över tid.

(Nordström, 1973, 210) (Nordström, 1975, 23, 24, 260, 276)
(Saussure, 1970, 174)

En semiotisk analys kan vara dels diakron och dels synkron. Den diakrona analysen undersöker teckens eller teckensystems förändringar över tid. Diakrona undersökningar lyfter fram den historiska aspekten hos tecknen.

Att undersöka exempelvis villaformer diakront är att se dokument från olika tider/epoker. Ur dessa kan sedan kontinuerliga och språngartade förändringar klarläggas.

Se också: 'semiotik', 'synkron' och 'tecken'!

DISTINKTIVA SPRÅKELEMENT

'Distinktiva språkelement' skiljer sig från varandra - det distinktiva hos elementen är det särskiljande.

(Hansson m. fl., 1974, 14) (Jencks, 1977, 60) (Malmberg, 1973, 33, 34, 89) (Nordström, 1973, 210) (Nordström, 1975, 260 - 261, 276 - 277)

Varje enhet är vad den är genom att inte vara något annat - ett bord är ett bord och inte en stol etc.. Det föreligger alltså skillnader mellan olika enheter, olika gestalter i verkligheten.

Det är genom sådana skillnader vi över huvud taget upplever något och att vi kan kommunicera.

Fonemen utgör i vårt verbala språk 'talet' distinktiva språkelement. Det är stor innehållslig skillnad mellan 'ris' och 'ros', fastän "endast" ett 'i' har bytts mot ett 'o'.

Om vi i en fasad byter ett fönster mot en dörr, erhåller vi en liknande situation. Vi läser utsagorna olika.

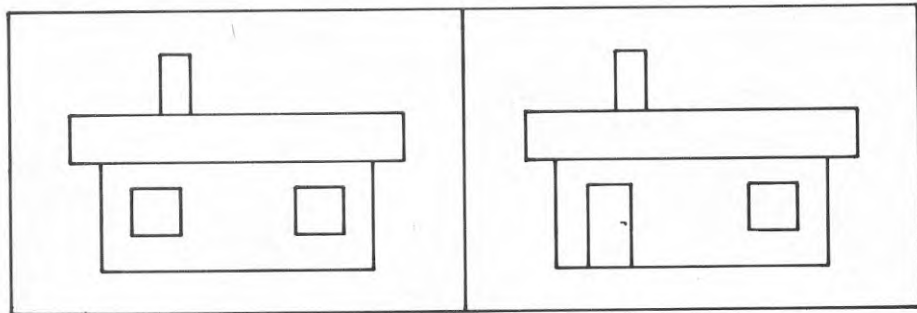

Bild A.

Bild B.

Parallellen är här svag, därför att den första helheten (bild A) 'byggnad/litet hus' också är den andra helheten (bild B). Det som har ändrats är endast en detalj. Den dominanta meningen är kvar medan de icke-dominanta inslagen är olika.

Distinktiviteten i den fysiska miljön är mycket mera komplex jämfört med den i verbala språk. Dessutom inverkar förhållandet att t. ex. arkitekturen är så mycket svagare kodad än verbala språk. Dessa två faktorer gör att distinktiva språkelement i arkitekturen måste relateras till en viss aspekt, och denna måste anges tillsammans med dis-

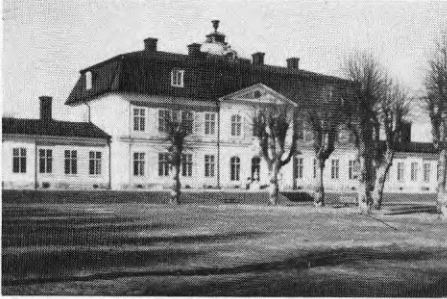
tinktiviteten.

Abstrakt kommentar:

Om uttrycket U1 ger betydelsen B1 och om uttrycket U2 ger betydelsen B2 och $U1 \neq U2$ och $B1 \neq B2$, så är uttrycken U1 och U2 distinktiva.

Exempel:

U1

B1

⇒ Överklassbostad

U2

B2

⇒ Arbetarklassbostäder

$U1 \neq U2$ och $B1 \neq B2$ med avseende på de boendes klasstillhörighet. Men om avsikten med beskrivningen är att visa 'bostäder' isolerat så fås $B1 = B2$ och U1 och U2 blir då endast varianter.

Enklare formdistinktivitet finner vi i äldre dörr- och fönsterfoder. Dessa byggs upp av enkla geometriska former. De tillverkades med speciella hyvlar och de kan berätta mycket om både tid och hantverkare. Snitten är alltså betydelsebärande element.

ca 1700

sengustaviansk form,
ca 1800

Exemplen är hämtade ur Sander Roséns "Hjälpreda vid kulturhistorisk byggnadsinventering" (Nordiska Museet, 1974).

Se också: 'betydelse', 'kod' och 'språk'!

DOMINANT TECKEN

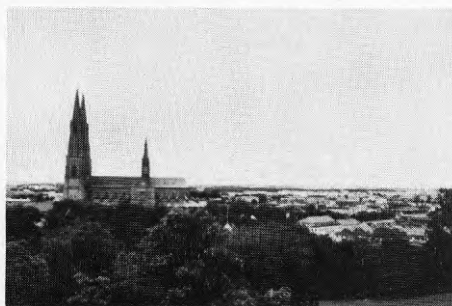
'Dominant tecken' kallas det tecken som för en viss individ i ett speciellt sammanhang är det väsentligaste.

(Morris, 1938, 18) (Norberg-Schulz, 1967, 132, 144)

I en miljö finns en hierarki av tecken med avseende på relevans. Det finns primära, sekundära, tertiära etc. tecken och teckensystem.

Primära tecken dominerar ett visst syntagm av olika skäl. Några exempel:

1) En materiell form kan vara störst eller mycket större än omgivningens alla andra tecken.

Bilden ovan visar ett dominant tecken: domkyrkan i Uppsala. Den är ett exempel på när tecknets sändare avser att skapa ett dominant tecken. Det har inte "bara blivit" störst utan dess storlek har verkligen motiverats av dess byggherrar. Mottagarna ska inte behöva tveka inför frågan om vilket tecken som är viktigast i dessa kvarter.

2) Ett uttryck kan genom sin särart bryta sig loss ur ett sammanhang och framstå som dominant.

Artefakten 'bilen' i naturen.

3) En persons kunskap om ett tecken kan medverka till att lyfta fram dess uttryck ur sitt sammanhang. För den som känner till att August Strindberg bodde på Drottninggatan 85 i Stockholm framträder detta hus mer än omgivningen, då personen befinner sig med huset inom synhåll och samtidigt som dennes tankar, på grund av förkunskaper, är riktade mot huset.

Drottninggatan 85 - Blå Tornet.

Ett liknande förhållande råder då man ser på ett gammalt skolkort där hela klassen är samlad. Kanske endast vissa ansikten känns igen. De övriga är anonyma. De kända ansiktena blir de materiella uttrycken för kunskapen om personerna bakom ansiktena. De anonyma ansiktena på fotot kan hos betraktaren inte åstadkomma samma kunskapsmängd och -typ som de kända. Nej, minnet sviker betraktaren och dominantastecken blir de kända ansiktena och de övriga blir sekundära.

Ovanstående två exempel visar på en mottagares egen möjlighet att "skapa" dominantastecken. I det syntagm som läses här är det läsarens förkunskaper/kod som avgör vilket eller vilka tecken som är dominantastecken.

4) En viss handlingssituation kan kräva information från speciella tecken i miljön. Ett vanligt och tydligt exempel på detta är våra gatu- och vägmiljöer. Bil- eller cykel-

körandet kräver speciell och hög uppmärksamhet hos föraren mot vägbanan och trafikmärken. Vad som tilldrar sig på trottoaren bredvid gatan spelar då mindre roll. Och vad som finns i skyltfönstren spelar en ännu mindre roll.

5) Då och då kan tidsangivelser vara av värde. Till exempel då man springande närmar sig järnvägsstationen och slänger en snabb blick på stationsklockan, då är den lilla cirkeln med visarna det mest primära tecknet. Det kan ju upplysa om det lönar sig att springa eller ej.

6) Våra orienteringsmöjligheter i miljöer underlättas om det finns en tydlig hierarki av tecken. Det går då att lära sig nya miljöer på ett rationellt vis. En stadsbild med endast irrelevanta tecken verkar förvirrande därför att tanken inte kan "hängas upp" på något. Inför sådana miljöer blir vi vilsna. Sådana områden kan vara mycket svåra att appropriera. Inlärningsprocesserna har svårt att starta.

Se också: 'kod', 'mottagare', 'syntagm', 'sändare' och 'tecken'!

DUBBLA ARTIKULATIONEN

Med ett språks 'dubbla artikulation' avses dess egenskap att kunna delas upp i två nivåer, där den första nivån består av betydelsebärande element och den andra nivån av icke-betydelsebärande element.

(Aspelin, 1973, 144) (Eco, 1971, 224, 244) (Guiraud, 1975, 32) (Hansson m. fl., 1974, 13) (Malmberg, 1973, 49, 50, 146) (Nordström, 1975, 155, 275)

I vårt verbala språk 'talet' finns morfemen på den första nivån och morfemens materiella delar, fonemen, återfinns på den andra nivån. I skriftspråket talar man om grafem och morfem.

Exempel:

Morfem	gavel
Grafem	'g', 'a', 'v', 'e' och 'l'

Den dubbla artikulationen kan också illustreras på följande sätt:

	Enhet	Betydelse/innebörd
Nivå 1	'gavel'	
Nivå 2	'g' 'a' 'v' 'e' 'l'	'g' 'a' 'v' 'e' 'l'

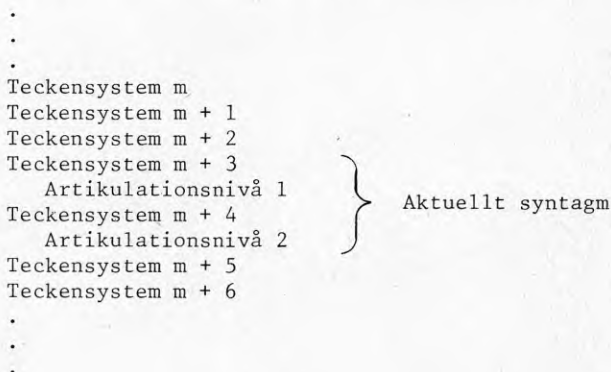
Den första artikulationsnivåns element, morfemen, representerar/betyder något utöver sig själva. Vad elementen var och ett representerar bestäms i en mycket stark kod.

Den andra artikulationsnivåns element, grafemen, representerar inget annat än sig själva. De leder inte till något utanför sig själva.

Då det gäller den fysiska miljön och arkitekturen, kan det vara oklart vilka element som ska räknas till respektive artikulationsnivå.

Ett syntagm är en helhet bestående av ett visst antal betydelsebärande och icke-betydelsebärande element. Syntagmbildningen är beroende av vad individen har för avsikt med sin just pågående miljöläsning. Beroende på vad kommunikationen är centrerad kring kan olika syntagm bildas. Vad som är betydelsebärande respektive icke-betydelsebärande, dvs. vilka element som tillhör respektive artikulationsnivå, får avgöras från situation till situation.

Vi kan i den fysiska miljön urskilja olika tecken och teckensystem som, beroende på läsningens centrum, eller läsningens inriktning, kan hänföras antingen till den första artikulationsnivån (den betydelsebärande) eller till den andra artikulationsnivån (den icke-betydelsebärande).

Vid semiotiska miljöanalyser är det nödvändigt att klargöra det aktuella syntagmets (dvs. det syntagm som är under behandling) placering i skalan av teckensystem.

De minsta uttrycken vi har att göra med är beroende av upplösningförmågan hos våra sinnen. På den lägsta syntagmbildande visuella nivån finner vi geometrins grundgestalter 'punkter', 'linjer' och 'ytor'. Till den gruppen av element bör också färgförnimmelserna räknas. (En punkt, linje eller yta har ju alltid en färg.)

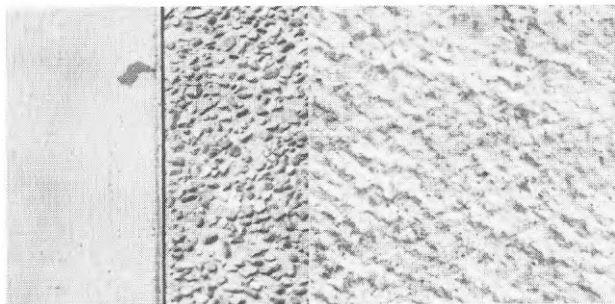
På högre syntagmbildande nivåer återfinns vi mer eller mindre komplexa konglomerat av dessa den lägsta syntagmbildande nivåns element. Vilka elementen blir i de övre nivåerna måste bestämmas från fall till fall. Generella faktorer som påverkar elementbildningen är *materiella egen-skaper hos mediet* (till exempel att tegel i en tegelsten gränsar mot luft respektive bruk; det som konstituerar tegelstenen är att tegeikontinuet bryts, dvs. har begränsad utsträckning i rummet) samt *existerande begrepp* hos den grupp av människor som brukar mediet.

Observera att relationer mellan materiella ting också kan

uppträda som element i olika system. Avståndet mellan golv och tak i ett rum är exempelvis en relation mellan två tydliga element. Den relationen utgör ofta ett element i vardagliga samtal: "Vad högt till tak ni har här!"

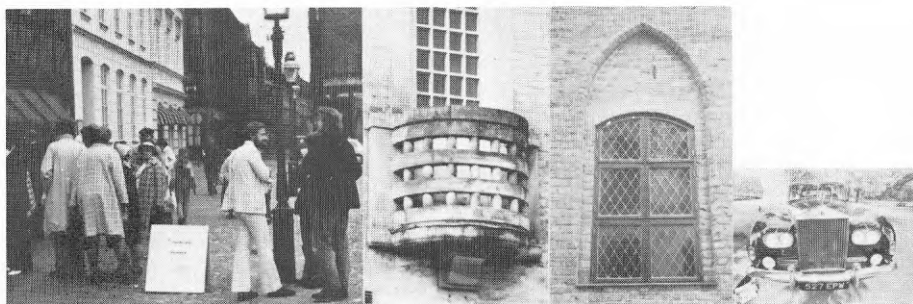
Människors beteenden kan likaså utgöra element i syntagmer.

Nedanstående bilder visar exempel på olika syntagmbildningar.

Linjer i materien.

Skrovligheter.

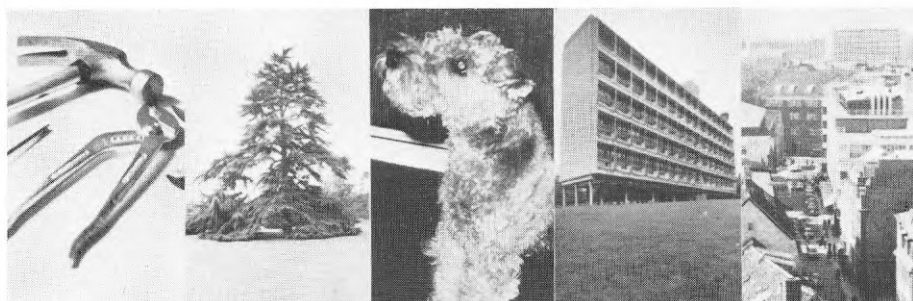

Gatuliv.

Balkong.

Fönster.

Bi.

Verktyg.

Träd.

Hund.

Höghus.

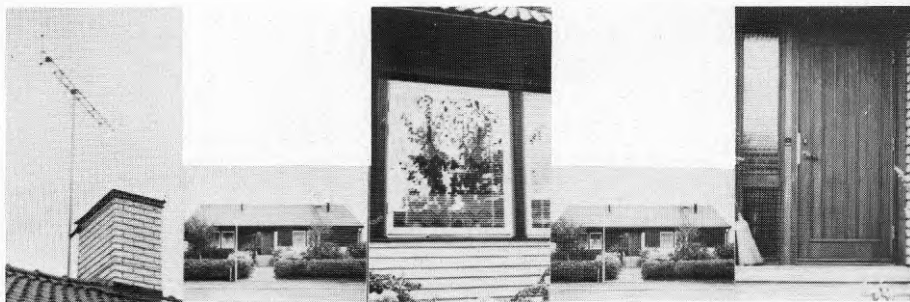
Storstad.

För att illustrera en dubbel artikulation inom arkitekturen använder vi oss av bilden av ett enkelt hus.

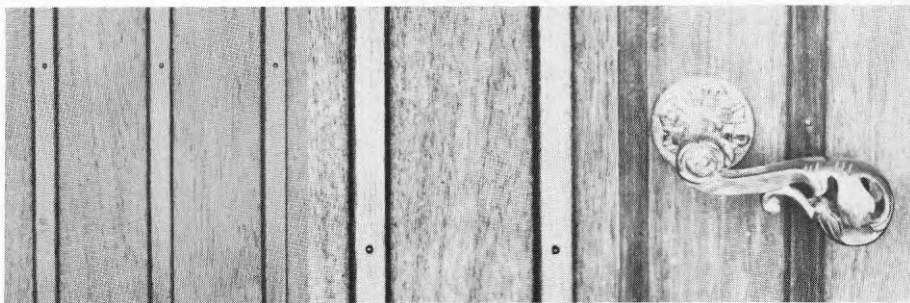

Huset betyder mycket: där kan man bo, huset skyddar mot regn, blåst och kyla, man kan samla på saker och gömma dem i huset, där får man vara ifred, etc.. Helheten/enheten 'hus' finns alltså på den betydelsebärande nivån.

Husets delar/element, enheterna som tillsammans bygger upp det har inget direkt med helheten 'huset's betydelser att göra. Ett fönster skyddar ensamt inte mot kyla. En dörr stänger inte ensam ute tjuvar. Och så vidare, detalj efter detalj. Var enhet är just inget mer än en enhet.

*Skorstenen.**Taket.**Fönstret.**Väggen.**Dörren.*

Men för den fysiska miljön gäller att även dessa delar är betydelsebärande på sin egen nivå. Ta dörren som exempel. Den berättar om material, hantverksteknik, tidens tand, social status, med mera. Dess element är enkla geometriska former och material.

*Linjer i dörren.**Ytans textur.**Dörrvredet.*

Går vi uppåt i skala finner vi flera nivåer. Det lilla huset är då element i en högre nivå, t. ex. 'den lilla staden', vilken i sin tur ingår i nivån 'bygden'. Och så vidare.

Se också: 'betydelsebärande element', 'icke-betydelsebärande element', 'kod', 'kommunikation', 'semiotik', 'språk', 'syntagm' och 'tecken'!

GRAMMATIK

Med 'grammatik' avses en beskrivning över de små tecknens regelsystem.

(Malmberg, 1973, 31, 99) (af Trampe/Viberg, 1975, 20 - 21)

Grammatiken för ett språk ska definiera relationerna mellan tecknens uttryck och innehåll samt relationerna mellan tecknen. Antalet regler är begränsat för varje språk, men inom detta ska varje grammatik fås att omfatta så många regler och lexikala element som möjligt.

Grammatikernas objekt, de små tecknens regelsystem, är inte statiska utan dynamiska på grund av kulturlivets ständiga förändringar.

De små tecknen är mestadels arbiträra och av denna anledning är en grammatik mer styrbar än en stil.

Se också: 'arbiträr', 'litet tecken', 'språk', 'stil' och 'tecken'!

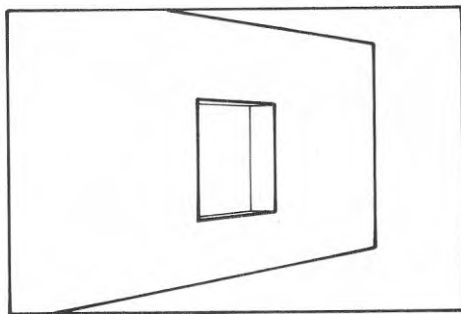
HOMONYMI

'Homonymi' kallas det förhållandet att ett uttryck tilldelas flera olika innehåll.

(Norberg-Schulz, 1967, 173)

Exempelvis kan ett hål i en vägg vara (betyda):

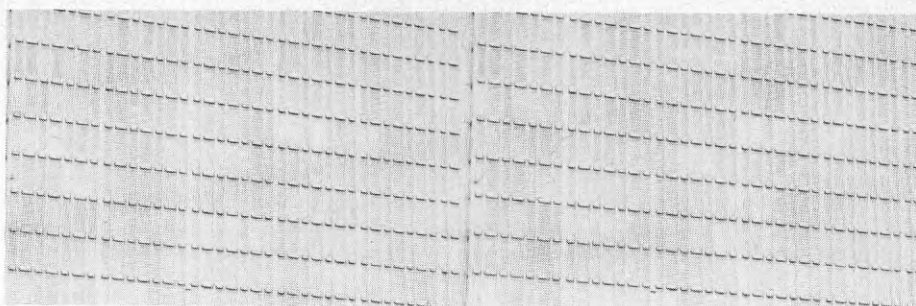
- 1) ett fönster,
- 2) ett dörrhål,
- 3) en ventilationsöppning.

Ett brett kunnande om homonymer ökar möjligheterna för korrekta miljöläsningar, orienterbarheten ökas.

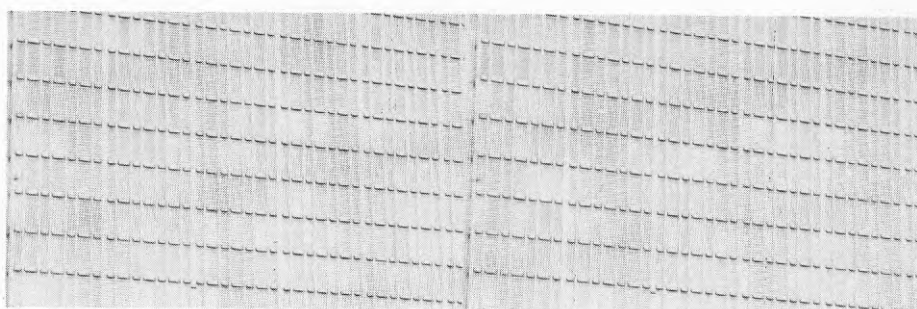
Homonymisering är ett fenomen som kan vara önskvärt ur teknisk och ekonomisk synpunkt. Man kan då standardisera produktionsapparaten till ett maximum. Resultatet, alla byggnader blir likadana både utformningsmässigt och konstruktionsmässigt, är emellertid olyckligt ur läsbarhetssynpunkt, orienterbarheten minskar.

Betrakta situationen som skisseras på nästa sida. Möjlighetsfälten är stora för tekniska och ekonomiska faktorer. Frågan som följer är: hur ska vi utnyttja dessa möjligheter?

Kyrka.

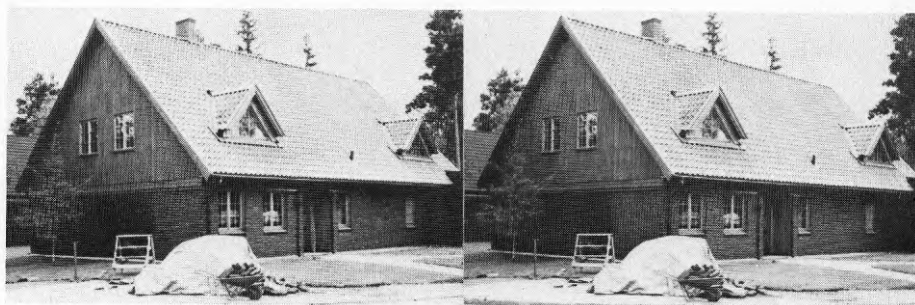
Bostadshus.

Betongindustri.

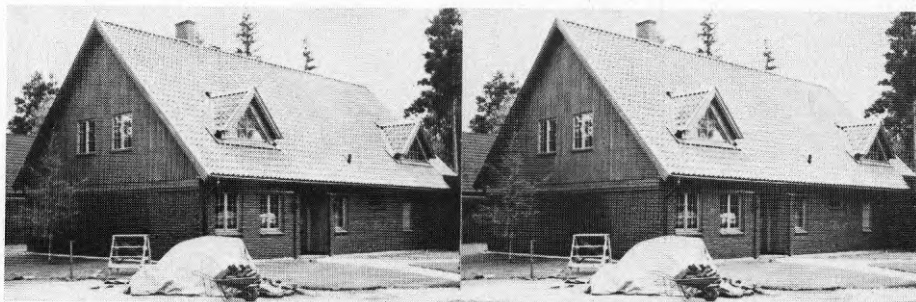
Järnvägsstation.

Eller:

Kyrka.

Bostadshus.

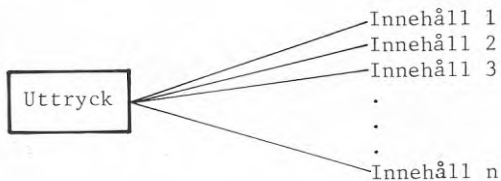

Betongindustri.

Järnvägsstation.

Naturligtvis kan man tilldela ett enda uttryck flera innehåll, men hur ofta detta bör ske och i vilken grad är ett komplicerat spel mellan många faktorer.

Homonymiförhållanden kan åskådliggöras med ett enkelt träd-schema.

Se också: 'möjlighetsfält' och 'tecken'!

ICKE-BETYDELSEBÄRANDE ELEMENT

Med 'icke-betydelsebärande element' menas ett uttryck som inte representerar något utöver sig självt.

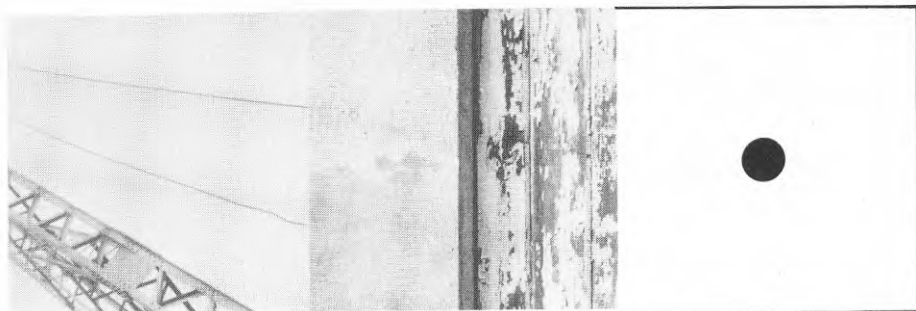
(Hansson m. fl., 1974, 13, 16 - 17) (Nordström, 1973, 167 - 168, 174)

Inom det verbala talspråket utgör fonemen de minsta ljud-elementen och de saknar själva betydelse/innebörd. Fonemsystem, däremot, kopplar betydelser till ljuduttrycken och kan därigenom medverka till informationsöverföring i ett kommunikationssystem. Talet, och likaså det på talet grundade skriftspråket, har ett begränsat antal fonem/grafem med vilket oändligt många betydelsebärande uttryck kan produceras. Detta begränsade fonemantal beror på vår talapparats konstitution och förmåga att bilda klart urskiljbara ljudenheter. Inom den tredimensionella, materiella verkligheten finns inte motsvarande begränsning av antalet 'elementarpartiklar' och det finns heller inga allmänt vedertagna normsystem för hur dessa ska byggas upp i positioner och oppositioner. Ett problem som är aktuellt i detta sammanhang är det att vår tredimensionella miljö inte läses linjärt såsom de verbala språken. Detta med att normera miljötecknens positioner lika hårt som sker i de verbala språken är i praktiken omöjligt.

För att bilda ett betydelsebärande syntagm fordras distinktiva drag (tydligt definierade skillnader) på den icke-betydelsebärande nivån. Exempelvis: för visuella språk, som inte läses linjärt, utgör linjer, punkter och ytor (kanske ska även linjerna och punkterna betraktas som speciella ytor?) grundelement som sammansatta kan bilda betydelsebärande element.

De minsta icke-betydelsebärande elementen bestäms av upplösningförmågan hos människans perceptionssystem och är att, främst för ögats del, att hänföra till geometrisks grundelement 'punkten', 'linjen' och 'ytan'. (Alla sinnen medverkar emellertid i miljöläsningar, men här ges förklaringar främst utifrån synsinnen då det gäller den byggda miljön.)

(Not. En väsentlig skillnad mellan verbala språk och den fysiska miljöns språk är att då man läser en verbal text sker det på läsbart avstånd (på icke-läsbart avstånd, alltså för nära ögonen eller för långt bort, sker ingen läsning av verbal text, utan det blir ett iakttagande av tvådimensionella former, som läses icke-linjärt - alltså som den tredimensionella miljön) medan den fysiska miljöns läsavstånd är från ögat bort mot oändligheten.)

Linjer.

Ytor.

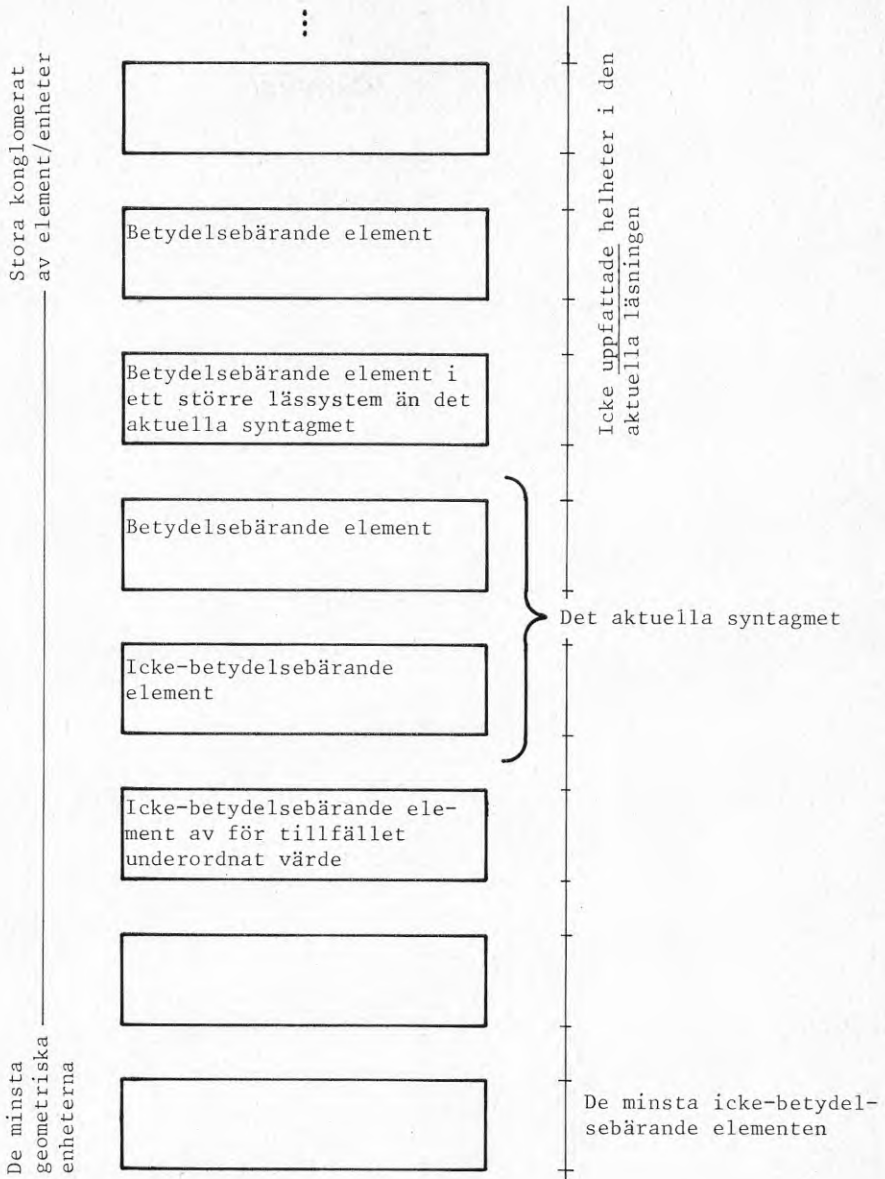
Punkt.

Vid normala miljöläsningar är det inte dessa geometriska enheter som utgör gränsen mellan betydelsebärande och icke-betydelsebärande element. Ett syntagm i den byggda miljön kan delas upp i element, vilka i sin tur kan delas upp i element, vilka också i sin tur kan delas upp i element, och så vidare tills vi har kommit till geometrins minsta gestalter. Oftast är det möjligt att dela upp det aktuella syntagmet i flera elementnivåer. Men i den pågående läsningen av syntagmet är det endast de två nivåerna kring gränsen 'betydelsebärande element - icke-betydelsebärande element' som är absolut nödvändiga. Övergripande betydelsesystem kan vidare bildas, då vi går uppåt i skala. Dessa är emellertid inte direkt aktuella i den pågående läsningen och uppfattas därmed inte. (I andra läsningar kan de givetvis ingå i det då aktuella syntagmet.)

Om vi på nära håll betraktar ett fönster, så utgör helheten 'staden' (i vilket fönstret är en mycket liten del) ett övergripande betydelsesystem/tecken som i de allra flesta fall inte medtas i den pågående läsningen.

Antalet möjliga syntagmnivåer kan utgöra en bestämning på en miljöns komplexitet. I det "mättet" på komplexitet samverkar både materiell form (fysisk miljö) och betydelseinnehåll (språkliga meddelanden).

Figuren på nästa sida visar hur systemet med syntagmnivåer kan illustreras.

Se också: 'betydelse', 'betydelsebärande element', 'kommunikation', 'språk', 'syntagm' och 'text'!

IKON

En 'ikon' är ett tecken som representerar genom en likhetsrelation.

(Achen, 1978, 14) (Eco, 1971, 74, 188, 189, 192, 193, 195, 196, 198, 200, 201, 204, 224, 230 - 235) (Hansson m. fl., 1974, 32, 34) (Jencks, 1977, 45, 62) (MalMBERG, 1973, 18, 26, 40, 80) (Norberg-Schulz, 1967, 66 - 67, 167 - 168) (Nordström, 1975, 152, 193 - 194, 278)

Det krävs av det ikoniska tecknet att det uppbyggs av en struktur som liknar en struktur i det avbildade. Likhetsrelationen är inte godtycklig utan motiverad.

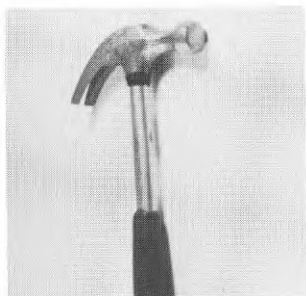
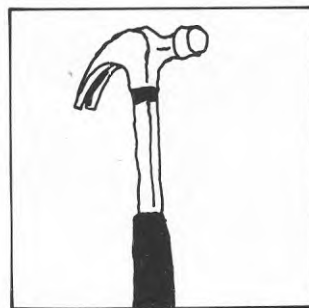
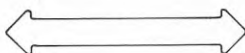

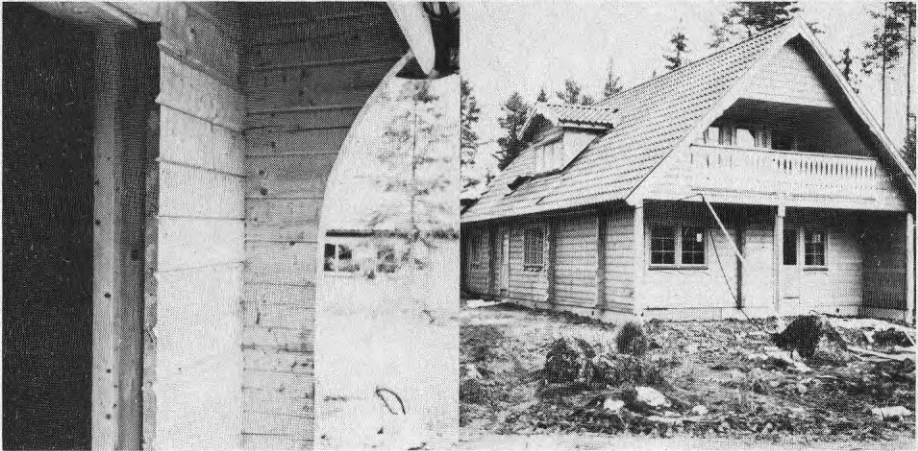
Foto av hammare.

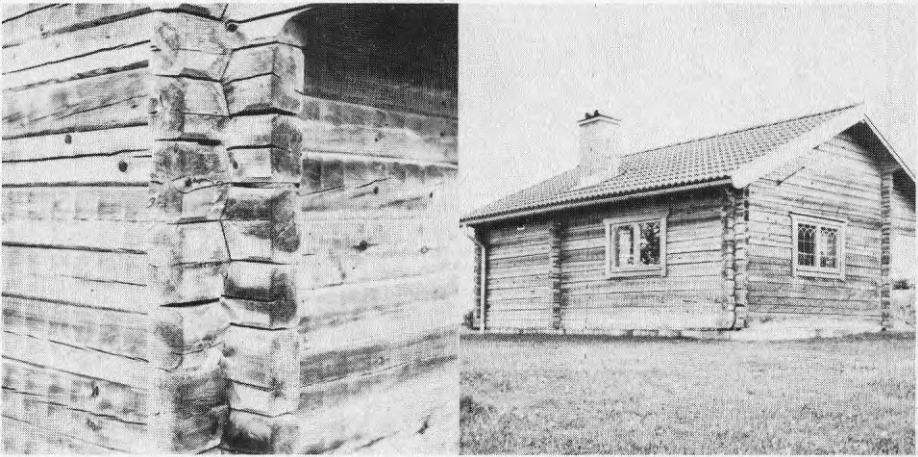
Stiliserad/avritad hammare.

Vilken byggnad (eller fysisk miljö) som helst som har en struktur av någon art som motiveras av att det finns en motsvarande struktur någon annanstans i någonting är en ikon över detta någonting. (Eco, 1971, 75)

I exemplen nedan ligger ikoniciteten i materialfaktorn. Timmerhuset nedan är egentligen inte något timmerhus. Dess yttersidor visar en timmeryta, men husets stomme är en vanlig regelkonstruktion. Med denna konstruktion spar man energi. Det gamla äkta timmerhuset hade inte någon mer isolering än det rena timret. Här finns nutidens krav tillgodosedda - det ska vara väl värmeisolerat och se gammalt och hemtrevligt ut. "Timmer"husen är ikoner och det betecknade är äkta timmerhus.

Falskt timmerhus.

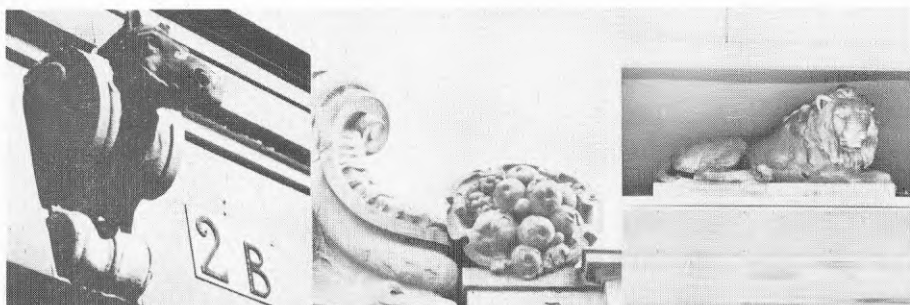
Äkta timmerhus.

Det är då det gäller ett teckens ikoniska egenskaper alltid fråga om gradskillnader - ett objekts struktur kan mer eller mindre avbildas i det ikoniska tecknet.

Ikonen är en analog modell.

Ikoner i den materiella miljön är av flera slag beroende på graden av iconicitet och betraktarens/teckenläsarens kodkompetens.

Normalt lätt uppfattade ikoner utgörs ofta av skulpturala element. Tredimensionella bilder i den fysiska miljön som föreställer något.

Tvådimensionella bilder i olika utföranden utgör också ikoniska tecken i vår materiella miljö.

Mera sällan utformas en byggnads hela yttre som en tydlig bild av något. Exempel finns i USA där man byggt en kuriosabutik i form av en stor dinosaur. Ett mer elegant exempel utgör Eero Saarinens TWA Building i New York - flygterminalen som liknar en landande örn. (Jencks, 1977, 46 - 47)

Ikoner kan vissa konstruktiva element kallas som gränsmässigt följer materialens egenskaper. Främst är det broar som tillåtits (eller tvingats av ekonomiska, materialbesparande skäl) visa konstruktionens hållfasthetsfunktion.

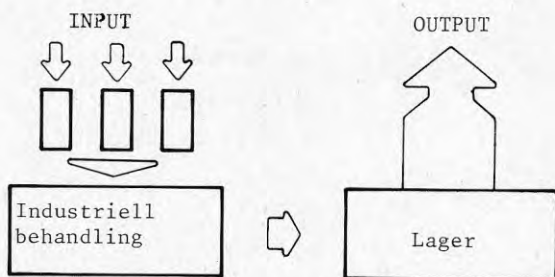

Det som det ikoniska tecknet, dvs. bron och brokonstruktionen, representerar i dessa fall är hållfasthetsprinciper och vissa nödvändiga måttrelationer; utformningarna är alltså inte godtyckliga utan motiverade.

Synliga och tydliga konstruktionsdetaljer utgör ikoniska tecken för konstruktionssystemet och dess verkningssätt.

Ikoner som inte är så allmänt kända som sådana är till exempel många byggnaders planlösningar, främst då hos institutions- och industribyggnader.

Systemskiss över en tekniskt och ekonomiskt rationell produktion av en vara.

Industribyggnadens planlösning får en struktur som återfinns i, och återspeglar därmed, den planerade produktionsprocessen. Se figuren på nästa sida.

Lastkaj IN			Kontor	Lastkaj UT
Råvaru-	förråd			
Tillverkning				Lager

Planlösning.

Om man i en given industrilokal förändrar produktionskedjan så att utrymmena och kommunikationerna inte svarar mot byggnadens planlösning försvinner den tidigare eventuella ikoniciteten. Det blir då ofta orationella (oekonomiska och svårarbetade) lokaler med åtföljande produktionsminskningar. (Ur snävt rationell synpunkt kan man säga att en process ska inrymmas i en byggnad med, med avseende på processen, ikonisk planlösning om man vill uppnå maximal teknisk/ekonomisk vinning.)

Se också: 'tecken'!

IKONOGRAFI

Med 'ikonografi' avses en beskrivning över ett tecken-systems innehåll.

(Norberg-Schulz, 1967, 100)

Se också: 'ikon' och 'tecken'!

IKONOLOGI

Med 'ikonologi' avses en förklaring av ett teckensystems innehåll.

(Norberg-Schulz, 1967, 100)

Se också: 'ikon' och 'tecken'!

INDEX

'Index' är ett tecken som representerar något genom en orsaksrelation.

(Aspelin, 1973, 153) (Eco, 1971, 187) (Hansson m. fl., 1974, 32 - 33) (Jencks, 1977, 62) (Malmberg, 1973, 16, 17, 24, 80) (Nordström, 1975, 194, 278)

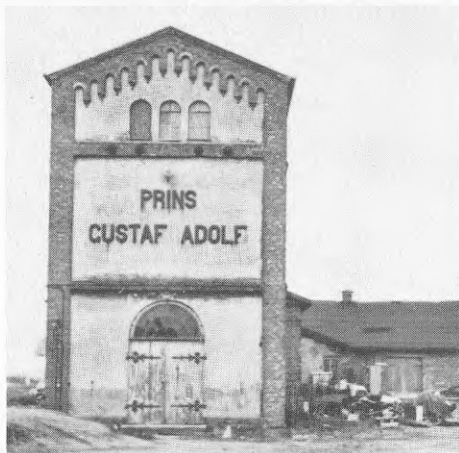
Mellan indexet och det som det representerar finns en relation som inte är godtycklig, utan sannolik och ibland oundviklig.

Orsaksrelationerna kan vara av dels materiell art och dels av kulturell art. Materiella orsaker kan vi också kalla naturvetenskapliga.

Frostskadad murstensvägg.

Frostskadorna är tecken på vissa materialegenskaper, teglet och bruket tar åt sig vatten, och på speciella klimatförhållanden, temperaturen sjunker ibland under noll grader Celsius, samt på specifika konstruktionsförhållanden, som "tillåter" att vatten samlas på detta vis.

Maskinhus vid kolgruva i Höganäs.

Byggnadens namn tyder på att statsskicket i landet är, eller var, en monarki. Den direkta orsaken till att byggnaden erhållit ett sådant namn är 'avsikten att ge denna viktiga byggnad ett rojalistiskt namn efter tidsenlig sed'. Orsaken är här alltså i högre grad kulturell, och därmed också i princip undviklig, än orsaken till frostskaadorna.

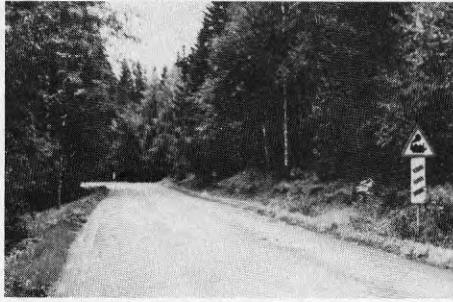
Det fanns en medveten avsikt bakom namngivandet av byggnaden ovan. Emellertid finns det också spår av kulturell art, som inte producerats medvetet - dessa utgör också kulturella index.

Objekt i verkligheten percipieras och de omedelbara intrycken från denna process tolkas som tecken för de verkliga objekten. De perceptionsintrycken är index på den verklighet som omger oss och i vilken vi ingår som delar. Genom dessa komplexa indexsystem byggs vår kunskap om verkligheten upp.

Mer allmänt talas om 'tecken som indikation på något'. Symptomläran inom läkarvetenskapen bygger på möjligheterna att utifrån tidigare erfarenheter bedöma om 'något indikerar något annat'. Alltså: "Är dessa blåsor tecken på smittkoppor?" Har ett speciellt tecken, ett visst symptom, alltid, eller troligtvis/rimligen alltid, orsakats av en och samma process? Det är fråga om samma struktur som i 'cm A så B', där A är det synliga uttrycket, indexet, för innehållet B. Man drar slutsatser om något i verkligheten genom reflexion över det man ser och vet.

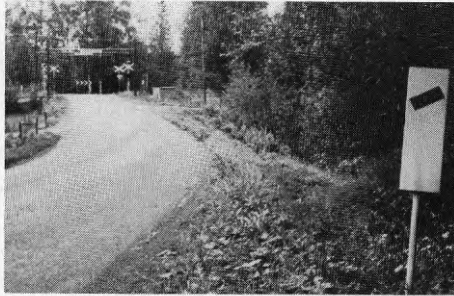
Ett tecken är sällan ett rent index. Ofta finns konventioner kopplade till det och då har det också symbolens roll.

Några exempel.

Järnvägs korsningsförvarnare.

På långt håll skymmer vegetationen själva järnvägen. Genom tecknen vid vägens sida kan man sluta sig till att det finns en järnväg längre fram.

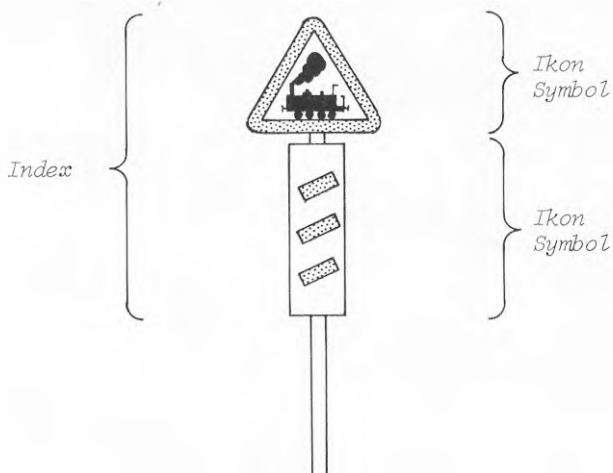
Järnvägs korsning.

Senare, då man har kommit närmare, ser man ut över järnvägen. Då övergår läsningen av trafikmiljön från förvarnings-tecknen till själva järnvägen.

Trafikmärkena, som nämns ovan, utgör ett tydligt exempel på tecken som främst är index, men som också har symbolfunktioner. Utan kunskap om de tre märkena kan man inte koppla dem samman med en järnvägs korsning.

Det första trafikmärket vi möter i situationen ovan utgör ett exempel på den komplexitet ett tecken kan visa upp.

Helheten är ett kulturellt index, som visar hän till, indikerar, den i närheten liggande järnvägs korsningen. Helheten har också allegoriska drag.

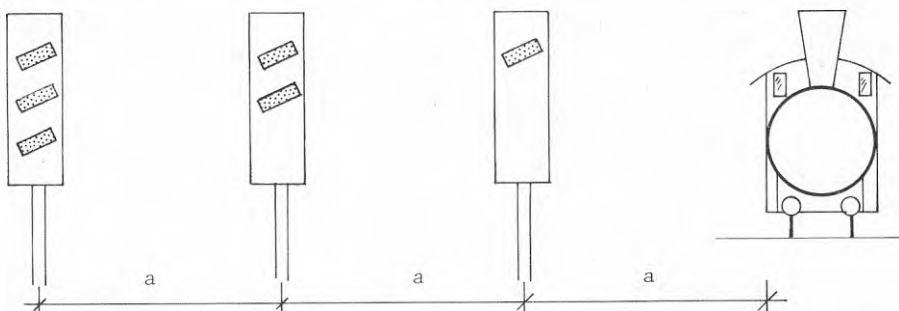

Trafikskylt avseende järnvägs korsning utan bommar eller grindar.

Den översta triangulära skyltens färger och geometriska form är en symbol för uppmaningen 'Se upp! Varning! En fara hotar!'. På samma skylt finns en tvådimensionell, stiliserad avbildning av ett ånglok - detta är skyltens ikoniska del.

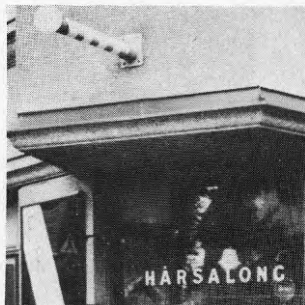
Den understa, rektangulära skyltens tre snedstreck är en ikon över mängden 'tre', vilket svarar mot de tre enheter avståndet från denna skylt till järnvägs korsningen är uppdelad i. Vid varje sådan avståndsenhet finns en skylt placerad. Då två enheter är kvar till järnvägen visar den rektangulära skylten två streck. Vid enheten närmast järnvägen visar motsvarande skylt endast ett streck.

Alltså:

Den rektangulära skylten fungerar också som en symbol för en närliggande järnvägs korsning. I körskolorna kodas eleverna så att de rätt ska koppla samman uttryck och innehåll. Avsikten med dessa varningstecken är att föraren av en bil

ska veta hur nära det är till en farlig järnvägs korsning utan bommar eller grindar, så att han/hon kan anpassa hastigheten till situationen samt därutöver skärpa uppmärksamheten på aktuell problematik kring järnvägs korsningar. Det är fråga om en stark kod. Mångtydigt innehåll skulle kunna medföra svårt skadliga konsekvenser.

Frisersalongens markering i form av en randig stång visar hän till den service som erbjuds i butiken: "Här utförs friseringar".

Lyktstolparna indikerar bilväg och dennas sträckning i landskapet.

En entré, portik, indikerar möjligheten att komma in res-

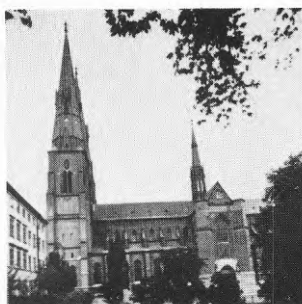
pektive ut ur byggnaden.

Ett tydligt gammalt hus visar på "gångna tider" och historien.

Denna speciella byggnadsform indikerar "järnvägsstation". Den ligger längs med järnvägsspåret och öppnar sig mot den som ska resa.

Denna byggnadsform indikerar "kyrka".

Varje dominerande element i ett större tecken (t. ex. tornet, sakristian och vapenhuset i en kyrka) kan motiveras utifrån vissa funktioner och indikerar därmed dessa. Läsningen av indexen kräver, för att de ska uppfattas korrekt, att läsaren känner till deras placering i respektive kontext.

Se också: 'allegori', 'ikon', 'kod', 'symbol' och 'tecken'!

INNEHÅLL

Se '*betecknad*'!

KOD

Med 'kod' avses ett regelsystem som bestämmer kopplingen mellan uttryck och innehåll vid teckenproduktion, tecken-distribution och teckentolkning.

(Aspelin, 1973, 141) (Brandt m. fl., 1974, 66, 68) (Eco, 1971, 41, 43, 50, 52, 53, 96, 120 - 123, 127, 133, 134, 294, 327, 337, 364, 399, 400 - 401, 428) (Guiraud, 1975, 5, 12, 15) (Hansson m. fl., 1974, 10) (Jencks, 1977, 42) (Nordström, 1973, 211) (Nordström, 1975, 279)

Koder är kulturprodukter och uppstår i den sociala interaktionen. De är kulturella konventioner. (Guiraud, 1975, 41)

I praxis verkar samtidigt ett flertal koder eller kodsystém. Det är inte alltid så att man är medveten om vilka koder man själv använder i det dagliga livet. Kommunikationsprocesserna fortgår ändå, ty koderna kan ligga dolda i s.a.s. det undermedvetna. (Eco, 1971, 312, 315)

Med hjälp av koderna begränsas och klassificeras vissa kommunikationsmöjligheter, så att kommunikationen "ekonomiseras". Om allt vore möjligt eller tillåtet skulle inga meddelanden egentligen kunna produceras. (Eco, 1971, 403, 415) (Malmberg, 1973, 151)

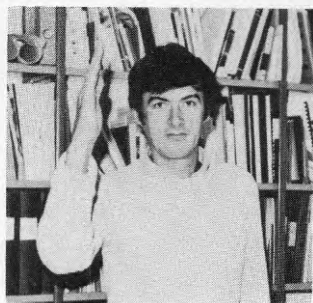
Koder kan vara mer eller mindre starka. En svag kod ger större möjligheter till mångtydigheter vid produktion och tolkning av tecken. En starkare kod ger ökad entydighet och säkerhet genom kommunikationsprocessen. (Eco, 1971, 201 - 202) (Nordström, 1975, 173 - 174, 201)

Ett trafikmärke lyder under starka koder, liksom morsealfabetet. Det skulle få svåra konsekvenser om konventionerna inte vore starka i dessa fall.

a ..	i ..	q ---	y ----
b ----	j ----	r ---	z ----
c ----	k ---	s ...	å ----
d ---	l ----	t -	ä ----
e .	m --	u ---	ö ----
f ----	n --	v ----	
g ---	o ---	w ---	etc.
h ----	p ----	x ----	

Vissa beteendekoder är svaga. Mottagaren av meddelanden ges då brett utrymme för tolkningar utifrån egen erfarenhet. I dessa fall får mottagaren bygga upp en egen kod som verkar tillfredsställande. Vad gör mannen på följande bild? Hälsar han eller tänker han slå mig?

Denotationer regleras av starka koder. Kring dem finns en hög grad av intersubjektivitet. Konnotationer regleras av mindre starka koder. Ett meddelandes ursprungliga innehåll får inte giltig tolkning överallt. De privata associationerna regleras av svaga koder i individens eget tankesystem, i dennes personliga begreppsapparat.

Förändringshastighet och omvandlingsbenägenhet är störst för de svaga koderna och minst för de starka. Våra verbala språk tillhör de kulturella fenomen som är minst mottagliga för förändringar. Byggnaders funktioner är rätt stabila över tid, man bor i hus, man arbetar i hus, man avnjuter konst och riter i hus, men detaljutformningar med modekaraktär är mindre stabila över tid - se på fönsterutformningarna med 50-talets övergång till panoramafönster, 70-talets spröjsade fönster, se också antalet glas i fönstren, enkelglas-, dubbelglas- och nu treglasfönster, som följer en kombinationskod kring ekonomi och teknik.

Antalet koder och kodtyper är stort och de är invävda i varandra. Varje speciell kommunikationsakt kräver sin egen beskrivning över vilka kodsystém som medverkar. En ökad medvetenhet om vilka kodsystém som är verksamma i olika situationer ökar människans kompetens att vara i världen. Genom en sådan medvetenhet slås myterna lättare ut, verkligheten framträder mer som den är.

Alla meddelanden, nya som gamla, möjliggörs genom existensen av en eller flera koder. Koderna förändras, utvidgas eller begränsas, i enlighet med arbetet med lösandet av motsättningarna som är aktuella för den speciella situationen och om vilken kommunikationen handlar.

Koder överförs till individen genom dennes erfarenheter, både direkta och indirekta. Det sker inte alltid medvetet, utan oftast tillägnar man sig dessa regelsystem omedvetet. Inte tänker det lilla barnet att 'nu minsann ska jag lära mig en massa nyttiga regler'. Koderna produceras för individen först i socialisationsprocessen. Genom mötena med

andra människor och annan/ny verklighet byggs begrepps-systemen upp och däri ingår koderna och kodsystemen. Koder-na kan i stort sägas vara kollektiva - fastän storleken på kollektiven kan variera. På senare livsstadier medverkar skolan i koduppbyggnaden. Och i "det hårda livet" sedan fullföljs koduppbyggnads- och kodomvandlingsprocessen.

Det finns många koder och kodsyst. Här nedan presenteras endast några exempel.

Lexikon utgör koder då de visar på de överenskomna innebörder/betydelser ett visst uttryck ska ha.

Grammatiken behandlar ett språks konstruktionsregler och dessa koder är mycket stora och starka.

Beteendekoderna är relativt svaga och förändras från tid till tid och de avser vårt sätt att vara. Vi har ju s.k. 'värdigt uppträdande', 'slafsigt sätt', 'artighet', 'att räcka upp handen di vi vill säga något i en skolklass', 'man börjar inte äta förrän alla är serverade', 'en herre håller inte händerna i byxfickorna då han talar med en dam eller en äldre person', osv..

Expertkoder kan sättas mot icke-expertkoder. Ett exempel på detta förhållande har vi mellan arkitekt och icke-arkitekt/"brukare". Expertens kod - angående det han/hon är expert på - har ju medvetet byggts upp genom någon slags skolning, ett ur erfarenheter bygga upp en kompetens kring ett handlande, och genom denna tar han/hon hänsyn till fler aspekter än vad icke-experten har kompetens till. Och ofta är det experten som vet (eller ibland: som utser/bestämmer) vilka aspekter som är relevanta för en viss frågeställning.

Konstruktionskoder med avseende på byggnaders uppförande omfattar materialegenskaper och hållfasthetsprinciper ihop-plade till kombinat, till själva konstruktionerna.

Perceptionskoder är verksamma vid vår perception av "verkligheten". De har byggts upp under många tusen, ja miljoner år. Utifrån perceptionskoderna kategoriserar vi verkligheten, vi klassificerar den och benämner den. (Jencks, 1977, 44)

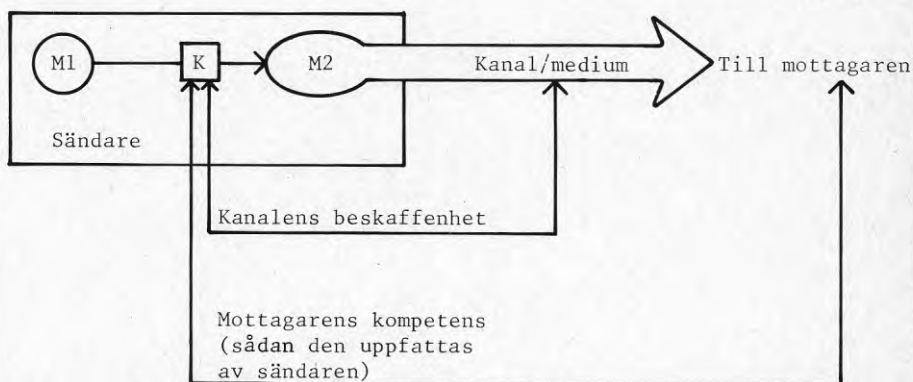
Se också: 'denotation', 'grammatik', 'kommunikation', 'konnotation', 'lexikon', 'mottagare', 'privat association', 'språk', 'tecken' och 'tolkning'!

KODERING

Med 'kodering' avses en sändares omvandling av ett meddelandeinnehåll enligt ett speciellt regelsystem, en kod, till en form som passar en (avsedd) kommunikationsprocess' medium samt en mottagares förväntade dekodningskompetens.

(Guiraud, 1975, 24 - 25) (Hansson m. fl., 1974, 10)
(Nordström, 1975, 279)

I en systemmodell kan det formuleras som nedan.

där

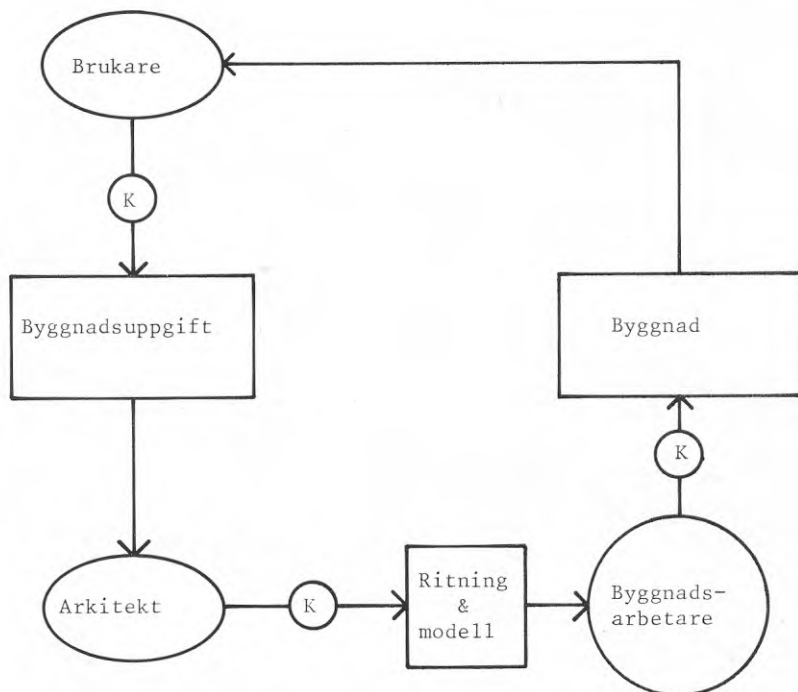
M1 = meddelandets innehåll i 'medium 1'-utformning;
M2 = meddelandets innehåll i 'medium 2'-utformning;
K = sändarens kod.

Målet för sändaren är att via en kanal, ett medium, överföra ett meddelande, en innebörd/teckenstruktur till en mottagare. Sändaren besitter ett "ursprungligt" meddelande (M1) vilket ska omvandlas till ett meddelande (M2) som kan förmedlas i den aktuella kanalen. Denna omvandling eller transformation av meddelandets form sker i enlighet med den kod sändaren besitter. Det underlättar för sändaren att lyckosamt överföra ett meddelande till mottagaren om kanalens beskaffenhet och mottagarens kompetens att ta emot meddelanden är kända. Meddelandets form bör anpassas efter alla viktiga faktorer i kommunikationsprocessen.

Arkitektens traditionella arbete är att kodera meddelanden

från byggnadsuppgiften till meddelanden i form av ritningar och modeller för byggnadsarbetarna.

Översiktligt förekommer följande koderingar (K) i en idealiserad produktionsprocess avseende byggnader:

Se också: 'kod', 'kommunikation', 'mottagare', 'sändare' och 'tecken'!

KOMBINATIONSAXEL

Se '*syntagm*'!

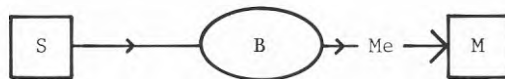
KOMMUNIKATION

Med 'kommunikation' avses helheten bestående av producerandet, överförandet och mottagandet av betydelser.

(Hansson m. fl., 1974, 10) (Wiio, 1976) (Wikforss, 1977, 13 - 15) (Windahl, 1975)

Alla semioser förutsätter en kommunikationsprocess. Semiotiken grundar sig ju på uppfattningen att alla kulturella fenomen är kommunikationsprocesser/-system. (Norberg-Schulz, 1967, 55)

Den enklaste modellen över ett helt kommunikationssystem kan formuleras på nedanstående vis.

där

S = sändare
 M = mottagare
 B = budskap (betydelser/teckenstrukturer)
 Me = medium.

Sändaren producerar ett meddelande/budskap, som förmedlas via ett medium till en mottagare.

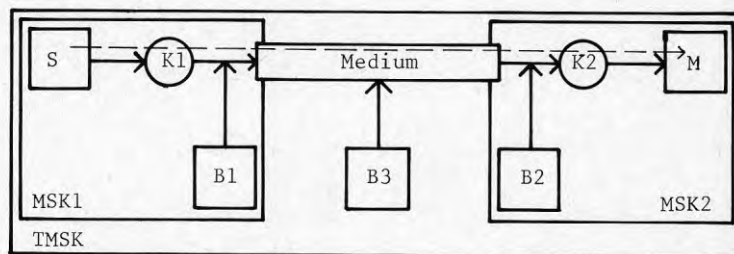
Verkligheten uppvisar emellertid aldrig så här enkla förhållanden. Modellen duger ändå mycket bra som en stomme för kompletteringar. Varje verklig situation kräver sin egen modellutformning och komplexitetsgraden får bestämmas från fall till fall.

Innan vi fortsätter vill jag nämna en kommunikationsprocess som sedan länge varit angelägen för arkitekter. Det är perceptionsprocessen som här avses. Den utgör i viss mening den första kommunikationsprocessen. Medelst perceptionen tar vi som nyfödda, och tidigare också, in stimuli från omgivningen (man kan också säga att omgivningen pressar sig på individen) och så sakteliga tillägnar vi oss allt mer av den. All begreppsuppbyggnad härstammar från dessa perceptionsprocesser.

Kommunikationsprocesser behöver inte vara hela. Det kan vara så att det i ena fallet saknas avsändare (så är fallet med "naturliga tecken" - ingen person står bakom vanliga regn, skogar, sjöar, solen, månen, myrorna eller materien

i sig) och mottagaren får så gott det går tolka och benämna tecknen. I det andra fallet saknas mottagare och det kan vara ett relativt vanligt förhållande (det beror på vilket tidsperspektiv vi lägger på processen). Ett tydligt och banalt exempel är då vi inte läser en författares verk eller inte ser en målars produktion. Där finns både avsikter och produkter. Men meddelandena hänger i luften så länge ingen aktiv mottagare finns. (Malmberg, 1973, 29)

En mer komplicerad kommunikationsmodell som överensstämmer bättre med verkliga förhållanden är den här nedan.

där

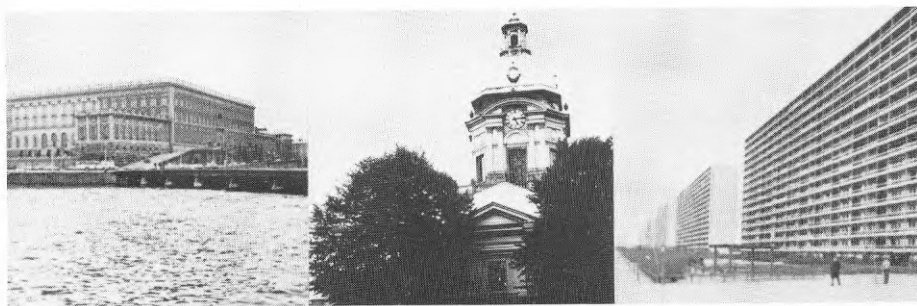
- S = sändare
- M = mottagare
- K1 = sändarens kod
- K2 = mottagarens kod
- B1 = brus hos sändaren
- B2 = brus hos mottagaren
- B3 = brus i mediet
- MSK1 = materiella, samhälleliga och kulturella förhållanden kring sändaren
- MSK2 = materiella, samhälleliga och kulturella förhållanden kring mottagaren
- TMSK = total materiell, samhällelig och kulturell situation
- = meddelandets väg från sändare till mottagare.

Under meddelandets färd från Sändaren till Mottagaren genomgår det ett antal transformationer. Härvid förändras det mer eller mindre. Orsakerna till förändringar är flera och de måste utredas för varje speciell kommunikationssituation.

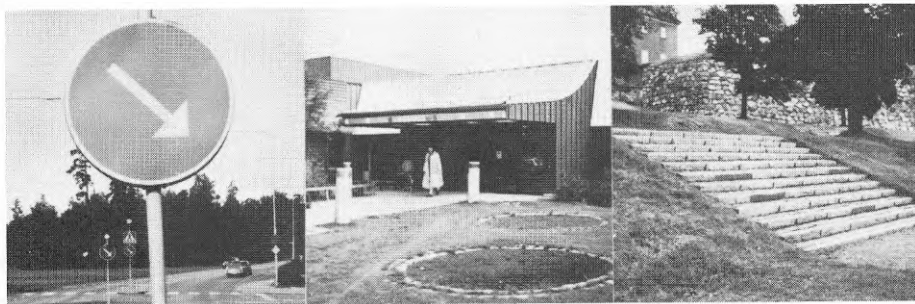
Den materiella miljön är ett komplext medium. Arkitekturen är en del av det tillsammans med bl. a. press, radio och TV, två och tredimensionell konst, musiken och teatern. Gemensamt för alla mediaklasserna är emellertid att de kan låta materiella tecken (egentligen tecknets uttryck!) formas. (Jencks, 1977, 45, 97)

Byggnader skapas av olika anledningar, främst av enkla funktionella, uppehållsmässigt tydliga skäl. Dessutom tillkommer alla komplexa funktioner såsom symboliska, ikoniska och indikerande. Meddelandena som finns i byggnaderna är många och beskrivningsomfattningen får bestämmas från fall till fall.

Några enkla exempel på hur arkitekturen kommunicerar betydelser följer här nedan.

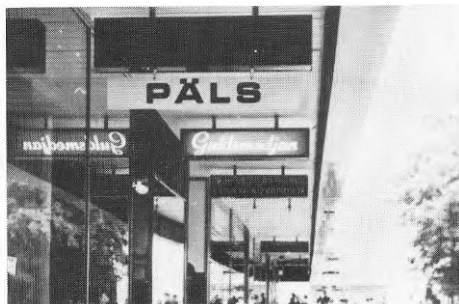

Byggnader kommunicerar ideologier. Stockholms slott - monarki och statsskick. Kyrkan - religion. Det stora bostadsblocket - bostadspolitik.

Tecknen kommunicerar beteenden (eller beteenderegler). Trafikskylten - håll till höger! Entrén - här är det lämpligt att gå in i respektive ut ur huset. Trappan - vertikal rörelse med hjälp av den egna kroppen påbjuden/erbjuden.

Meddelandena som verkligen finns kan naturligtvis utredas mycket mer och djupare än vad som presenteras ovan. Det exemplet avses påvisa är att det faktiskt förekommer kommunikation av betydelser/innebörder genom den fysiska miljön. Oftast är den icke-verbal, som i exemplen ovan, men t. ex. reklamen uppvisar många verbala meddelanden.

Arkitektens traditionella roll finns i sändardelen av kommunikationsprocessen. Ytligt och grovt duger placeringen av henne/honom där, men i verkligheten är förhållandena mer komplicerade.

Brukaren av fysisk miljö kan på motsvarande ytliga och grova sätt placeras som kommunikationsprocessens mottagare. Då bortser man från vissa medskapande sidor hos oss alla som brukare. Tolknings av fysiska uttryck innebär till viss del ett skapande av meddelandet.

Se också: 'betydelse', 'brus', 'ikon', 'index', 'kod', 'mottagare', 'semiotik', 'symbol', 'sändare', 'tecken' och 'tolkning'!

KONNOTATION

Med 'konnotation' avses ett teckens eller en språklig enhets bi- eller medbetydelse.

(Aspelin, 1973, 150 - 151) (Brandt m. fl., 1974, 251, 252) (Eco, 1971, 99, 300) (Guiraud, 1975, 25, 28) (Hansson m. fl., 1974, 30 - 31) (Malmberg, 1973, 20) (Nordström, 1973, 177, 186, 211) (Nordström, 1975, 80 - 82, 279)

Utanspå, eller kopplat till, varje teckens direkta innebörd, dess denotation, finns för grupper mindre än språkområdet en mängd gemensamma konnotationer. Genom direkt eller indirekt erfarenhet tillägnar sig individen, medvetet och omedvetet vissa uppfattningar om/begreppsenheter kopplade till ett tecken - konnotationerna. Genom konnotationerna får tecknen en rikedom och komplexitet som möjliggör för människorna att kommunicera om nya och främmande ting på ett flexibelt och nyskapande sätt.

Konnotationerna är, liksom denotationerna, kodberoende och kulturella produkter. Detta innebär att de är relativt gemensamma för ett antal individer. Denna grupp bildar en subgrupp till det större språkområdet, vilket grundade sig på bl. a. gemensamma denotationer. Konnotationerna är mindre stabila än denotationerna och omvandlas fortare. (Brandt m. fl., 1974, 207) Genom intensivt fungerande i praxis kan vissa konnotationer tillkämpa sig plats bland denotationerna. Men det kan likaväl bli så att konnotationer förlorar i aktualitet och dör bort; kanske kan man finna rester i form av privata associationer hos någon.

Genom att ett teckens konnotationer beror på ett antal individers erfarenheter, och då individernas historia är olika, vilket leder till i princip icke-identiska konnotations-system, finns det i strikt mening inga synonymer till tecknen. Normalt kan man bortse från detta förhållande, men man bör känna till det.

Ett och samma tecken kan ge upphov till vitt skilda konnotationer.

Genom förhållandet att ett och samma tecken för olika personer kan konnotera olika innebördssystem, har vi här många gånger grunden till meningsskiljaktigheter och osämja. Många diskussioner - t. ex. om att totalsanera eller ej, vad som är vackert respektive fult, bra eller dåligt, kalhyggenas vara eller inte vara - skulle må bra av att medvetet föras på förtydligade konnotationsplan. Grupper pratar idag förbi varandra i tron att de diskuterar enbart denotationer, och alltså så kallade objektiva fakta, då de i själva verket gör bruk av denotatiner och mer eller mindre omedvetna konnotationer.

Teckens och teckensystems konnotationer presenteras lämpligast genom verbala beskrivningar. Några exempel (beskrivningarna är här mycket korta och visar endast principer):

Denotation: kontorsfasad.

Konnotativ beskrivning: "I denna byggnad samlas statsapparatusens byråkrater. Den våldsamma centralismen medför energi- och tidsslöseri - många och långa arbetsresor - och vandalism i stadsbilden".

Denotation: radhus.

Konnotativ beskrivning: "De många radhusområdena i dagens bostadsproduktion avspeglar en kompromiss mellan önskemålen om att 'bo nära marken' och att 'hushålla med marken'. Alla kan ju inte tillåtas få tomter på 1000 kvadratmeter - detta leder till ett stöd för mindre tomter kring 400 kvadratmeter. Höghusområdena klassificeras som kriminaliserande och där finns tristessen och meningslösheten - pressen på produktionen av egna hem (med ränteavdragsmöjligheter) ökar ty fler och fler vill bo för sig själva".

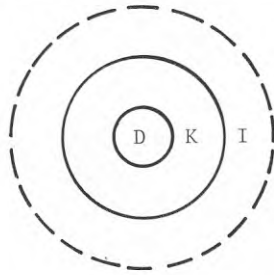

Denotation: entréskulpturer.

Konnotativ beskrivning: "Ett par kvinnoskulpturer som lättar upp stämningen. Den humoristiska och fria attityden man delges genom kvinnorna passar dock inte med vad som döljer sig bakom de storslagna entréen - Systembolagets huvudkontor". (Ursprungligen var där ett kontor för ett livförsäkringsbolag.)

Konnotationsfälten innefattar mera av värderingar och komplexa kunskapsstrukturer än vad som återfinns i denotationsfälten. Konnotationerna är svårare att precisera än denotationerna. Här finns en del så kallade 'subjektiva uppfattningar'. Men detta innebär inte att konnotationerna skulle vara överksamma då det gäller vårt rationella tänkande. Det är så att vi aldrig kan komma ifrån konnotationerna - de tillhör på något vis människan som organiskt, dvs. levande, system.

För att visa konnotationernas relationer till denotationer och idéassociationer tar vi till hjälp Gert Z. Nordströms bild över vårt förhållande till tecknen. (Hansson m. fl., 1974, 30 31) (Nordström, 1975, 80 82)

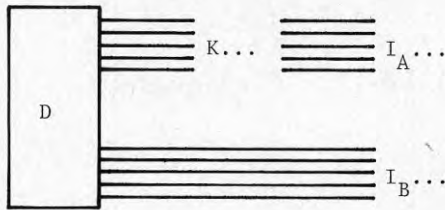

D = denotation

K = konnotation

I = idéassociation

Denotationen är ett teckens huvudbetydelse. Konnotationerna till detta tecken utgör dess bi- eller medbetydelser. Utöver konnotationerna finns de individuella och mycket "lösa" idéassociationerna. Det är dock inte alltid säkert att ett teckens alla idéassociationer går över konnotationerna, utan vissa kan kopplas direkt till denotationen.

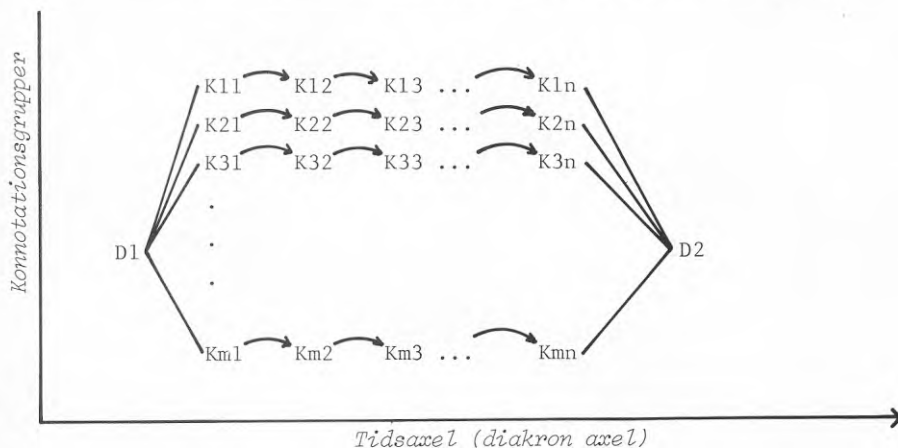

Se också: 'betydelse', 'denotation', 'privata associationer', 'språk', 'synonym' och 'tecken'!

KONNOTATIONSMATRIS

Med 'konnotationsmatris' menar vi här en struktur som skildrar en process där ett teckens denotation förändras genom konnotationsförändringar.

Konnotationsmatrisen kan skrivas på följande sätt:

D1 står för ursprungsdenotationen och D2 för slutdenotationen. Början och slut är godtyckligt valda för att passa aktuell undersökning. D1 har en förhistoria, som för tillfället ej tas med. D2 kommer att få en framtid som också bortses från. Beteckningarna K11 - Kmn står för olika utsagor om konnotationer utgående från D1. En kolonn svarar mot en viss tids, ett visst ögonblicks konnotationsordning/-innehåll. En rad svarar mot en speciell konnotations transformationer. Eventuellt kan ett antal på varandra följande konnotationer vara lika, t. ex. K12 = K13 = K14, medan övriga konnotationer i motsvarande kolonner förändras.

Matrisen får ses som en stomme eller ett hjälpmedel för grundliga teckenanalyser.

Ett typexempel från arkitektens område där ett tydligt tecken D1 förvandlas till ett annat tydligt tecken D2 finner vi i England där det inte är ovanligt (jämfört med förhållandena i Sverige, där vi numera helt saknar den avsedda processen i England) att kyrkor omvandlas till bostäder. Vi har alltså förhållandet att D1 är en kyrka. Till den finns en viss mängd konnotationer kopplade. Genom en process, där verksamma faktorer bl. a. är bostadsbrist och svikande underlag för kyrkan (både ekonomiskt och besöks-

mässigt) i kombination med en lagstiftning, som tillåter radikala omvandlingar av kyrkobyggnader, skapar en situation där D1 omvandlas till D2, vilket är bostäder med sina speciella konnotationer. Denna förvandling kan endast ske medelst religiöst/filosofiskt/ideologiskt diskuterande. Konnotationsmatrisen omfattar i detta fall all relevant diskussion, all ideologisk verksamhet utifrån begreppen 'kyrka' och 'bostad'.

Det finns också exempel från England där D2 har blivit bilverksatd från att först ha varit kyrka.

D1 och D2 relaterar sig i dessa fall till en och samma byggnad. Exteriört har inga särskilda förändringar skett. Interiört är däremot förändringarna större. Befolkningen i de aktuella områdena vet att kyrkobyggnaden inte längre är en kyrka, utan att man där kan finna bostäder eller bilverkstad i stället. Det yttre tecknet berättar fortfarande om kyrkan. D1 och D2 har fortfarande samma form, men innehållet har förändrats.

Det heter att 'tecknet denoterar sin funktion utifrån vissa koder' och i exemplet ovan visas hur koder förändras och vilka effekter det kan få.

Se också: 'denotation', 'kod', 'konnotation' och 'tecken'!

KONTEXT

Ett tecken har alltid en omgivning. Varje tecken finns i ett sammanhang. Detta sammanhang benämns 'kontext'.

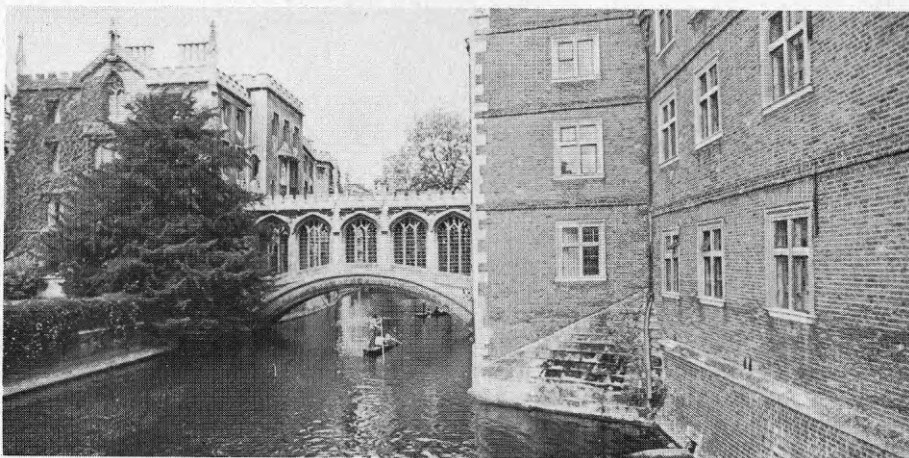
(Aspelin, 1973, 147 - 148, 151)

En kontext kan exempelvis vara social, historisk eller rumslig. Vad slags kontexter som är aktuella i ett pågående samtal framgår oftast utan närmare förklaringar. Men en kontextbeskrivning möjliggör fördjupningar och förtydliganden angående behandlat ämne.

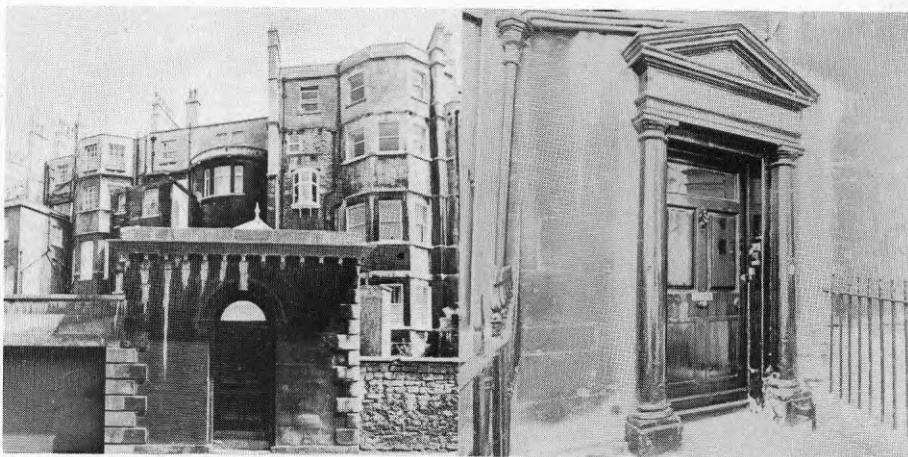
Ett teckens mening bestäms dels av tecknets egen form med tillhörande möjlighetsfält avseende dess betydelser och dels av dess aktuella omgivning. Se exempelvis på två enkla verbala satser: "Far du i övermorgon?" och "Far har inte kommit än". Ordet 'far' har olika betydelser i de två meningarna; detta på grund av att ordet står i två olika kontexter, inte för att de skulle stavas olika, vilket de ju tydligt inte gör.

Arkitektoniska tecken är inte fullt så hårt och entydigt kodade som våra verbala tecken/ord och meningar. En industribyggnad kan till exempel förläggas till ett bostadsområde eller till ett speciellt industriområde utan att vi missförstår situationen eller att vi skulle tycka att ett av alternativen vara fel. Men dessa olika placeringar ger ändå alltid sina speciella innebörder. Vi läser dessa placeringar, ger dem sina betydelser, de blir aldrig meningsfria. Placeringen av industribyggnaden i ett bostadsområde beror på något. Kanske vill man ha arbetsplatserna nära bostäderna. Sådana anledningar eller synsätt är viktiga och vi kan läsa dem i den fysiska miljön.

På en lägre detaljnivå finner vi till exempel dateringar eller klassificeringar av byggnader. Genom att se på fasadernas uppbyggnad, med fönster, dörrar, takfot, balkonger, hängrännor och stuprör, färgsättningar, etc. bildar vi oss en helhetsbild av huset/arkitekturverket. Våra tidigare erfarenheter ger oss en stomme för bedömningar av det nya vi står inför. Helheten, i vårt fall det för oss nya arkitekturverket, får sin innebörd/mening genom dess delar och organisationen hos delarna, samt genom den omgivning som finns runt den betraktade helheten.

Vy från Cambridge.

Vy från Bath.

Entrédörr i Bath.

Robert Venturi skriver i boken "Complexity and Contradiction in Architecture", (Venturi, 1974, 49 - 50), att "Arkitekturens huvuduppgift är att organisera en unik helhet genom konventionella delar och genom en välbetänkt introduktion av nya delar då de gamla inte längre fungerar". Han påstår vidare att "kontexten delger mening till en del och förändring i kontext orsakar förändrad mening. Därför åstadkommer arkitekten, genom organiserandet av delar, meningsfulla kontexter för dem inom helheten. Genom okonventionell organisation av konventionella delar har han/hon möjlighet att skapa ny mening inom helheten".

Studier av kontextens bestämmande verkan på uttryckens mening innefattar studier över syntagmbildningarna. Varför väljs vissa tecken framför andra? Hur är de valda tecknen organiserade?

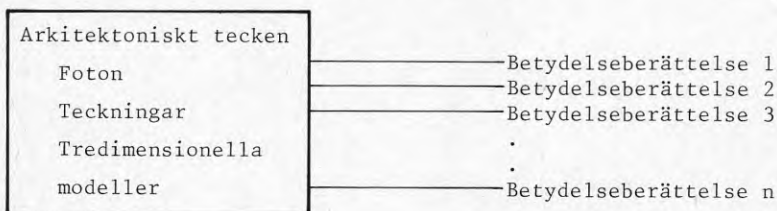
Vad som för varje tecken eller teckensystem är den relevanta kontexten måste avgöras från situation till situation.

Se också: 'arkitektoniskt tecken', 'betydelse', 'möjlighetsfält', 'syntagm' och 'tecken'!

LEXIKON

Ett 'lexikon' är en grammatisk text vilken redogör för vilka tecken/teckensystem som tilldelats betydelser och vilka dessa betydelser är.

Lexikon över arkitektoniska tecken kan enkelt byggas upp enligt schemat:

Genom att studera lexikon från olika orter eller regioner kan övergripande strukturer, både kulturella och materiella, upptäckas och åskådliggöras.

Ett imponerande och utmärkt exempel på ett sådant lexikon utgör Adolf Reinles "Zeichensprache der Architektur. Symbol, Darstellung und Brauch in der Baukunst des Mittelalters und der Neuzeit". (1976) De arkitektoniska tecknen som är centrum i den boken är mycket traditionellt monumentala, men arbetet skulle mycket väl kunna utvidgas till att omfatta alla möjliga arkitektoniska tecken.

Se också: 'arkitektoniskt tecken', 'betydelse', 'grammatik', 'tecken' och 'text'!

LITET TECKEN

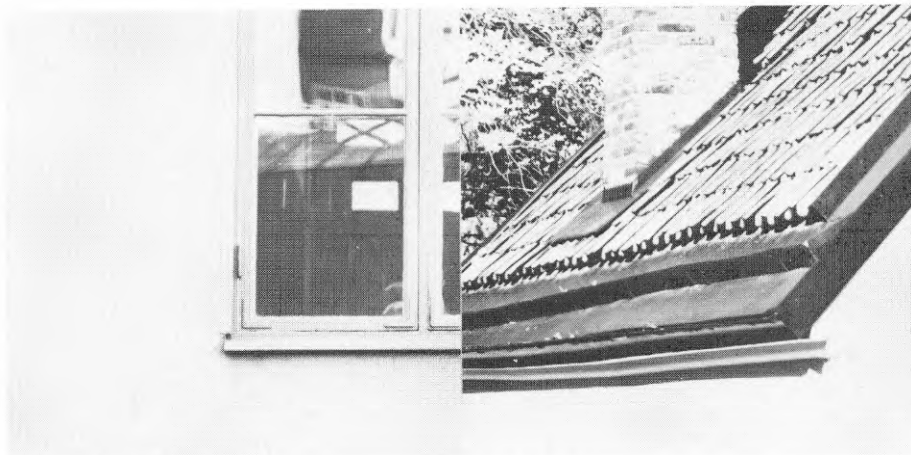
Med 'litet tecken' avses ett mycket enkelt och begränsat teckensystem.

Det som utmärker ett 'litet tecken' är att antalet element som bygger upp det är litet och att relationerna mellan dessa element är enkla samt att relationerna mellan 'det lilla tecknet' och omgivande tecken är enkla.

Inom till exempel skönlitteraturen utgör den enkla, enstaka meningen ett litet tecken. Många meningar sammantagna bildar det vi kallar en roman. Detta komplexa meningssystem, dvs. romanen, benämns 'stort tecken'.

Det 'lilla tecknet' har inte så stora möjligheter att direkt, realistiskt eller ikoniskt avbilda något i verkligheten. Det är arbiträrt i högre grad än det 'stora tecknet'.

Inom arkitekturen utgör exempelvis byggnadsdetaljer små tecken. Helheten 'huset' kan vara ett litet tecken i relation till staden.

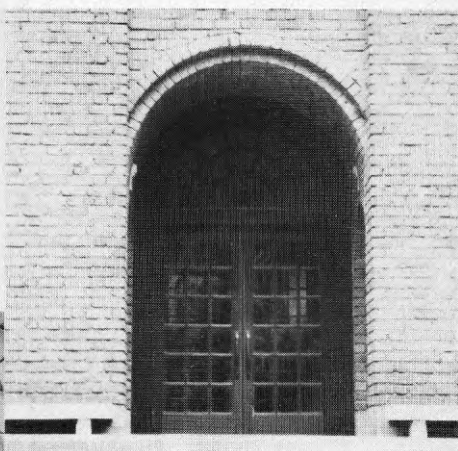

Fönsterdetalj.

Takdetalj.

Skorsten.

Port.

Gaturum.

Bostadshus.

Visst kan ett fönster representera högre ståndsförhållanden, men det avbildar inte direkt och framför allt inte i detalj överklassens komplexa karaktär. Det lilla tecknet blir mer en symbol för det representerade än det stora tecknet, som blir mer av en ikon.

Gränsen mellan små tecken och stora tecken är inte tydlig, utan man får för varje situation söka den lämpligaste benämningen.

Se också: 'arbiträr', 'ikon', 'stort tecken', 'symbol' och 'tecken'!

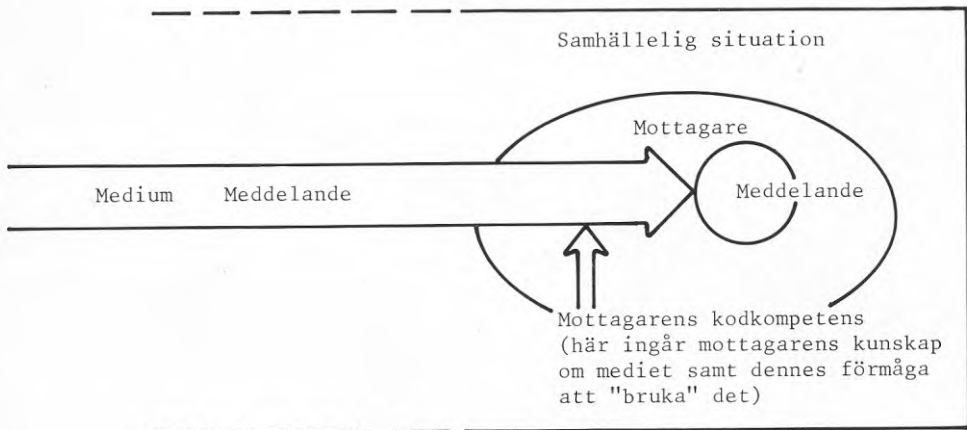
MOTTAGARE

'Mottagare' kallas tecknens/meddelandenas uttydare/tolkare.

(Guiraud, 1975, 5) (Malmberg, 1973, 29) (Nordström, 1975, 280)

Den fysiska miljön är ett medium i vilket oerhört många och komplexa betydelsesystem kommuniceras. Mottagare är brukarna av den fysiska miljön. Det är naturligtvis en brokig skara.

Generellt kan mottagarsituationen illustreras som nedan.

Se också: 'betydelsesystem', 'kod', 'kommunikation', 'tecken' och 'tolkning'!

MÖJLIGHETSFÄLT

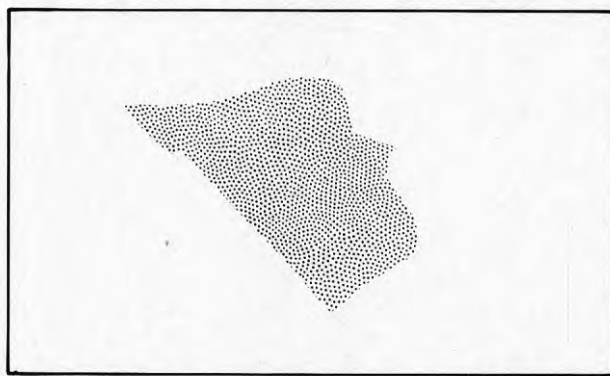
Med 'möjlighetsfält' menas en teoretisk enhet/ett teoretiskt system som avses representera en aspekts möjliga uppenbarelseformer/franträdelseformer.

Det som verkligen sker, det som vi kallar verkligheten, utgör endast en väldigt liten del av alla möjlighetsfält.

Man kan tala om möjlighetsfält för att komma åt hur verkligheten är, varför, hur det borde vara, etc.

Möjlighetsfältet beskriver en kategoris maximala existensmöjligheter, alltså något tänkt utifrån tidigare erfarenheter.

Inom/på möjlighetsfältet tar olika aktiviteter plats. Endast delar av möjlighetsfältet utnyttjas, bland annat för att tiden begränsar "total existens" (man kan t. ex. inte vara överallt vid ett enda tidsutsnitt).

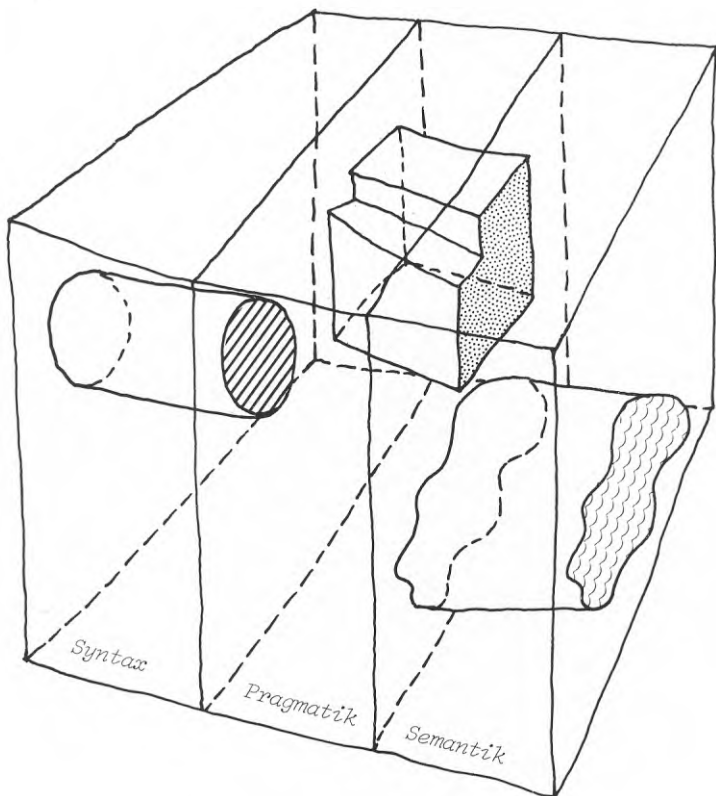
Möjlighetsfält.

Utnyttjat område/realiserad verklighet.

Anledningen till att endast vissa delar av möjlighetsfältet utnyttjas är att flera begränsande faktorer verkar på vårt handlande. Begränsningarna är både materiella och kulturella/innebördsmissiga.

Inom semiotiken kan vi tala om syntaktiska, semantiska och pragmatiska möjlighetsfält. De existerar bredvid varandra samtidigt, såsom tre olika aspekter på samma fenomen - den mänskliga kulturen.

Ett tecken beskrivs fullständigt (enligt Norberg-Schulz, 1967) med de tre aspekterna 'syntax', 'pragmatik' och 'semantik'.

Vad som begränsar realiseringarna inom varje fält är, förutom varje fälts interna/speciella egenskaper, t. ex. produktionsförhållandena i samhället, materialegenskaper och fältets tidigare historia.

Realiseringarna är processer, alltså de har en utsträckning över tid och har historia.

Möjlighetsfält kan delas in i de två huvudområdena "önskvärt möjlighetsfält" och "icke-önskvärt möjlighetsfält". Vad som sedan är önskvärt respektive icke-önskvärt blir en fråga för värde- och värderingsanalysen.

Exempel på faktorer som begränsar/styr möjlighetsfälten och realiseringarna:

	Syntax	Pragmatik	Semantik
Möjlighetsfältet bestäms av:	Materialegenskaper Geometri Stereometri	Utnyttjandegrad Ekonomi	Värdenormer

Möjlighetsfälten kompletteras i våra tankar av omöjlighetsfälten. Vi kan alla önska oss att mycket omöjligt hände. Men genom att känna till möjlighetsfälten och dessas begränsningar kan man undvika idealistiska uppfattningar om verkligheten. Medvetenhet innebär bland annat att vi känner dessa spel i våra tankar - vad faller inom möjlighetsfälten respektive inom omöjlighetsfälten? Olika typer av planering kommer ju ständigt i kontakt med dessa frågor. Men man saknar ännu en teori för konflikterna som uppstår mellan olika verklighetsbeskrivningar. En av utvägarna skulle kunna vara semiotiken - vi kan sprida faktumet att vad som i verkligheten sker är en sak och att våra verbala utsagor om detta skeende är något annat. Från denna plattform kan vi sedan gå vidare till de verkligt aktiva faktorerna i processen 'verkligheten'.

Se också: 'pragmatik', 'semantik', 'semiotik' och 'syntax'!

PARADIGM

Med 'paradigm' avses dels ett språks förråd av språkliga enheter och dels mängden av relationer mellan dessa enheter.

(Aspelin, 1973, 146, 147) (Hansson m. fl., 1974, 15, 20)
 (Malmberg, 1973, 191) (Nordström, 1973, 211) (Nordström,
 1975, 54 - 55) (af Trampe/Viberg, 1975, 67 - 68)

(Obs! Detta paradigmbegrepp är lingvistiskt och inte vetenskapsteoretiskt såsom Håkan Törnebohm använder det.)

(Not. Om skillnaden mellan ett vetenskapligt paradigm och ett paradigm inom lingvistik.

Inom den allmänna språkvetenskapen talar man om två huvudtyper av relationer mellan språkliga, dvs. i detta fall verbala, element. Det är de 'paradigmatiska' respektive de 'syntagmatiska' relationerna. Paradigmatiskt relaterade element är på något vis släkt med varandra. De hör samman och bildar en bestämd klass av element. I meningen "Konst i ett bostadsområde" kan elementet 'konst' bytas ut mot elementet 'människor', utan att den språkliga förståelsen försvinner. Det går bra med 'hundar', 'flygplan', 'fabriker' också. Alla dessa nämnda element är paradigmatiskt relaterade till varandra. Syntagmatiskt relaterade element används "samtidigt", de utgör ett slags brukningsenhet. De bildar längre eller kortare meningar. 'Konst', 'i', 'ett' och 'bostadsområde' ger syntagmet 'konst i ett bostadsområde'. Andra syntagm/helheter kan vara 'Människor i ett bostadsområde', 'Hundar i ett bostadsområde', 'Flygplan i ett bostadsområde' eller 'Fabriker i ett bostadsområde'. Varje ord/element i en mening är alltså både paradigmatiskt och syntagmatiskt relaterade till andra ord/element. Se (af Trampe/Viberg, 1975, 67 - 68)!

Två personer tillhör samma paradigm inom vetenskaps-samhället om de både har samma

vetenskapsuppfattning
 vetenskapsideal
 världsbild
 etik

samt

estetik.

Se (Törnebohm, 1974, 2)! Där skriver Törnebohm att "Ett paradigm är ett överordnat styr- och kontrollorgan inom ett undersökande system. Det består av dessa delar: en vetenskapsuppfattning, ett vetenskapsideal, en världsbild, en etik och en estetik."

I (Törnebohm, 1977, 3) står: "Jag uppfattar en forskares paradigm som ett komplex med dessa beståndsdelar: hans vetenskapssyn, hans forskarinriktning, hans världsbild och hans uppfattning av forskarrollen."

Paradigmbegreppet kan lätt generaliseras, säger Törnebohm vidare. I stället för 'vetenskap' kan vi tala om 'verksamhet'. Vi får då paradigmdelarna

- verksamhetsuppfattning
- verksamhetsideal
- världsbild
- etik

samt

- estetik.

Enkelt uttryckt bestäms viktiga aspekter av våra beteenden av vår paradigmatillhörighet. Vad hos oss påverkas inte av vår världsbild, till exempel?

I samhället existerar sida vid sida ett antal olika paradigm. Skillnaderna mellan paradigmelementen kan vara mer eller mindre stora. Att urskilja och att klart beskriva ett paradigm är inte alltid så lätt. Förhållandena är föränderliga och det är lättast att klassificera det som har hänt, sådant som vi har perspektiv/avstånd till. Det nya i samtiden är svårare att upptäcka.

En person kan för varje tillfälle ges en plats i ett paradigm. Man föds in i paradigm. Paradigm överförs från omgivningen till individen redan under de första socialisationsprocesserna och vidare under skoltiden. I det vuxna livet byter vi sällan paradigm. (Man lär inte gamla hundar sitta. Etc.)

För att jämförelsen mellan lingvistikens paradigmbegrepp och vetenskapshistoriens ska framkomma tydligt uppställs följande tabell.

Vi har i ett samhälle olika innehåll i paradigmelementen.

						Urvals- förråd
Verksamhetsuppfattning	VU1	VU2	VU3	...	VUm	A
Verksamhetsideal	VI1	VI2	VI3	...	VIIn	B
Världsbild	VB1	VB2	VB3	...	VBo	C
Etik	Et1	Et2	Et3	...	Etp	D
Estetik	Es1	Es2	Es3	...	Esr	E

Tabellens element VU1 - Esr svarar mot klara och olika innehåll i respektive paradigmaspekt. Ett paradigm skulle alltså kunna betecknas (VU2, VI5, VB1, Et12, Es4). Ur varje urvalsförråd, A - E, har således ett element tagits och satts samman till en

enhet, det speciella paradigmet.

Det som i vetenskapshistorien benämns 'paradigm' motsvarar ett urval av tabellelement i vertikal riktning. (Men kanske krokig. Det beror på tabellens innehåll.) I lingvistisk mening utgör ett av urvalsförråden, till exempel C, ett 'paradigm'. Enligt lingvistisk modell skulle vi kunna kalla ett vetenskapligt paradigm för ett 'syntagm'. Vi har i tabellen ovan fem stycken paradigm i lingvistikens mening. Det teoretiskt möjliga antalet paradigm i vetenskapshistoriens perspektiv är däremot $m \times n \times o \times p \times r$; dvs. redan vid små heltalsvärden på indexen blir antalet stort.

Skillnaden mellan de två paradigmbegreppen visas tydligt i ovanstående exempel. Vetenskapsteorins/historiens paradigmbegrepp avser något mycket stort och övergripande, medan lingvistikens paradigmbegrepp utgör endast en detalj i allmän språkteori.)

Ett exempel från vårt verbala språk klargör vad som menas.

Vi har meningen "Det stora husets brutna tak". Den utgör ett syntagm, en kombination (i detta fall språkligt rätt) av språkliga element - 'det', 'stora', 'husets', 'brutna' och 'tak'. Dessa står i kontrast till varandra och helheten/hela satsen står för en viss betydelse/mening. Enheten 'det' skulle kunna bytas ut mot 'de' om det nu gällde flera hus. (För att få en språkligt riktig mening måste samtidigt 'husets' bytas mot 'husens'.) Enheten 'stora' skulle kunna bytas ut mot 'lilla', 'största', 'fula', 'konstiga', 'viktorienska', osv. Enheten 'husets' skulle kunna bytas ut mot 'förrådets', 'templets', 'slottets', etc. Varje språklig enhet kan i princip bytas ut. Nu säger man att 'det' står i ett paradigmiskt förhållande till 'de'. 'stora' är paradigmiskt relaterat till 'lilla', 'största', 'fula', 'konstiga', 'viktorienska'. Och så vidare, enhet för enhet. Samtidigt utgör enheterna 'de' och 'det' ett paradigm och 'stora', 'lilla', 'största', 'fula', 'konstiga' och 'viktorienska' ett annat. Och likadant är det för de andra elementen. Man säger också att elementen i ett paradigm står i opposition till varandra. 'det' står i opposition till 'de'.

Människans förmåga att associera paradigmiskt relaterade element till varandra möjliggör att språkliga satser får mening/betydelse. Något är något genom att inte vara något annat. Det lilla är inte stort och ett tempel är inte ett slott.

Vi kan förtydliga begreppen genom en tabell.

Paradigm	1	2	3	4	5
		viktorianska konstiga fula	slottets	ruttna handgjorda	fönster
det	största		templens	gula	lås
de	lilla		förrådets	gamla	stomme
Syntagm	Det	stora	husets	brutna	tak
	De	fula	templens	handgjorda	fönster

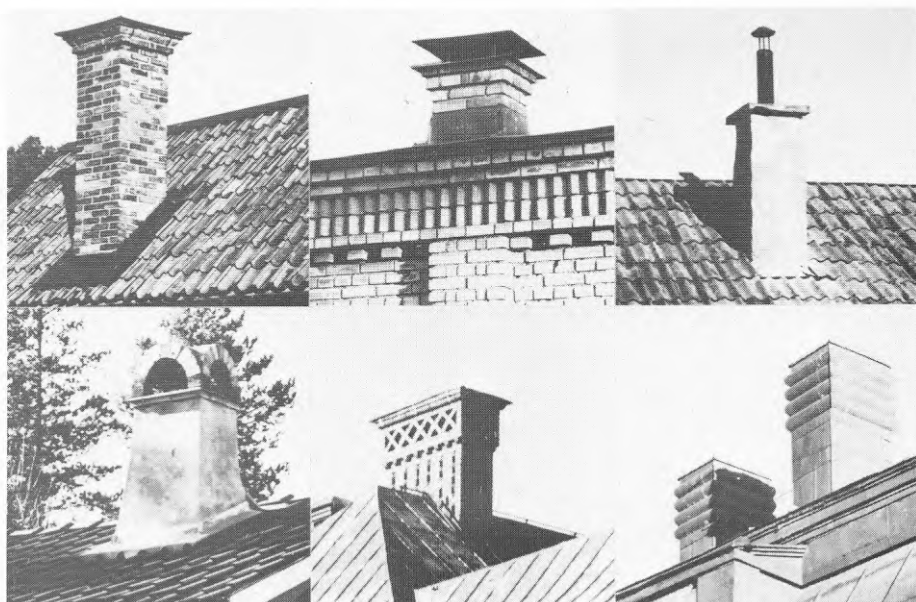
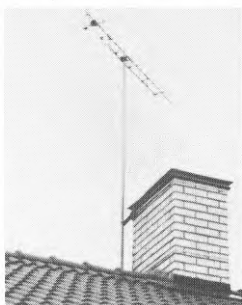
Ett verbalt syntagm är lineärt, vilket vår tredimensionella miljö inte är. De olika verbala paradigmerna genomletas icke-lineärt av individen. Man kan "hoppa" i förrådet.

En enhet i ett syntagm får sitt värde och sin mening genom relationerna till de övriga. Genom att känna till många paradigmatiskt relaterade ersättningsenheter till en speciell enhet förstår man djupare just den speciella enheten. Känner en person endast till begreppet/ordet 'kung' (plus de övriga enheterna i följande utsaga), så förstår denne utsagan "Kungen kommer på besök till vår stad" på ett speciellt vis. Om personen i stället även kände till begreppen 'monark', 'hövding', 'statschef', 'furste', 'adelsman', 'diktator', 'tyrann', 'folkvän', 'president', 'minister', 'härskare', 'regent', 'herreman', 'prins', 'despot' och 'drott', så skulle tankeverksamheten bli en annan inför utsagan om kungen och förhoppningsvis djupare och mer meningsfull och väsentlig. Genom djupare kunskaper om de paradigmatiskt relaterade elementen kan utsagor ges korrektere tolkning än om endast ytliga kunskaper finns.

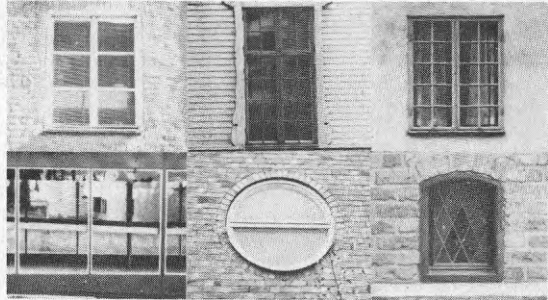
För arkitekturen finns ett motsvarande förhållande. En syntagmatisk utsaga är i dessa fall miljöutsnitt. Till exempel så som bilden nedan visar.

Varje enhet/element i denna utsaga har paradigmatiskt relaterade element som inte är närvarande. Enheten 'skorsten' som vi ser kan ju ha erhållit andra former. Till exempel:

Enheten 'fönster A' kunde också ha erhållit andra former.
Till exempel:

Och så vidare för varje enhet.

Genom frekvensstudier av olika miljöparadigm går det att upptäcka olika regioners särarter (en region kan ibland definieras just genom omfattningen av en särart). En praktisk följd av sådana studier skulle vara att en kommuns byggnadsnämnd då får tillgång till ett kulturellt grundmaterial för sakligare bedömningar rörande nybyggen, reparationer och restaureringar.

Reflexioner över olika enheters paradigm kan minska den stelhet som finns i många bedömningar om vad som är möjligt att bygga/utföra. "Så kan man väl inte göra?!" är en vanlig kommentar om både det ena och det andra. Kännedom om vilka paradigmatiskt relaterade enheter som fyller ut funktionsenheters möjlighetsfält möjliggör både mer kritiskt seende/upplevande och ett rikare liv.

Se också: 'betydelse', 'språk' och 'syntagm'!

PRAGMATIK

'Pragmatiken' behandlar tecknens användning i kulturella sammanhang.

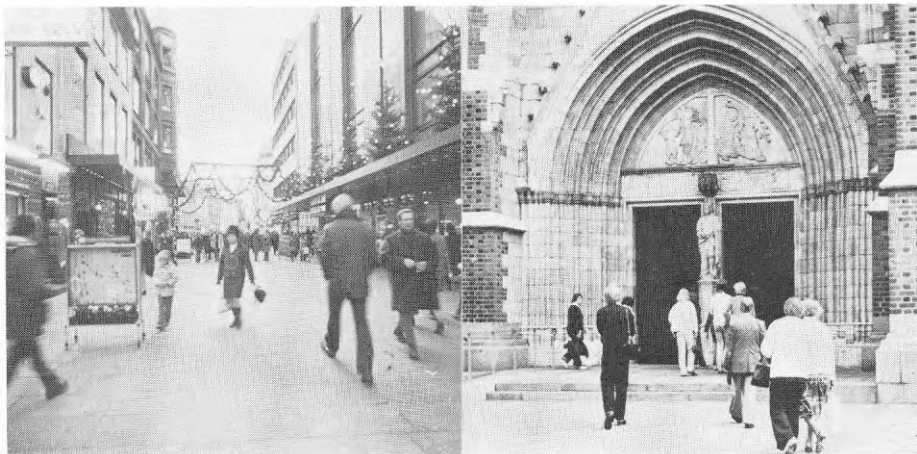
(Morris, 1938, 29 - 42) (Norberg-Schulz, 1967, 54, 55)

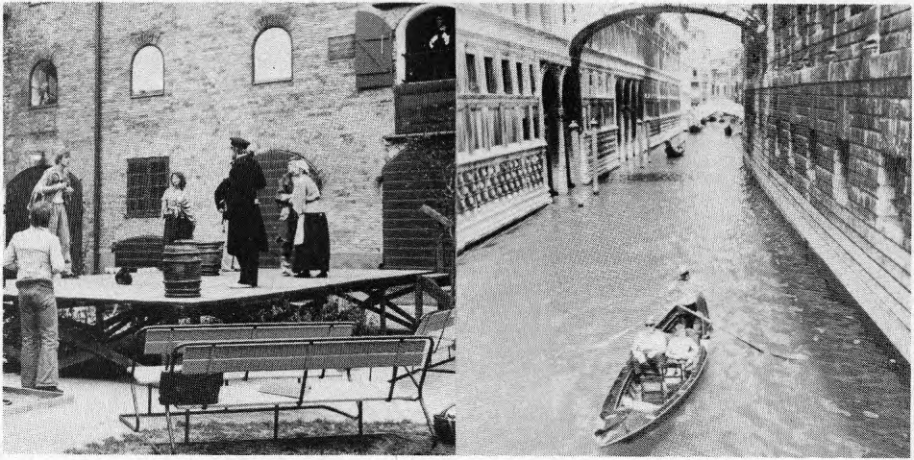
Tecken är processer och uppstår av vissa anledningar - de har sina ursprung. Tecknen brukas i kommunikativa processer och dessa sammantagna bildar det vi benämner 'mänsklig kultur'. Till tecknens användning hör den väsentliga aspekten 'tolkning'.

En byggnads funktion, i vid mening, först framställd i byggnadsuppgiften sedan i själva byggnaden, är en pragmatisk sida av den materiella miljön.

Enkelt framställt: ett tecken har en speciell form (syntax), tecknet används (pragmatik) och detta leder till att tecknet får en betydelse (semantik).

Den högskoledisciplin som inom arkitektutbildningen idag främst sysslar med pragmatikens frågeställningar är 'byggnadsfunktionslära'. I viss mån arbetar psykologerna också med pragmatiken - hur upplever vi miljön? Hur lär vi oss den? Hur agerar vi i den? Etc.

(Foto: Tage Wåhlin)

Se också: 'kommunikation', 'semantik', 'syntax', 'tecken'
och 'tolkning'!

PRIVATA ASSOCIATIONER

Med 'privata associationer' avses här de individuella betydelseinnehåll som ett tecken ger upphov till hos en individ och som ej är att hänföra till kategorierna denotationer eller konnotationer.

Utöver de denotativa och konnotativa betydelseerna sätter tecken igång fria associationer hos individen. Det att varje person i princip har sin egen historia möjliggör tankar som är "fria" från kollektivt bestämda koder.

En individ kan t. ex. av personliga skäl sammankoppla Lunds domkyrka med klocktillverkning i Singapore. Bilden av Lunds domkyrka blir för denne person en annan än för alla personer som inte gör denna koppling. Det kan vara oerhört små och framför allt oväsentliga aspekter som skiljer oss alla åt, men i gengäld är de oftast väldigt många.

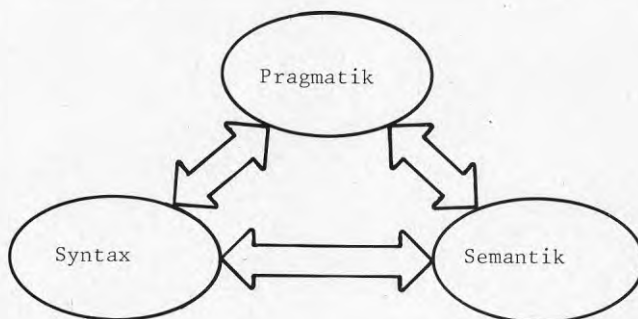
Se också: 'betydelse', 'denotation', 'kod', 'konnotation' och 'tecken'!

SEMANTIK

'Semantiken' behandlar tecknens betydelser/innebörder.

(Jencks, 1977, 77) (Morris, 1938, 21 - 29) (Norberg-Schulz, 1967, 99, 164)

Förhållandet/relationen mellan det betecknade och det betecknande är central inom all kommunikation. Vi har det totaltäckande systemet:

Ett tecken har en form (syntax), som används i ett speciellt sammanhang (pragmatik) och som därigenom får en betydelse (semantik).

Att fundera kring vad som kommer först av de tre aspekterna nu i vårt utvecklade samhälle är att utgå från en felaktig uppfattning om teckenprocesserna. Alla tre aspekterna existerar och verkar idag parallellt och framför allt: de bestämmer varandra och verkar inom en helhet.

Inom arkitekturen spelar byggnadsuppgiften (i vid mening) stor roll vid bestämning/styrning av miljöers semantiska innehåll. Genom praxis ges därefter "färdiga" miljöer ytterligare semantiskt innehåll. (Brandt m. fl., 1974, 202, 207, 208) (Norberg-Schulz, 1967, 146, 151, 173, 174, 180)

Det är i och med den semantiska aspekten arkitekturen och den fysiska miljön över huvud taget blir ett språk, en kommunikationsprocess.

De regler som utvecklas inom betydelseproduktionen kallas semantiska koder. Klarläggandet av dem utgör en viktig upp-

gift för semiotikern, eftersom alltings betydelse är själva kärnan i människans existens. Människan är ett reflekterande och agerande subjekt i en social kontext och socialitet innebär kommunikation/betydelseöverföring.

Genom pragmatiken förstår vi att arkitekturen används av människor och genom semantiken kan vi utröna varför. Arkitekturen kopplas med detta synsätt samman med all annan kulturell verksamhet - det finns inget 'arkitekturen för sig själv'. Arkitekturen är en samhällelig företeelse.

Alla teckens semantiska innehåll skapas och förändras i praxis. Det är genom verklighetens alla motsättningar som processen drivs på. Former provas i användning och bedöms duga eller ej och i denna dialektik uppstår betydelserna.

Beskrivningen av arkitekturala teckens semantiska innehåll sker lämpligast med illustrerade verbala utsagor.

Den disciplin som något så när närmat sig arkitekturens semantiska sida är 'arkitekturhistoria'.

Se också: 'betecknad', 'betecknande', 'kommunikation', 'pragmatik', 'semiotik', 'syntax' och 'tecken'!

SEMANTISK FISSION

Med 'semantisk fission' avses ett teckens avkontextualisering, dvs. tecknet lyfts ur sitt ursprungliga sammanhang, och en följande kontextualisering, dvs. tecknet sätts in i ett nytt sammanhang, varvid det erhåller andra innebörder än det tidigare hade.

(Eco, 1971, 305)

Gammalt räcke på ny plats i Stockholm.

Avgjutningar av gamla skulpturer placerade i Kungsträdgårdens tunnelbanestation (Stockholm).

1600-talsporten på hotell Sheratons innergård.

Genom semantiska fissioner, frivilliga eller påtvingade, kan gamla teckens koder lyftas fram - de kanske skulle ha försvunnit genom rivning annars. Men/och samtidigt berikas tecknet då det placeras i en ny miljö, i ett nytt sammanhang. Tecknet ges nya koder. Med hjälp av sådana här förflyttningar kan tecknets historia visas.

Semantiska fissioner utnyttjas ofta av muséerna, då de i muséibyggnaderna uppför historiskt intressanta miljöer, visar gamla ting på piedestal eller i montrar, etc.

Emellertid måste man alltid se upp för mystifikationer vid genomförda semantiska fissioner. En kritisk hållning är välbehövlig.

Se också: 'betydelse', 'kod', 'kontext' och 'tecken'!

SEMIOS

Med 'semios' avses en kommunikationsprocess/-akt.

(Morris, 1938, 3 - 9)

Semiotiken är den vetenskap som studerar alla semioser.

En semios förutsätter ett 'tecken', 'det som tecknet står för' samt en 'uttolkningsmöjlighet'.

Se också: 'kommunikation', 'semiotik', 'tecken' och 'tolkning'!

SEMIOTIK

Med 'semiotik' avses läran, eller teorin, om tecknen och deras egenskaper och funktion.

En alternativ benämning på semiotik är 'semiologi'. Enligt ett beslut 1969 inom International Association for Semiotic Studies är det uttrycket 'semiotik' som främst kan (eller bör) användas. Men man uteslöt inte termen 'semiologi'. (Eco, 1971, 424)

Uttrycket 'semiologi' härstammar från traditionen utifrån Ferdinand de Saussure (Saussure, 1970, 40) och uttrycket 'semiotik' utifrån Charles Sanders Peirce's och Charles Morris tradition. (Eco, 1971, 424)

Den generella semiotiken behandlar de mest övergripande och allmänt giltiga principerna för betydelseproduktion, betydelsetransport och betydelsekonsumtion. De speciella semiotikerna, som utgör ett slags tillämpningar av den generella semiotiken, är många och beror av hur vi kategoriserar verkligheten. Lingvistik är en speciell semiotik. Inom den har man nog kommit längst i teoribygandet om språk. Många menar därför att semiotiken bara tar efter eller härmar lingvistik; de menar då att semiotiken skulle vara underordnad lingvistik. Men det är faktiskt så att den generella semiotiken står över alla speciella semiotiker. Vi måste veta att det före ett teoribygande finns en praxis. Det man vill tillverka en teori om, i detta fall alla språk (både verbala och icke-verbala), existerar och fungerar först utan teorier. Teorier dras ur verkliga händelser. Verkligheten ligger alltid före teorierna om den. (Observera att teorier också är en del av verkligheten!) De mest generella teorierna har som objekt redan existerande teorier om delar av verkligheten. Den generella semiotiken behöver därför utvecklade teorier om speciella språk, exempelvis lingvistik, som behandlar verbala språk, zoosemiotik, som behandlar djurens kommunikationer, medicinsk semiotik (symptomläran), som behandlar sambanden mellan symptom och sjukdomar, arkitektursemiotik, som behandlar arkitekturen som språk.

Semiotiken, som vetenskaplig disciplin, ligger fortfarande i sin vagga. Stora förhoppningar har ställts till den och ställs fortfarande.

Charles Morris skriver att "semiotiken har en dubbel relation till vetenskaperna: den är både en vetenskap bland vetenskaper och ett instrument för vetenskaperna". (Morris, 1938, 2)

Ännu har man inte funnit den vetenskapliga metoden och den

kanske aldrig kommer. Den vetenskapsteoretiska diskussionen pågår idag för fullt och så länge den är oavslutad kommer antagligen semiotiken, som ju är ett instrument för vetenskaperna, att utvecklas vidare.

I denna bok finns tyvärr inte plats för djupare diskussioner eller presentationer av pågående debatter om semiotikens väsen och möjligheter. Ytterligare material om semiotikens grunder fås till exempel i tidskrifterna 'Semiotica', 'Ars Semiotica' och 'Zeitschrift für Semiotik'. Se också den försträffliga bibliografin i (Hawkes, 1977).

Se också: 'betydelse', 'kommunikation', 'språk' och 'tecken'!

SPRÅK

Med 'språk' avses ett teckensystem med vilket betydelser överförs från en sändare till en mottagare.

(Guiraud, 1975, 32) (Norberg-Schulz, 1967, 52) (Nordström, 1975, 283) (af Trampe/Viberg, 1975, 23, 27)

Ett språk är ett öppet, dynamiskt teckensystem.

Ett språkligt tecken kan delas upp i aspekterna 'uttryck' och 'innehåll'. Uttrycket är en materiell form i ett medium (t. ex. ett skrivet eller talat ord, en utsträckt hand, ett leende, röda moln på himlen, ett kyrktorn, en industrientré). Innehållet är det som uttrycket representerar. (Aspelin, 1973, 136 - 137, 142 - 145)

Det finns många språk som arbetar/fungerar parallellt. De språk människan använder kan grovt indelas i verbala och icke-verbala. Vårt tal och vår skrift utgör de verbala språken medan beteenden, gester, mimik, avståndsförhållanden, arkitektur, musik, måleri, etc. utgör de icke-verbala språken.

Ett språk beskrivs av sin grammatik, i vilken de giltiga relationerna mellan tecknens uttryck och innehåll definieras liksom relationerna mellan det språkliga uttryckets tecken.

Språket finns före individen, det är kollektivt och intersubjektivt. En människa föds in i en språksituation - i denna finns alltså flera språk parallellt. Genom socialisationsprocessen tillägnas individen ett språk (egentligen flera språk), en begreppsapparat. Den utomsemiotiska verkligheten ses genom denna begreppsapparat. Med den här terminologin är det riktigt att påstå att varje individ ser 'sin egen verklighet' och att 'det finns lika många verkligheter som individer'. (Ett resonemang som bör hållas strikt, eftersom det mycket lätt leder till idealistiska och mytiska påståenden om 'hur det egentligen är'.)

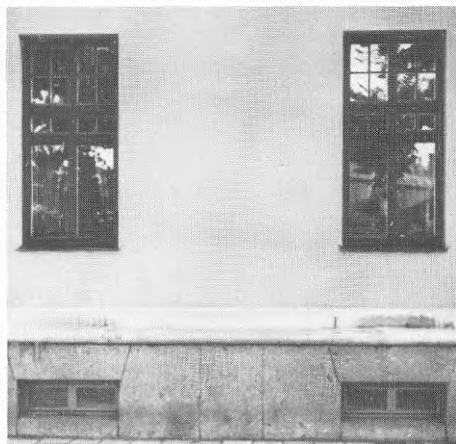
All perception är väsentliga delar av språkliga processer. Det är genom att se vi upplever bilder, bokstäver, ord och meningar, skulpturer, byggnader, träd och sjöar. Hörseln förser oss med kompletterande upplevelser. Vi hör tal, musik, vattnet som porlar och skvalpar, vinden som susar medelst träden, ekot som speglar rummets väggar. Känslan informerar oss om bordsytans karaktär, om vattnet är kallt eller varmt, om kinden är fuktig eller torr. Till varje sinne kopplas minst ett språkligt system. Det är följaktligen genom språket/språken vi blir medvetna om världen. Och det är också medelst språken/begreppen vi kan förändra

verkligheten.

Betydelseöverföring via språk är möjlig på grund av att tecken liknar varandra respektive skiljer sig från varandra. Varje teckens semantiska värde ges av dess position i ett semantiskt system. Ett enkelt exempel från vårt verbala språk: 1) "En man far hem med sin bil" och 2) "En far glädder sig åt dotterns framgång". Ordet/uttrycket 'far' har olika innebörd i de två olika meningarna. Helheten, som meningen utgör, avgör vad detaljen, ordet, ska betyda.

Inom arkitekturen råder inte exakt samma förhållanden som inom de verbala språken. (Jencks, 1977, 58) Uttryck och innehåll är inom arkitekturen inte på långt när så hårt knutna till varandra genom konventioner som inom verbala språk. Men viktigt är att veta att det skulle kunna vara mycket hårt bestämt. Den historiska utvecklingen har dock visat på en väg som troligen varit mera nyttig i det långa loppet.

Ett språkligt tecken inom arkitekturen kan utgöras av vilken avgränsad helhet som helst. Men det är få av dem som är meningsfulla. De små tecknen 'fönsterkarm', 'fönsterbåge' och 'glas' bildar det lite större tecknet 'fönster'.

Begreppet 'formspråk' är väl inarbetat i arkitektdiskurser. Det är numera starkt inriktat på rena formaspekter och inte på formers betydelser eller användning. Enkelt brukat kan det ligga till grund för ett slags klassifikation av olika utformningsprinciper för en och samma funktion. Till exempel industrikomplex som byggs ut mellan relativt stora tidsintervall.

Då det gäller skillnader i principlösningar av någon art är termen 'formspråk' användbar. Här nedan är ett villa-exempel. Villaboendet är det gemensamma för varje element, men ändå finns en tydlig formskillnad. Villorna är uppförda i olika, eller i enlighet med olika, formspråk.

Ett formspråk definieras av att vissa element återkommande ges i princip samma form och att olika element återkommande sätts samman till en i princip likartad helhet.

De stora tecknen, alltså komplexa teckensystem såsom hela byggnader och stadsbilder, definieras efter stilens regelsystem.

Arkitekturen är ett icke-verbalt språk. I vissa fall ingår eller påklistras verbal skrift av olika art.

Liksom hos de verbala språken kan vi om arkitekturen tala om 'språkområden' och med det mena den geografiska utbredning ett språk har. Ett exempel på ett språk som blivit globalt utgör 'the international style' eller 'the modern movement', som den också kallas. Det är en västeuropeisk byggnadsstil som utvecklats högst i de stora städerna i Europa, USA och nu på senare år även i Japan. Exempel på denna byggnadsstil finns i de allra flesta av världens större städer. Det hänger ihop med den numera helt globala marknadsekonomi och den västerländska industrialismens spridning över jorden.

Varje individ, som inte är totalt handikappad, besitter en språkkompetens. Denna gäller alla typer av språk - både verbala och icke-verbala. De språk som ännu så länge ges den mesta organiserade träningen och skolningen är talet och skriften. Läsning av arkitekturen är något perifert; om man över huvud taget vet att arkitekturen läses. Många icke-verbala språk "väntar på" att få utnyttjas i högre grad än nu i enlighet med de inneboende och ännu inte utnyttjade och ännu outvecklade möjligheterna till bety-

delseöverföring.

Se också: 'betydelse', 'grammatik', 'litet tecken', 'mottagare', 'semantik', 'stora tecken', 'stil', 'sändare' och 'tecken'!

STIL

Med 'stil' avses en beskrivning av de stora tecknens regelsystem.

(Malmberg, 1973, 83, 84, 89, 99) (Norberg-Schulz, 1967, 65 - 66, 100, 151 - 154, 172)

Stilens objekt, de stora tecknens regelsystem, är inte statiska utan de är processer som förändras genom kulturlivets ständiga omvandlingar.

De stora tecknens innehållsstrukturer är oftast inte arbiträra utan motiverade och därmed är de mindre styrbara än en grammatik.

Se också: 'arbiträr', 'grammatik', 'stora tecken' och 'tecken'!

STORT TECKEN

Med 'stort tecken' avses ett mycket komplext och omfattande teckensystem.

(Malmberg, 1973, 88 - 108)

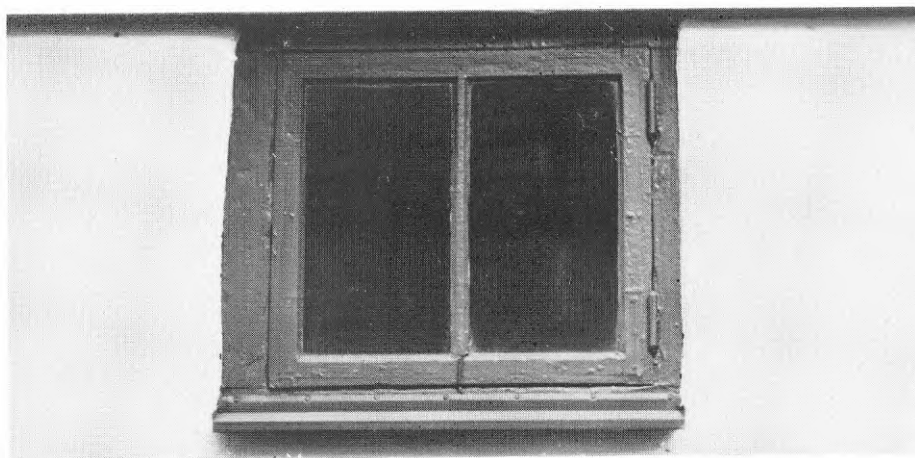
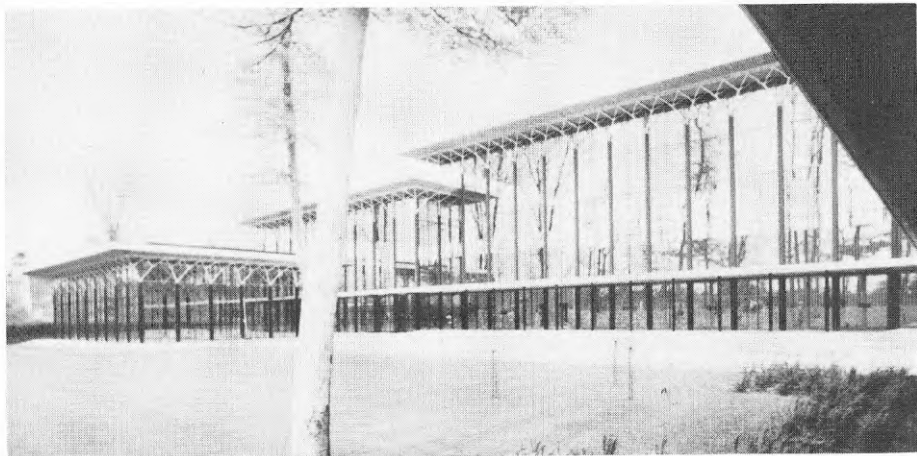
De 'stora tecknen' markerar sig i den totala teckenmassan och avviker starkt från de 'små tecknen' genom den stora mängden element, som bygger upp det 'stora tecknet', och genom de komplexa relationerna mellan tecknets alla element samt de komplexa relationerna mellan tecknet självt och alla andra tecken.

Inom litteraturen utgör till exempel romanen ett stort tecken. Ett litet tecken i romanen är exempelvis en av textens meningar.

Det stora tecknet har större möjligheter än det lilla tecknet att avbilda ett objekt eller ett ämne. Med en enda liten verbal text, den enskilda meningen, kan vi benämna staden vi befinner oss i: "Jag är nu i Stockholm". Detta är en relativt ytlig och abstrakt representation och den kräver att mottagaren vet vad ordet 'Stockholm' står för. Med en mycket större text, med ett mycket större tecken, nämligen 'boken', kan vi avbilda staden mycket mera detaljerat. Läsaren kan då djupare än inför den enskilda lilla meningen förstå och uppleva staden.

Analogt utgör den verkliga staden ett mycket stort tecken jämfört med det enskilda huset. Och huset är ett större tecken än ett av dess fönster.

Det stora tecknet 'staden' avbildar direkt den samhälleliga organisationsform som för tillfället är dominerande. Ofta finns tidigare stadier i samhällsorganisationen uttryckta i stadens fysiska form - till exempel gamla bostads- och industrikvarter, som nu hotas av rivning eller eventuellt kommer att K-märkas.

Staden avbildar också direkt närvaron eller frånvaron av medvetna planeringsideologier.

Stadens form visar också hän till regionens speciella materiella förutsättningar. Är byggnaden rik på arbete och goda material? Kanske finns det gott om marmor och brons. Eller är det fattigt? Endast ibland kan det flyta iland en trästock och endast ibland tinar marken upp, så att de fria stenarna går att ta loss.

Många är de direkta avbildningar av komplexa fenomen, som

det stora tecknet erbjuder. Arkitektursemiotiken behöver här berikas med fallstudier. Det saknas ordentliga miljöskildringar utifrån detta perspektiv. Fragment finns förstås och då ofta i skönlitteraturen.

Gränsen mellan stora respektive små tecken är naturligtvis otydlig och är beroende på vad vi är ute efter i våra läsningar. Man får vid varje speciellt fall utreda vilka benämningar som passar.

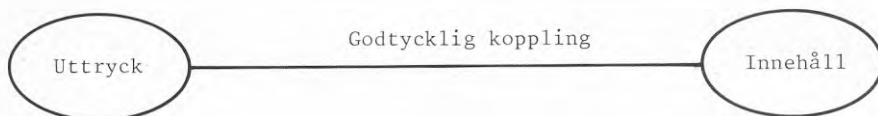
Se också: 'litet tecken' och 'tecken'!

SYMBOL

En 'symbol' är ett tecken som representerar sitt innehåll medelst en social överenskommelse, en konvention.

(Achen, 1978, 11 - 13) (Aspelin, 1973, 153) (Eco, 1971, 96, 158, 291, 300) (Hansson m. fl., 1974, 32) (Jencks, 1977, 45, 60, 62 - 63) (Malmberg, 1973, 18 - 19, 26, 80, 82, 172) (Norberg-Schulz, 1967, 166 - 167) (Nordström, 1975, 193, 283)

Överenskommelser kan göras om vad som helst. Vilket som helst innehåll kan kopplas samman med vilket som helst uttryck.

Helheten, tecknet som vi benämner 'symbol', består av aspekterna 'uttryck' och 'innehåll' vilka här genom en överenskommelse (vars regelutformning bestäms i den aktuella koden) kopplas till varandra.

Mellan symbolens uttryck och innehåll/betydelse behöver inget naturligt samband råda. Det kan alltså vara ett arbiträrt förhållande.

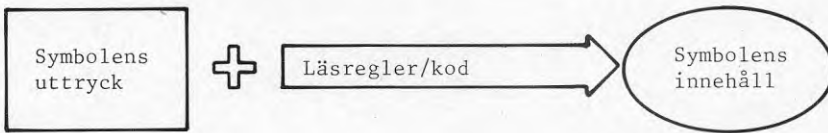
Ett teckens uttryck kan alltid symbolisera sig självt, sin egen funktion och sin egen användning. Ett teckens minsta möjliga symbolvidd finner vi i det förhållandet att ett uttryck av en tolkare endast ges innebörden 'uttryckets fysiska/materiella form'. Tecknet innefattar då ingen användning (mer än att dess uttryck percipieras). Det enda som sker är att tecknets uttryck identifieras. Uttrycket symboliserar sin egen utsträckning i rummet. (Här är det dessutom fråga om en ikonisk representation.)

(Not. Det är detta minimum som minimumkonsten eftersträvar; att framställa så meningsfria, betydelselösa ting som möjligt. Men då, och om, man ställer ut dessa verk på en konstsalong, så erhåller de efter tidens lopp fler och fler betydelser. Genom

de upprepade betraktelser minimumkonstverken utsätts för på detta organiserade vis, så används de och ges därmed betydelser. De orsakar hos publiken många associationer och kanske kan där etableras konnotationssystem.)

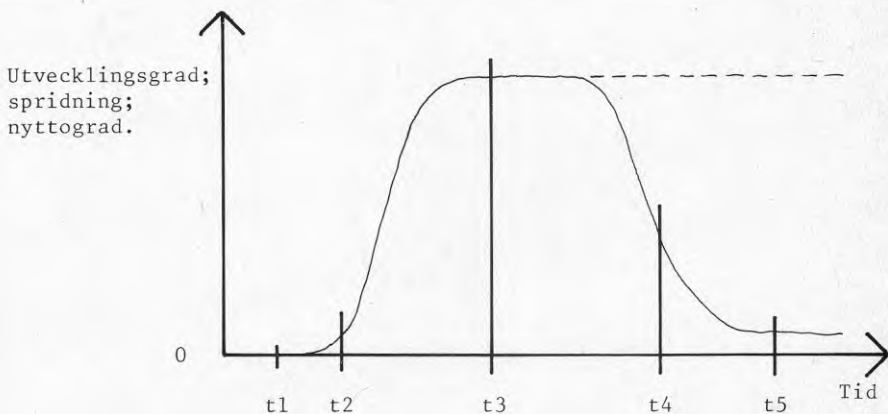
Vanligt är emellertid att uttryck får stå som representanter för mycket mera än detta minimum.

En symbol denoterar en innebörd endast om den refererar till en speciell kod. En korrekt läsning av ett tecken kan endast ske om man känner de tillhörande läsreglerna.

Symbolerna dominerar över index och ikoner. (Jencks, 1977, 62) Dessa två senare teckentyper har alltid viss symbolaspekt i sig, eller kopplad till sig, enär de för att förstås kräver åtminstone en liten del kunskap om aktuell läskod. För övrigt är ju de två mer direkt kopplade till de innehåll de representerar. Symbolen är ensam det tecken som kan stå helt fritt från det det representerar (bortsett från representationen av sig självt).

En symbol uppstår i en kulturell situation och den omvandlas i takt med det omgivande samhällssystemets förändringar. En symbol eller ett symbolsystem är ett resultat av en komplicerad samhällelig process. Den/det uppstår ur trycket från ett behovskomplex hos vissa grupper av människor att kommunicera, att överföra meddelanden till varandra.

Diagrammet visar skissartat hur en symbol eller ett symbolsystem fungerar i processer och som process. Hela tiden

utsätts symbolen/symbolsystemet för ett kulturellt tryck, som den/det formas efter. (Norberg-Schulz, 1967, 154) (Vid analys av specificerade tecken/teckensystem måste varje här nämnd faktor, 'utvecklingsgrad', 'spridning' och 'nyttograd', presenteras tydligt. Resonemanget här anger endast principer.)

Vid tidpunkten t1 existerar inte symbolen/symbolsystemet, men i samhället finns processer vilka kommer att behöva en symbol eller ett symbolsystem - förutsättningar håller alltså på att byggas upp.

Vid tidpunkten t2 har de första stegen tagits mot etablerandet av en symbol eller ett symbolsystem. Utvecklingsgraden är ännu låg, spridningen (i rummet/geografiskt) är inte så omfattande och nyttograden ligger ännu lågt. (De tre "mått" på den vertikala axeln.)

Vid tiden t3 har symbolen/symbolsystemet nått sin höjdpunkt. Här är utvecklingsgraden maximal - vilket endast kan bestämmas långt i efterhand. Spridningen av symbolen/symbolsystemet är också maximal; många människor använder den/det och under denna period blir också nyttograden störst.

Vid tidpunkten t4 har symbolen/symbolsystemet börjat förlora i nytta och spridning. Huruvida man ska påstå att utvecklingsgraden sjunker eller ej är oklart. Symbolens/symbolsystemets egen utvecklingsgrad kan ju vara densamma vid tidpunkterna t3, t4 och t5. Vissa symboler/symbolsystem kan ju förstås utsättas för dekadenspåverkan och förlora i utvecklingsgrad, men det får studeras och konstateras från fall till fall.

Vid tidpunkten t5 "slutligen", har symbolen/symbolsystemet förlagts till ett arkiv. Spridningen och nyttan har nått ett slags botten som ligger fast så länge arkivet inte arbetar och samhället åter behöver det begravda. Symboler/symbolsystem som endast haft en kort och muntlig existens och liten spridning respektive nyttograd riskerar att inte komma med i arkivet. I sådana fall har världen säkerligen förlorat något spårlöst. (Med arkiv menar jag här vilket tecken/minne som helst, som kan ge upplysningar om avsedd symbol/symbolsystem. Det kan alltså vara fråga om dels byggnadsverk, beteenden, skulpturer, osv. dels vad man i dagligt tal kallar för arkiv, dvs. ett slags samling av (mestadels) skrivna dokument.)

Arkitekturen och den byggda miljön uppvisar ett mycket stort antal symboler.

Vilka symbolerna är, liksom vad deras uttryck (syntax), deras kulturella/samhälleliga användning (pragmatik) samt deras betydelseinnehåll (semantik) är tillkommer arkitektursemiotikern att ta reda på och presentera.

Sökandet efter, urvalet av och presentationen av symbolism är beroende av ett flertal viktiga faktorer, bland annat dokumenterat material, olika samhällsklassers intressen för symbolism (härunder faller individens medvetenhet om symbol-

funktioner), symbolismens tydlighet (framträdandegrad).

Som exemplen nedan visar kan betydelserna till ett visst uttryck variera oerhört mycket och betydelsebeskrivningarna bli mycket långa. Varje symbol respektive symbolsystem får bedömas från beskrivningsfall till beskrivningsfall - vad ska tas med? hur väsentligt är detta? för vem eller vilka är detta viktigt? vilken framställningsform ska väljas? etc.

Ett enkelt sätt att presentera betydelser hos arkitekturens symboler är att en bild (fotografi eller teckning) får visa den fysiska formen, uttrycket, och att betydelserna och symbolens användning presenteras med i huvudsak verbala texter.

(Not. Symbolstudier skulle på grund av deras väsentlighet och omfångsrika material kunna bilda en egen underdisciplin inom semiotiken och kanske till och med inom arkitektursemiotiken.)

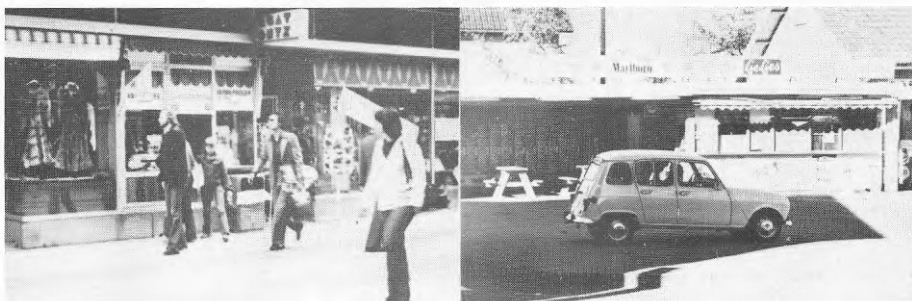
Vanligt förekommande symboler i vår vardagsmiljö är av olika art och några huvudgrupper exemplifieras nedan.

Platser och gator.

Gator och plats.

Platsen som bildas vid vägkorsningen representerar t. ex. "Möten mellan människor" och kan leda till ytterligare koncentration av gemensamma aktiviteter kring korsningen. Mer långsökta, men fullt legitima, betydelser kan vara: "Bort från byn och ut mot Stora Världen", "Dödens korsning" (efter de många olyckorna där), "Kungakorset" (efter det att kungens vagn stannat till i korsningen), "Raggarghörnet" (efter de raggare som brukar hålla till där).

Gatukök.

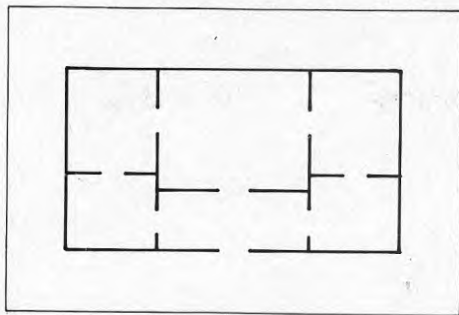
De "snabba matställena" representerar en speciell kulturell struktur i vilken ätandet ägnas liten uppmärksamhet. Måltiden ska snabbt erhållas och snabbt förtäras - den ska inte avnjutas. Denna form av ätande har framkommit i en omfattande kulturell process, som bland annat omfattar produktionsapparatens utveckling med tillhörande ekonomiska kalkyler; stadsbyggandets idéer om funktionszonering (arbetsplatser skiljs från bostäder, rekreationsområden kommer för sig, osv.) har lett till att avstånden mellan platserna för de olika aktiviteter en individ genomför under ett dygn har ökat, så att tiden räcker inte till för ett lugnt och relativt komplicerat ätande; allmänhetens acceptering av att en måltid inte behöver intas vid "ett dukat bord i hemmet med alla familjemedlemmar samlade" utgör en viktig faktor för möjligheterna för gatukökens spridning.

Gatuköken förläggs till platser, gator eller vägar där tillströmningen av hungriga människor är stor. Lyxkrogarna eller slottens matsalar placeras i allmänhet på mer undan-gömda ställen, men där är matskicket också ett annat.

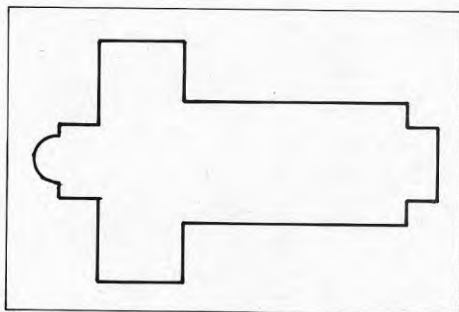
Byggnaders planlösningar utgör tecken för en mängd olika saker. Förutom att planen är symbol för de funktioner som förväntas förekomma i rummen är den uttryck för social organisation, vid byggnadstiden rådande moden gällande

både byggnader och beteenden, ekonomisk status samt konstruktiva möjligheter.

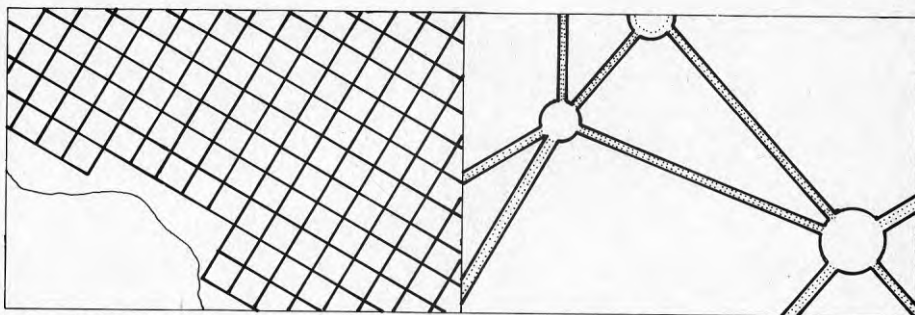
Sexdelad plan.

Den sexdelade planlösningen, härstammande från gammal fransk aristokrati, kom under viss tid att symbolisera högborgerligt leverne och ideal.

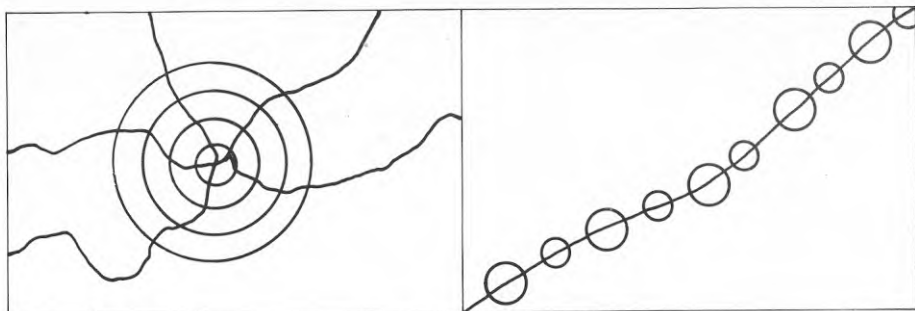
Korskyrka.

Många kristna kyrkor har planlösningar i form av kors. Korsplanen symboliserar kristendomen och vad däri ingår - den kristna tron och förkunnelsen, Jesu lidande och död samt seger över döden, osv.

Rutnätsplan.

Boulevardsystem.

*Centrisk stad.**Lineär stad.*

Stads- och regionplaner rymmer mycket komplexa och omfattande symbolsystem. De är sällan direkt läsbara, utan kunskaperna om dessa stora planer måste byggas upp under en längre tid. Den giltiga koden måste byggas upp genom inskaffande av direkta erfarenheter - man går och lever i staden - eller av indirekta erfarenheter - man läser om och hör talas om staden.

De stora dokument, som stadsstrukturerna utgör, kan bland annat berätta om ideologier, produktionsförhållanden, naturuppfattning (har naturen skövlats eller byggde man varsamt?) och dolda naturförhållanden (backiga gator omgivna av höga hus; sättningar i byggnaderna; etc.).

Fasader utgör byggnadernas ansikten, kan man säga. De kan vara goda berättare om byggnadernas inre, både konstruktivt och betydelsemässigt, men de kan också vara "lögnaktiga" och vilseleder då den betraktare som vill åt det inre i byggnaden.

Arrheniuslaboratoriet, Parkeringshus, Arlanda. Trapphus i Stockholm. Frescati.

Blindfönster.

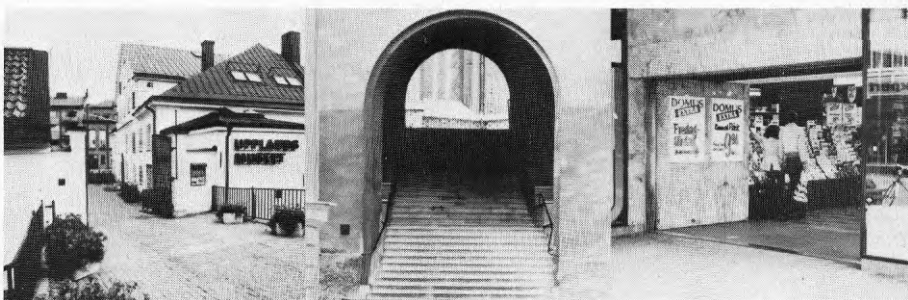
*Värthus i botaniska
trädgården i Uppsala.
Det är inget grekiskt
tempel.*

Falskt timmer.

Att det yttre (fasaden) inte svarar mot något inre (konstruktion, funktion) behöver inte innebära att huset är dåligt. Kulisser kan mycket väl användas. För huset omotiverade former kan vara motiverade med hänsyn till exempelvis gaturummet. Se (Linn, 1974, 59) om stadsrummet!

Porten är lätt att göra omfattande symbolsystem kring. Historien uppvisar många exempel på detta.

Den öppna porten välkomnar oss eller påbjuder att här ska ni gå in.

*Entré till Upplands-
muséet.*

*Domkyrkotrappan leder
upp till Uppsala dom-
kyrka.*

*En affär med entré
"utan dörrar".*

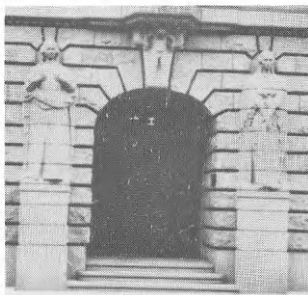
Den stängda porten kan symbolisera hemlighetsmakeri, ensamhetssträvan och isolering och kanske kallt klimat.

Industriportar.

Villa med "stängdhet". Kallt klimat.

Bilderna kring portiken kan symboliskt berätta något om vad som finns bakom den stängda porten.

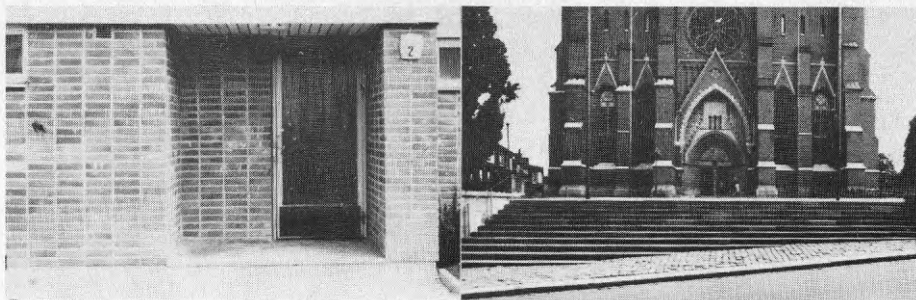

Entré till f.d. livförsäkringsbolaget Thules kontor i Stockholm.

Frånvaro av bilder utöver dörren själv, väggöppningen och väggen runt omkring avslöjar/berättar om vissa stilriktningars agg mot betydelseaspekter i arkitekturen.

Trappor som delar av entréer utformas ofta medvetet som symboliska berättelser. En trappas mäktighet berättar om det är ett kommunalt bostadshus vi står inför eller en domkyrka.

Entré till kommunalt bostadshus.

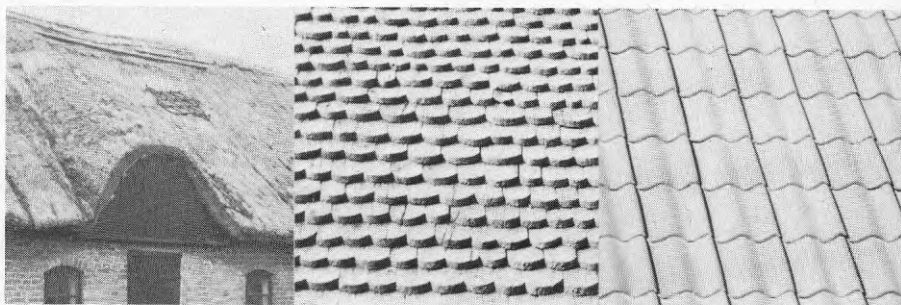
Entré till Uppsala domkyrka.

Takformer uttrycker fler aspekter än den att skydda från ett angripande klimat. Där finns återigen tecken för den sociala organisationen och byggnadsteknikens utveckling.

En torkladas enkla sadeltak.

Överklassvillans brutna De nyrikas valmade tak.

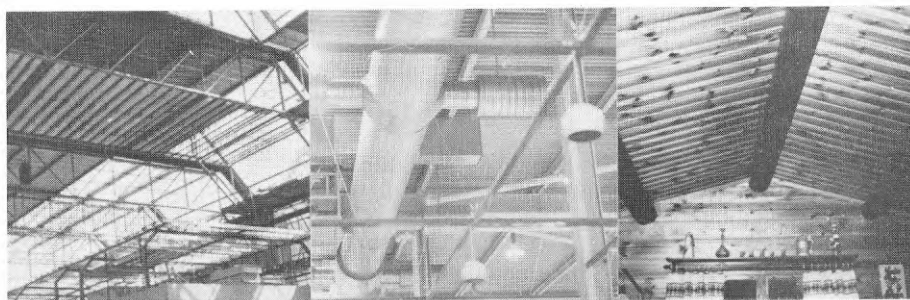
Gräs- och torvtak.

Spåntak.

Tegeltak.

Plåttak.

Olympiastadions genom-
skinliga hängtak.
München.Uppsala domkyrkas inre
tak.Glastak. Utställnings-
hall i Bella Center,
Köpenhamn.Rationellt/industriellt Sommarstugas innertak.
varuhusinnertak.

Flaggor utgör ett av de mest kända symbolsystemen i offentlig miljö.

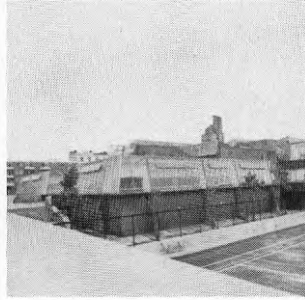

Gravar förses här i Sverige med mer eller mindre utsmyckade överbyggnader/monument i form av enkla stenar eller kors eller ibland hela byggnadsverk som visar hän till mycket större flerfunktionella byggnader.

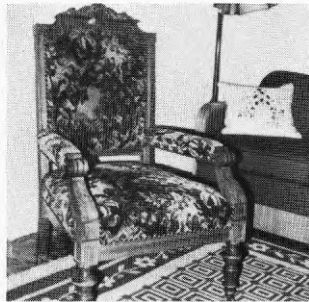

Grav med gotisk överbyggnad.

Men ibland kan det vara svårt att snabbt uppfatta respektive upptäcka vad en byggnad symboliserar.

Möbler.

Stolen har sedan lång tid tillbaka brukats, förutom som enkelt och funktionellt sittdon, som symbol för social rangordning och samhällelig organisation.

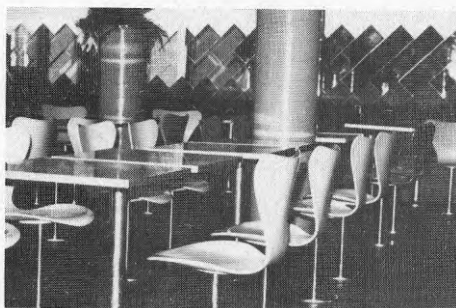

Konungars och härskares troner har getts speciella, särskiljande drag, så att de genom sin materiella gestalt ska beteckna konungslig upphöjdhet, ädelhet och till och med gudomlighet. Så kallade 'ädla' material används ofta - guld, silver, ebenholtz, ädelstenar, siden, etc. Man utnyttjar alltså redan tidigare erkända och spridda "hög" betydelser till att framkalla en ny "hög" betydelse. En tron är alltså ett symbolsystem, en sammanställning av symboler. En tron har ofta mycket bearbetade former; ornamentiken är ofta mycket utstuderad. Detta visar bland annat hän till yrkesskicklighet hos hantverkarna, formernas eventuella bildinnehåll och att stora mängder resurser har lagts ned på detaljer och helhet.

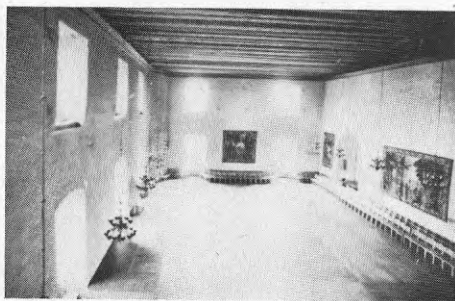
I en domstolslokal finner man vanligen att domarens stol är annorlunda jämfört med nämndemännens. Detta för att understryka och förtydliga vem som är mäktigast och vem som har mest ansvar i ämbetet.

Plaststolen symboliserar 1960- och 1970-talen. Det var då maskinerna och oljan pressade fram exakt likadana produkter för en "klatschig" modernism. Den låga tillverkningskostnaden, det relativt underhållsfria materialet och den rationella städbarheten förlägger sittmöbeln av plast främst till kollektiva lokaler - hamburgerrestauranger, utekaféer, glassbarer.

Från att ha betraktat en möbel som symbol är det inte svårt att förstå att hela möbelsystem, möbleringar, har mycket stora möjligheter att uttrycka komplexa sociala relationer. Möblernas egna utformningar och deras inbördes relationer rymmer mycket av symbolvärden.

Rikssalen på Uppsala slott.

Ett rums möblering eller möbleringar anger rummets funktion. Den stora salens stolar uppställda längs väggarna antyder att golvytan kan användas till dans, festliga bordsuppställningar och kanske till kläduppvisningar.

Interiör från Uppsala domkyrka.

En svensk kyrkas möblering är ofta låst, åtminstone i äldre kyrkor efter medeltiden. Mässan var innehållsligt hårt och tydligt bestämd i förväg, några improvisationer fick inte plats; var sak på sin plats, var och en på sin plats. Varje ting spelar sin roll i kyrkolokalens religiösa drama. Möbleringen står för vissa beteenden och dessa är både socialt och religiöst motiverade.

Se också: 'arbiträr', 'betecknad', 'betecknande', 'denotation', 'index', 'ikon', 'kod', 'konnotation', 'pragmatik', 'semantik', 'semiotik', 'syntax', 'tecken' och 'tolkning'!

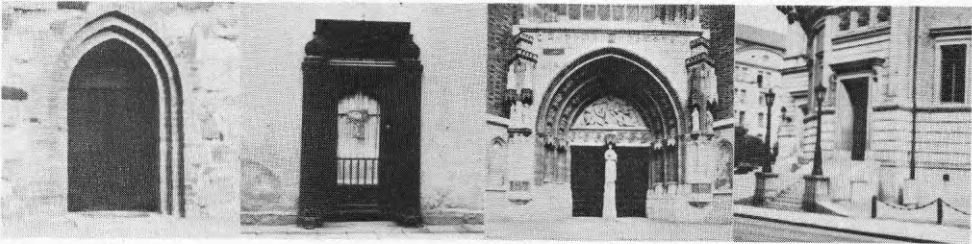
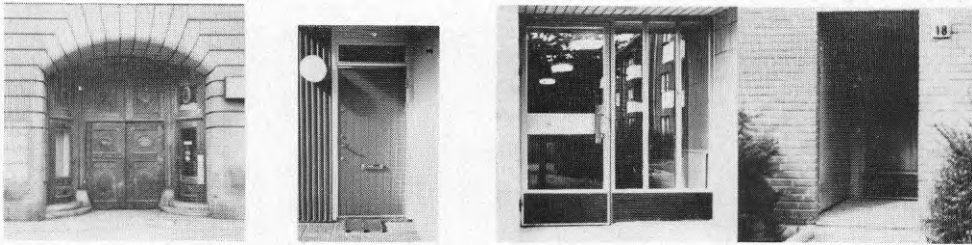
SYNKRON

Med 'synkron' avses en samtidighet.

(Nordström, 1973, 210) (Nordström, 1975, 23, 24, 260, 283)

En semiotisk analys kan vara dels synkron och dels diakron. Den synkrona analysen undersöker vilka förhållandena är i ett visst tidssnitt. Undersökningsfältet är rummet utan den historiska aspekten. Se (Saussure, 1970, 131 -)

Att undersöka vilka entrétecken som finns idag ger en synkron undersökning.

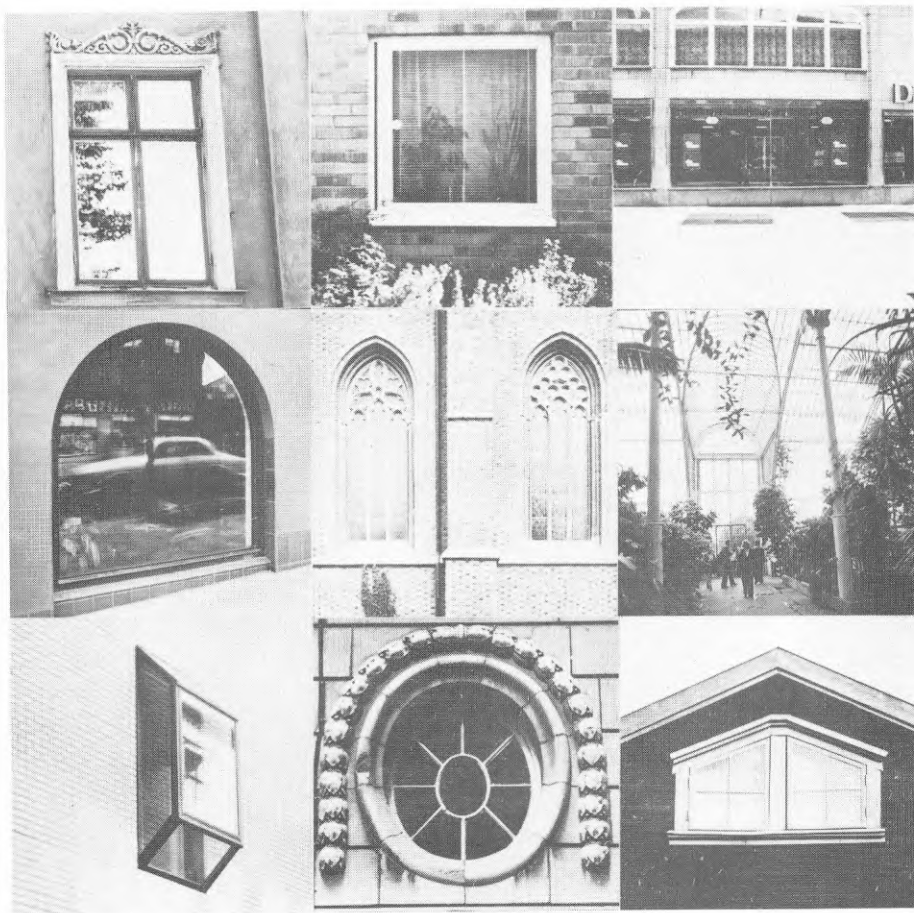
Se också: 'diakron' och 'semiotik'!

SYNONYMI

'Synonymi' kallas det förhållandet att ett innehåll ges flera olika uttryck.

(Norberg-Schulz, 1967, 173) (Nordström, 1975, 80)
(af Trampe/Viberg, 1975, 156)

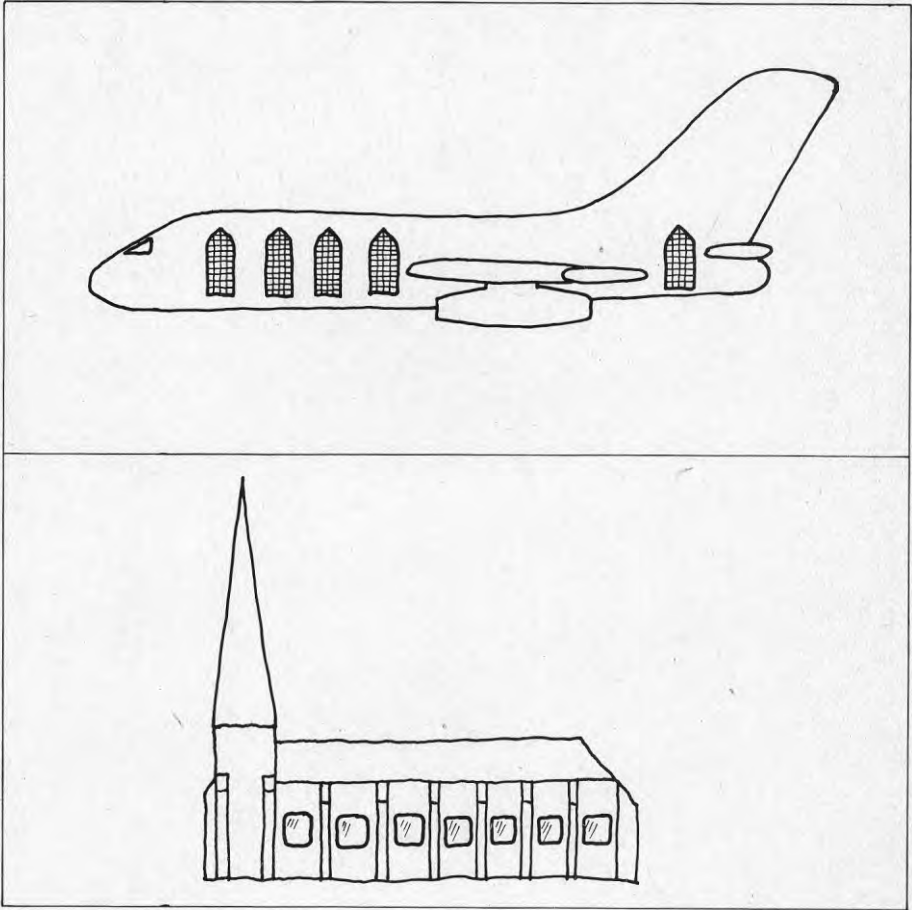
Exempelvis kan ett fönster ges ett stort antal olika materiella utformningar.

Synonymer är paradigmatiskt utbytbara, dvs. ur urvals-förrådet = paradigmet kan man relativt fritt välja en enhet som passar de för tillfället aktuella kraven.

Helt synonyma är inte olika uttryck, eftersom de i praxis mycket snabbt tilldelas konnotationer. Två uttryck för ett innehåll, till exempel två olika fönsterutformningar, har oftast olika historia och därmed skiljer sig också de tillhörande konnotationerna åt - kanske väldigt lite, men en skillnad finns där. Jämför ett toalettöfönster med ett katedralöfönster! Visst är det två öfönster, men de tillhörande konnotationssystemen är mycket olika.

Här kan man tydligt exemplifiera att fysisk miljö/materiella uttryck verkligen påverkar vårt tänkande, vår begreppsapparatur.

En fönstertyps konnotationer påverkar upplevelsorna av de olika situationerna i vilka fönstertyperna ingår. Som bilderna ovan visar uppstår en begreppsförvirring - som förvisso ibland kan vara humoristisk och eftersträvansvärd - då fönsterkonnotationer av en art konfronteras med mycket främmande sammanhang och konnotationer.

Så gott som alla byggnadsdelar/-figurer har synonymer.

Det är inom synonymområdet arkitekten som designer av materiella uttryck hör hemma. Det är också här man finner de förr i tiden vanliga stilböckerna, förlagor till arkitekternas aktuella projekt.

Vid stilstudier följs oftast en innehållslinje och till denna presenteras så en mängd synonymer. Exempelvis:

Stolar.

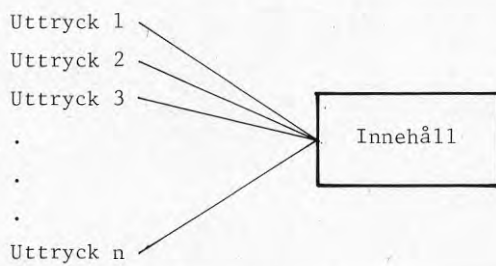

Tak.

Dörrar.

Synonymiförhållanden kan åskådliggöras med ett enkelt träd-schema.

Se också: 'konnotation', 'paradigm' och 'stil'!

SYNTAGM

Med 'syntagm' menas en kombination av två eller flera språkliga element till en innehållsligt enhetlig elementgrupp.

(Aspelin, 1973, 146 - 147) (Eco, 1971, 219) (Hansson m. fl., 1974, 14) (Malmberg, 1973, 57, 191) (Nordström, 1973, 211) (Nordström, 1975, 53 - 55, 252) (Saussure, 1970, 155 - 166) (af Trampe/Viberg, 1975, 67 - 68)

Ett syntagm är en språklig utsaga. Ett verbalt syntagm läses lineärt, alltså det ena ordet läses före det andra, osv. i den ordning orden kommer. Till exempel: "Bron hålls inte uppe av den eller den stenen, svarar Marco, utan av det valv de tillsammans bildar". (Calvino, 1978, 93) Ett visuellt syntagm läses däremot inte lineärt, utan där är individen friare. Blicken glider än hit och än dit. Inte helt slumpmässigt eller utan anledningar - det beror på syntagmets detaljer och betraktarens avsikter med läsningen. Nedanstående bild är en utsaga, ett visuellt syntagm. (Hansson m. fl., 1974, 19) (Nordström, 1973, 161 - 162, 167) (Nordström, 1975, 196 - 197)

Elementen i ett syntagm står i kontrast till varandra. Varje element får sitt värde genom de relationer de har till alla övriga element. Ta det verbala exemplet ovan som exempel: "Bron hålls inte uppe ... " osv. Samma element kan flyttas om, dvs. relationerna dem emellan kan förändras och då ändras också deras betydelser något liksom hela meningens betydelse. "Hålls inte bron uppe ... "

Syntagmbildning är något som den traditionella arkitektrollen länge har sysslat med - att färdigställa byggnader, att komponera fasader och detaljer, att gestalta stadsmiljöer. Arkitekten tar ur sitt paradigmförråd färdiga element eller skapar med sin kreativitet nya element och fogar dem samman till en helhet.

Ett syntagm kan byggas upp av flera delsyntagm. Ett syntagm är en utsaga och den består ju av teckensystem. Beroende på syftet med läsningen av den visuella utsagan så får man definiera respektive systems och delsystems innehåll.

Ovanstående bild uppvisar följande syntagm: hus, gata, trottoar, träd, buskar och himmel. Det är ganska få element jämfört med antalet hos följande bild.

Denna bild består huvudsakligen av följande syntagm: höga kontorshus, konserthus, några träd, människor, salustånd, skulptur, gata, trottoar, trafikskyltar och himmel.

Den första bilden kan kallas fåsyntagmatisk och den andra mångsyntagmatisk.

Fåsyntagmatiska visuella utsagor begränsar mer än mångsyntagmatiska läsnings- och tolkningsmöjligheterna för mottagaren.

Det råder ingen större tvekan om vad som är vad och vad helheten står för i denna bild.

*Här är däremot det första helhetsintrycket kaotiskt och det är oklart vilka tecken som är eller avses vara domi-
nanta.*

Se också: 'betydelse', 'språk' och 'tecken'!

SYNTAX

Med ett teckensystems 'syntax' avses strukturen hos relationerna mellan tecknen i systemet.

(Brandt m. fl., 1974, 202) (Jencks, 1977, 72 - 73) (Malmberg, 1973, 31) (Morris, 1938, 13 - 21) (Norberg-Schulz, 1967, 53, 96, 100) (Nordström, 1975, 283)

En ren syntaktisk analys av ett teckensystem tar i princip inte hänsyn till tecknens betydelser eller yttre krav på konstruktion eller funktion.

Det finns två syntaxtyper: temporal och rumslig. Båda är verksamma samtidigt. (Guiraud, 1975, 31)

Ett system består av element och relationer mellan dessa element. Semiotikens element är tecken och relationsstrukturen anger teckensystemets form.

Inom arkitekturen är begreppet 'form' väl inarbetat. Vi kan också tala om 'uttryck' eller 'ordning'.

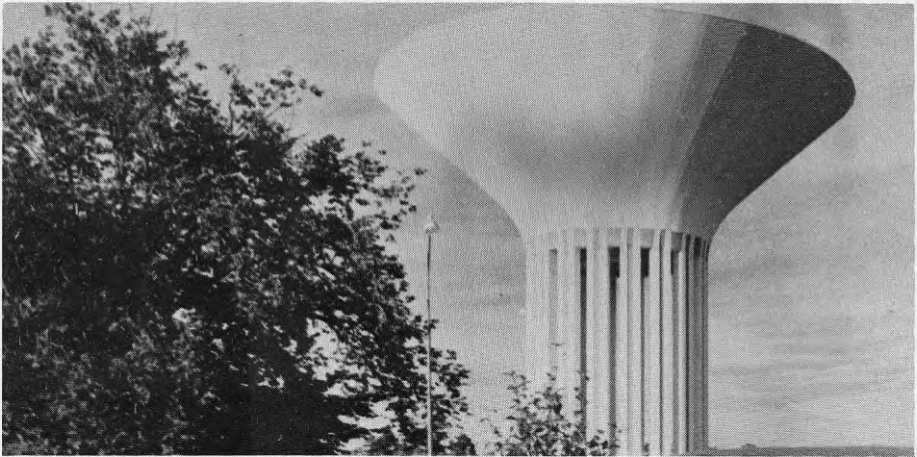
En total syntaktisk analys måste innefatta de för teckensystemets form styrande faktorer, reglerna. För den materiella miljöns del är det fråga om tyngdkraften och materialets hållfasthetsegenskaper samt geometrins och stereometrins lagar. Vidare tillkommer regler härrörande från teckensystemets funktion och betydelser. (Märk skillnaden mellan en 'ren' och en 'total' syntaxanalys!)

En byggnads syntaktiska uppbyggnad är en funktion av de uppgifter byggnaden ska tjäna. I praktiken är en byggnads syntax aldrig ensamstående, utan den är alltid kopplad till byggnadens semantiska och pragmatiska sidor. (Norberg-Schulz, 1967, 121, 146, 154)

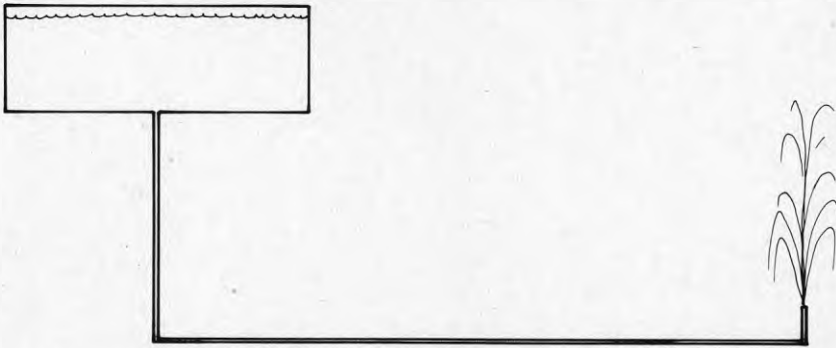
De arkitekter som inriktar sig enbart på syntax/formfrågor bommar egentligen det mesta av arkitekturen. Deras arkitektur är endast skenbart ideologiskt neutral. Man kan aldrig uppfatta en form som 'ren form'. Den är alltid laddad med innebörder. Se diskussionen i (Tafari, 1977)

Ett exempel.

Vattentornets form bestäms av tyngdkraftens påverkan på vattnet. Genom att höja upp vattenbassängen erhålls på ett enkelt och ekonomiskt önskvärt sätt ett tillräckligt högt vattentryck i konsumenternas vattenkranar.

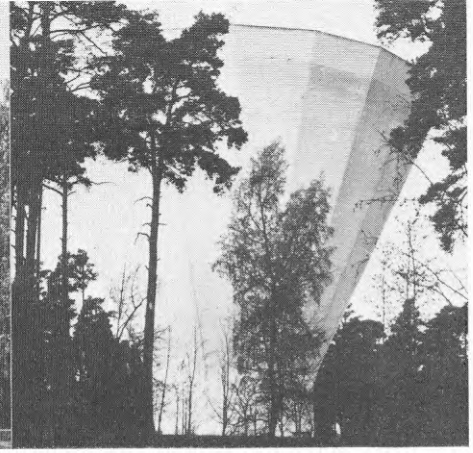

Huvudstrukturen är enkel:

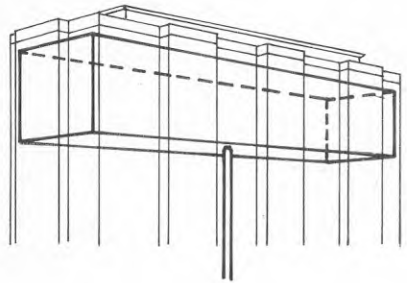

Denna princip byggs sedan in i olika material med olika egenskaper. Vattencisterner kan formas på många olika sätt, men kan inte frångå vattentornets funktionsprincip.

Cisterner kan byggas i många olika material - stål, armerad betong, glasfiberarmerad plast, armerat gummi. Deras fysiska gestalt bestäms utifrån olika estetiska stilarter, som arkitekter eller konstruktörer besitter kunskap om, speciella funktionskrav - till exempel vattenreservoarer för ånglokens vattenpåfyllnad - och ekonomiska krav - det gäller oftast att hålla kostnaderna inom en given ram, vilket i allmänhet medför en önskan om att minimera dem.

Man skulle också kunna åsidosätta ekonomiseringen på olika punkter. Konstruktionsmässigt kan vi bygga vattentorn som ser ut som höga skivhus - men vi gör det inte, för att det anses för dyrt och bedöms därmed vara ett onödigt tilltag.

Möjlighetsfältet för syntax är alltså mycket stort och vi kan utnyttja endast en liten del av det av olika anledningar.

Högskolediscipliner som idag studerar vissa av dessa syntaxbestämmande aspekter är 'formlära', 'konstruktionslära' och 'husbyggnadsämnen'.

Se också: 'betydelse', 'möjlighetsfält', 'pragmatik', 'semantik', 'semiotik' och 'tecken'!

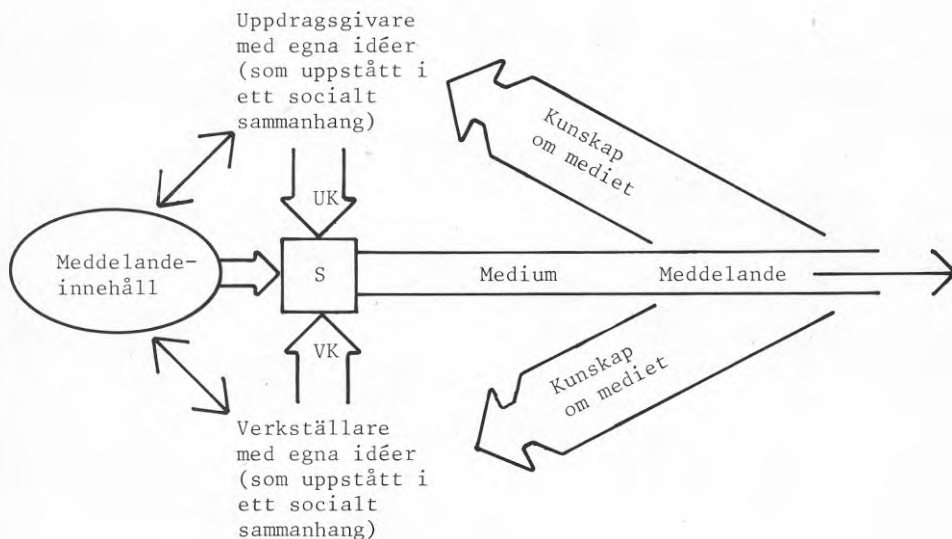
SÄNDARE

'Sändare' kallas uppdragsgivaren eller verkställaren av meddelandeöverföring/semioser.

(Guiraud, 1975, 5 - 6)

Sändare kan vara en eller flera personer, men det är ibland lämpligt att se hela sociala system som sändare. Varje kommunikationsprocess kräver sin egen precisering på denna punkt.

Generellt kan sägas att sändardelen omfattar följande element:

UK utgör Uppdragsgivarens Kodsysteem. Genom detta formas dennes idéer till fattbara (förhoppningsvis) meddelandeinnehåll/budskap. VK är Verkställarens Kodsysteem. UK skiljer sig mer eller mindre från VK och detta ger upphov till en första fördunkling av det som sedan kommer att bli ett meddelande. VK bestämmer i hög grad den fysiska utformningen av ett meddelandetecken.

Både Uppdragsgivare och Verkställare hämtar in kunskaper om mediet, ytterst från själva mediet.

Meddelandehållaren kan för Uppdragsgivare respektive Verkställare skilja sig åt. Det meddelande man dialektiskt kompromissar fram kommer att innefatta delar från båda grupperna. Meddelandehållaren har sitt egentliga ursprung i det samhälle i vilket Uppdragsgivare och Verkställare är delar. Viktiga är de paradigstudier som måste utföras för att förstå meddelandena grundligt. (Paradigm enligt Törnebohm!)

Det finns situationer där sändaren/sändarna inte är medvetna om sin roll. Hur är det på gatan? Hur många vet att de är med om att forma en strid meddelandeström om hur dagligt liv går till och vad det innehåller? Medium och meddelande är i detta fall samma sak - människornas handlande.

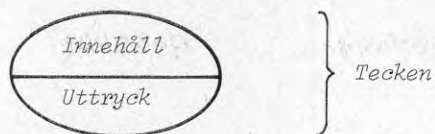
Se också: 'kod' och 'kommunikation'!

TECKEN

Allting är 'tecken'. (Guiraud, 1975, 90)

Med 'tecken' avses helheten som bildas av uttryck och innehåll.

(Aspelin, 1973, 142) (Brandt m. fl., 1974, 84) (Guiraud, 1975, 24 - 25, 29) (Malmberg, 1973, 27, 40 43, 51, 52) (Morris, 1938, 3 - 6) (Saussure, 1970, 93 - 106)

Uttrycket har alltid materiell form och är relativt lätt att skönja. Innehållet kan däremot vara antingen materiellt, t. ex. den i en industribyggnad inneslutna industriprocessen (människor, maskinsystem, råvaror, slutprodukter); eller materiellt men endast existerande över en viss tid, t. ex. de i en sporthall förekommande aktiviteterna (styrketräning, bowling, simning, etc.); eller icke-materiellt, t. ex. en byggnads symboliska innehåll (kyrkobyggnadens kristendom, synagogans judendom, gatu- och vägmiljöers trafikpolitik).

Då man närmar sig icke-materiella innehåll bör man ägna begreppsanalysen stor uppmärksamhet. Det är nämligen ofta mycket oklart vad som menas med icke-materiella helheter.

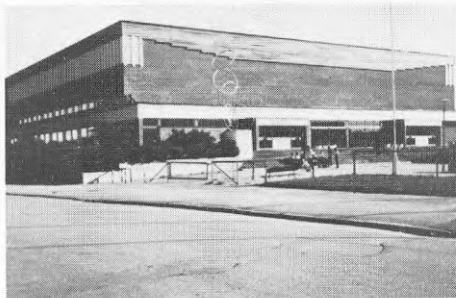
Industribyggnad.

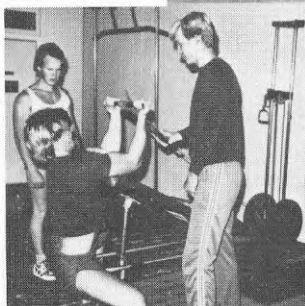
Maskiner.

Råvaror.

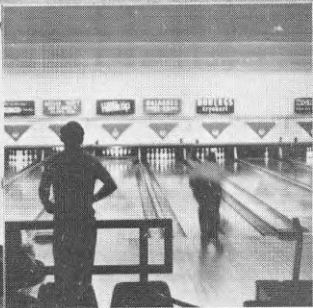
Människor.

Sporthall.

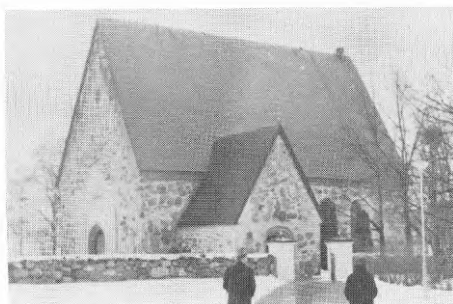
Muskelträning.

Bowling.

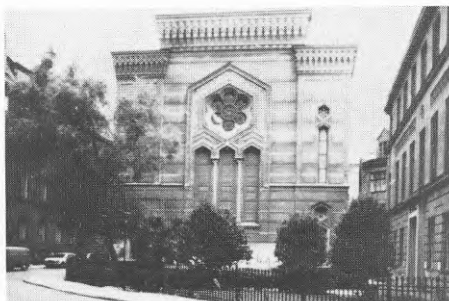

Simning.

Svensk kyrka.

Innehållet beskrivs lämpligast verbalt.

Synagoga.

Innehållet beskrivs lämpligast verbalt.

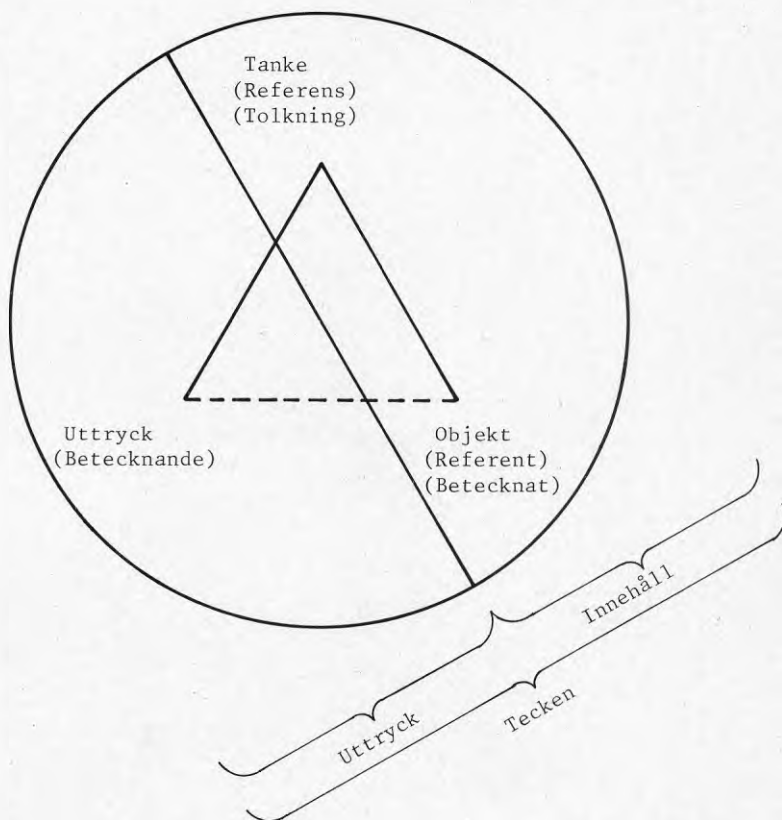

Innehållet beskrivs lämpligast verbalt.

Det mest innehållsfria tecknet är det uttryck som representerar endast sig självt. Alla tecken besitter denna egenskap, men de flesta representerar något mer.

Helheten 'tecken' kan också beskrivas med begreppen 'betecknande' och 'betecknat'. Det betecknande motsvarar tecknets uttryck och det som betecknas är tecknets innehåll.

En triadisk modell kan också komma till användning vid klargörande av vad tecken är. (Ogden & Richards, 1972, 11)

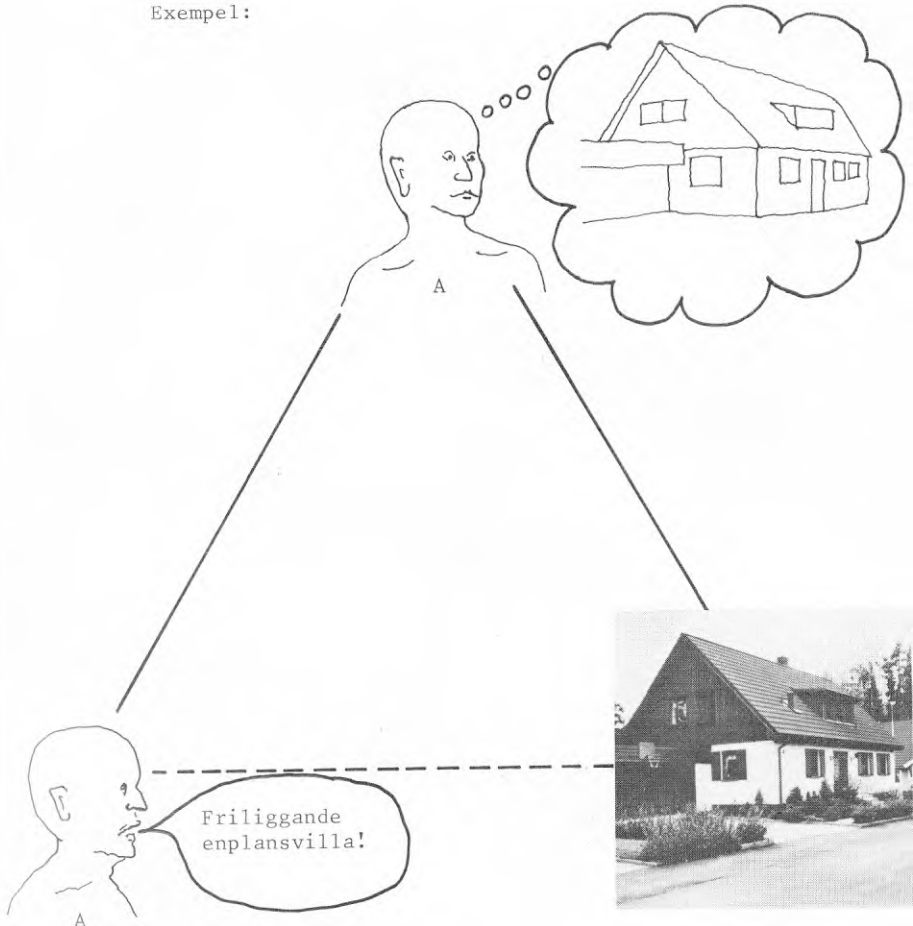
Triadmodellen kan grovt beskrivas så här:

- 1) Det existerar en objektiv värld, i vilken människan är en del, och denna består av perciperbara enheter - dessa enheter kallas objekt;
- 2) Människan är en tänkande varelse med ett medvetande och hon reflekterar över perciperad information - tankar produceras;
- 3) Människan är en kommunicerande varelse, tankarna om-sätts i materiella uttryck, tal, skrift, bilder, arkitektur, etc., vilka kan uppfattas av andra människor.

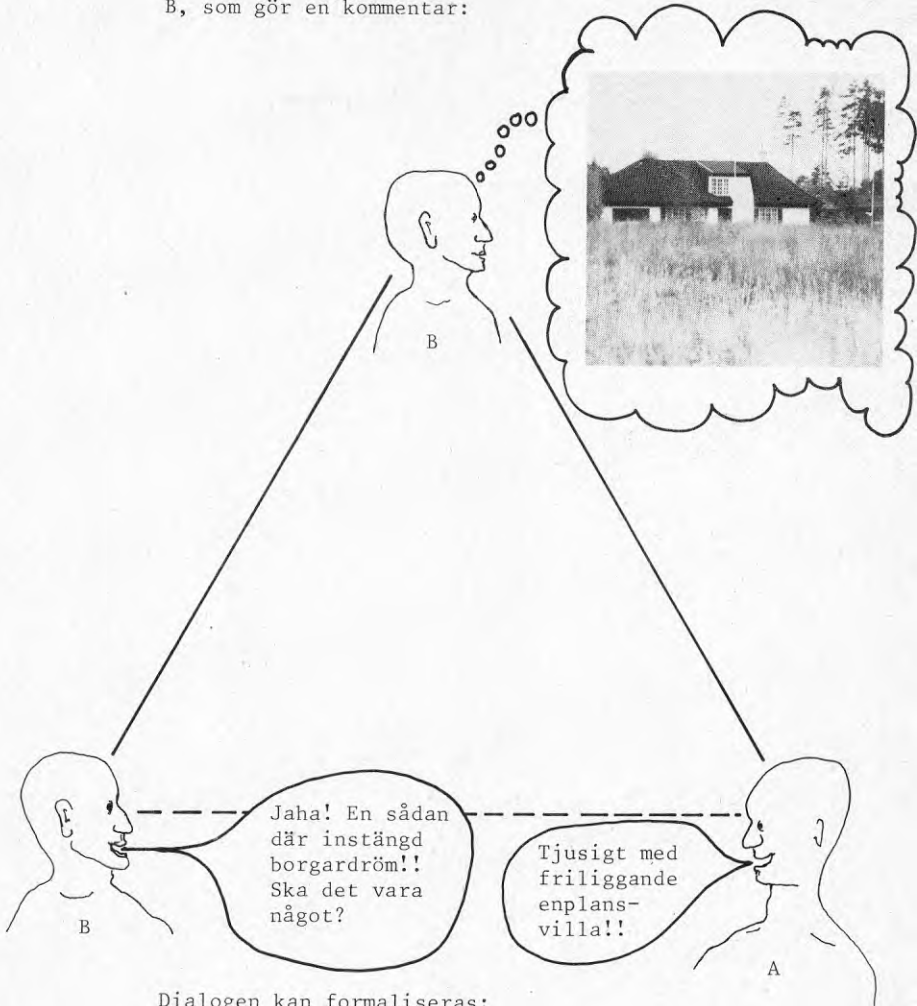
På detta sätt kan människor utbyta erfarenheter, alltså ge varandra indirekta erfarenheter på ett relativt ekonomiskt sätt.

Triadmodellen bygger på input-output-synen på systemet människan. De producerade uttrycken blir i en andra omgång objekt för en ny perception. Om åter nya uttryck produceras kan man eventuellt komma långt bort från det ursprungliga objektet. Det krävs då ett komplext betydelsesystem för att hålla reda på teckenproduktionen, teckendistributionen och teckenkonsumtionen.

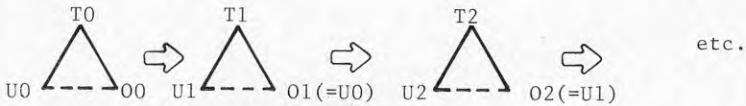
Exempel:

Det personen A säger är ett ljuduttryck och hörs av person B, som gör en kommentar:

Dialogen kan formaliseras:

En central uppgift för teckentolkaren blir att gå bakvägen och beskriva/rekonstruera utvecklingen från U0 till Un. Och teckentolkare är vi allihopa. Ovanstående dialektiska process tillämpas stundligen, medvetet eller omedvetet, av oss människor, emedan vi ständigt känner av världen.

En enkel teckenmodell, som presenterats av Roland Barthes (Barthes, 1970, 211), har följande utseende:

1. Betecknande	2. Betecknad
3. Tecken	

Tecknet är korrelationen mellan det betecknande och det betecknade. (Hansson m. fl., 1974, 28 - 29)

Tecknets egenskaper klargörs helt genom att beskriva de tre aspekterna:

- o syntax (form),
- o pragmatik (användning),
- o semantik (betydelse).

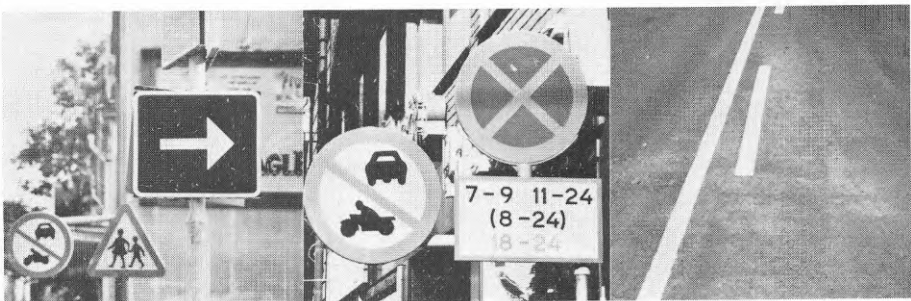
(Morris, 1938, 13 - 42)

(Not. "Et tegns mening er *fullstendig* karakterisert ved å angi dets tre semiotiske aspekter. Tegnets mening er ikke noe som kommer i "tillegg" til den semiotiske beskrivelsen. "Meningen" er ikke privat eller subjektiv, men kan ved hjelp av semiotikken undersøkes helt objektivt. Reglene for bruken av tegn er i dagliglivet sjelden eksakt formulert, men har karakteren av *vaner* eller tradisjon." (Norberg-Schulz, 1967, 54))

Alla situationer kan inte beskrivas med en och samma modell över vad ett tecken är, utan för varje tillfälle måste den mest lämpliga modellen användas. Olika modeller fångar nämligen något olika aspekter hos den studerade situationen. Vid mera komplicerade förhållanden måste komplexare tecken-definitioner än de här presenterade användas.

Tecken fungerar som betydelsebärande led i kommunikationsprocesser. Tecken sägs representera något - och med tecken avser man då uttrycket.

Tydliga exempel på tecknens roll i kommunikationsprocesser finner vi till exempel i den komplexa stadsmiljön. Där finns alla trafikmärken, skyltar och markeringar på vägbanan och kanske ibland också en trafikpolis, som ger oss meddelanden om hur vi ska bete oss som trafikanter.

Stadsmiljöerna erbjuder också teckensystemen 'reklam'. Dessa tecken meddelar oss var något och ibland också vad som kan köpas.

Det finns tre huvudtyper av tecken:

- o symboler,
 - o index
- och
- o ikoner.

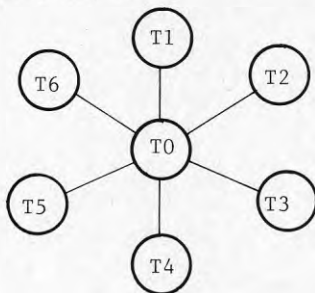
(Malmborg, 1973, 80) (Morris, 1938, 17, 24)

Alla tecken kan tilldelas en eller flera av dessa roller/typer. Diagrammet nedan redovisar möjligheterna.

	Symbol	Index	Ikon
Symbol		X	X
Index	x		X
Ikon	x	x	

Beroende på vad man vill behandla genom teckenresonemang kan tecknen klassificeras och benämnas olika.

Ett tecken existerar aldrig ensamt, utan man kan alltid finna relationer till andra tecken. Ett tecken finns alltid i en speciell kontext. (Aspelin, 1973, 148, 151) (Norberg-Schulz, 1967, 53, 144)

En extremuppfattning är att alla tecken, på ett eller annat sätt, hör samman och att det alltså inte existerar absolut slutna teckensystem. Men det är fel att tro att alla relationer är lika värda eller lika relevanta. Så är det nämligen ingalunda, ty då skulle världen vara homogen och oupptäckbar. Ett enkelt exempel visar förhållandena: Byn Lagnäs i Leksands kommun har inget direkt med Stockholms stadshus att göra. I Lagnäs hade man förr tegeltillverkning; inte i någon stor skala men många bönder tillverkade tegel och Siljansbygden kunde under vissa tider köpa tegel från Lagnäs. Det huvudsakliga byggnadsmaterialet till Stockholms stadshus är tegel. Stadsbilden kring stadshuset domineras av de kraftiga murmassorna. Om man nu ska skriva teglets totala historia så måste både byn Lagnäs och Stockholms stadshus finnas med. Lagnäs är ett tecken och likaså Stockholms stadshus, men de är inte tecken för samma saker. Lagnäs är tecken för bland annat en bondeproduktion av tegel, lantbrukets mera normala produkter såsom spannmål, mjölk och kött. Stockholms stadshus är tecken för bland annat byggnadens tegel, Stockholms kommun, svenskt hantverk inom nationalromantikens stilart.

För att meningsfullt kunna tala om verkligheten är det lämpligt att använda sig av relativt slutna teckensystem (samtidigt som man ska veta att det rör sig om förenklingar). Slutenheten motiveras av vissa egenskaper hos den verklighet som vi är delar av. Vi kan urskilja gestalter eller figurer. Hur dessa avgränsas är en kulturell fråga, men den materiella grunden "står verkligheten för". Vi kallar ett hus för ett teckensystem. En båt är ett annat teckensystem. Spelet 'fotboll', religionen 'kristendom', en skogsdunge, en uppsats i matematik är ytterligare exempel på teckensystem.

'Ett språk är ett teckensystem' och vi kan gå bakvägen och att hävda att 'ett teckensystem är ett språk'. (Morris, 1938, 10 - 13) (af Trampe/Viberg, 1975, 26 - 27) Språket är ju ett kommunikationsfenomen. I språket överförs betydelser från en sändare medelst tecken via en kanal till en mottagare. Varje tecken har ju ett innehåll respektive ett uttryck. Medelst mer eller mindre komplexa teckensystem kan vi tillverka olika språk. Vi kan till och med påstå att en byggnad är ett språk, en människa, ett politiskt system likaså. Men jämfört med vad som i vardagssituationer menas med språk, alltså våra verbala språk, är det ofta förtunnade och svaga språk vi får med denna yviga definition. Men det hindrar oss inte från att dra nytta av lingvistikens begrepp, bara vi är medvetna om begränsningarna.

Arkitekturen är ett språk, ett teckensystem, och det är arkitektursemiotikerns uppgift att utreda hur arkitekturen fungerar som språk. (Eco, 1971, 287, 288, 290, 434)

Antalet tecken respektive teckensystem kan ju bli oändligt stort och därmed faller också möjligheten att kartlägga och beskriva alla tecken och teckensystem. Har då semiotiken en omöjlig uppgift? Nej! I praktiken visar det sig att detta är en teoretisk kuriosafråga och vi kan med kraft arbeta med vissa speciella tecken och teckensystem, nämligen med de som är dominanta och relevanta. Vilka system som bedöms

vara så viktiga är resultat av människans kulturella utveckling; inga självklarheter men ganska lätt urskiljbara.

Tecknens innehåll "avkrävs" genom tolkning. Ett uttryck kopplas till ett innehåll medelst en kod. Varje teckenkonstruktion sker utifrån en medveten eller omedveten kod. Detsamma gäller läsningen av tecken. Läsaren besitter, medvetet eller omedvetet, en mer eller mindre korrekt kod för tolkning av tecken. Beroende på kodens giltighet och teckenmottagarens läskompetens blir tolkningen lyckad eller misslyckad.

Tecken produceras ständigt inom människokulturen. (Huruvida tecken produceras inom djurriket i övrigt faller inom zoosemiotikens arbetsfält och inte inom arkitektursemiotikens.)

Se också: 'betecknad', 'betecknande', 'betydelse', 'dominant tecken', 'ikon', 'index', 'kod', 'kommunikation', 'kontext', 'mottagare', 'pragmatik', 'semantik', 'semiotik', 'språk', 'symbol', 'syntax', 'sändare' och 'tolkning'!

TECKENAVGRÄNSNING

'Tecknavgränsning' är dels en aktivitet där ett teckens utsträckning bestäms, dels resultatet av denna aktivitet.

Tecknavgränsningarna är beroende av vem som gör dem och i vilket syfte de utförs. Vanligtvis sker de utan närmare eftertanke, såsom vid vardagens alla större eller mindre semioser, men vid en djupare tecknanalys krävs en mer tydlig och uttalad avgränsning.

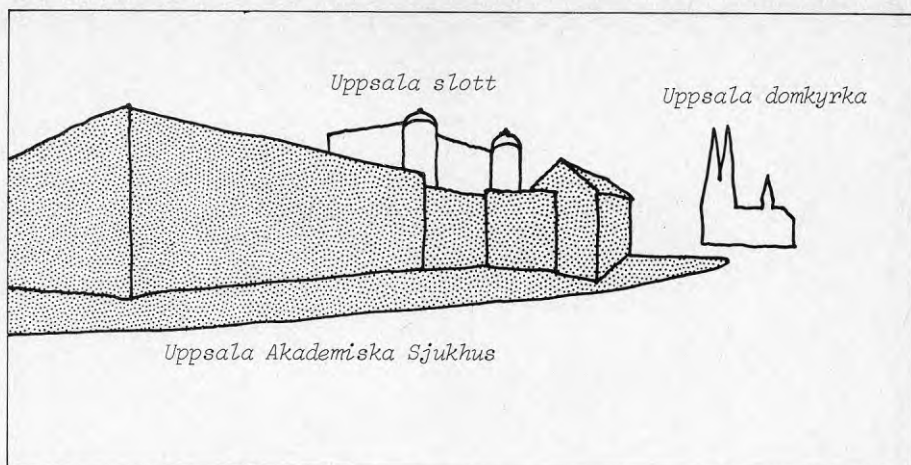
Den aktuella och speciella kommunikationsprocess i vilken ett speciellt tecken ingår bestämmer kraven på detta teckens avgränsning. De kommunicerande personernas kompetens kring tecknet och deras syfte med kommunikationen avgör hurdan tecknet avgränsas.

Ett exempel:

En person informerar olika grupper om Uppsala Akademiska Sjukhus, UAS.

Vy över/mot Uppsala Akademiska Sjukhus.

Orientering om vyns huvudinnehåll.

En grupp består av nyanställda sjukvårdsbiträden. Informatören visar en bild (fotot på förra sidan) och beskriver kring den en mängd fakta om UAS:s administration, de olika lokaler som är aktuella för sjukvårdsbiträdena, fackliga rättigheter respektive skyldigheter, personalbostäder samt lite grann om staden Uppsala.

En andra grupp består av besökande arkitekter. Informatören visar åter samma bild över UAS, men väljer att berätta om annat än vad sjukvårdsbiträdena delgavs. Inledningsvis presenteras UAS:s administrativa system. Sedan följer en historik över bygnadsverksamheten kring sjukhuset och de olika byggnaderna och transportsystemen presenteras. Det berättas om arkitekter och byggnadsstilar och material. Sjukhusets läge i staden kommenteras.

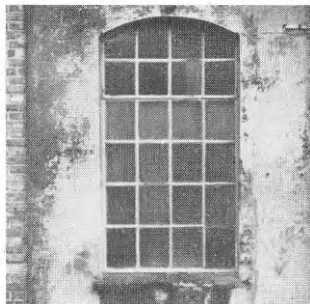
En tredje grupp består av utländska läkare. Återigen är det samma bild som blir presentationens utgångspunkt. Inledningen om UAS:s administrativa uppbyggnad följs av en historik över vilka mer eller mindre kända läkare som har arbetat och arbetar just nu inom dess väggar. Deras respektive specialiteter samt avdelningarna presenteras. Den mycket gamla kopplingen mellan universitetet, kyrkan och UAS berörs.

Dessa tre korta beskrivningar av kommunikationssituationer uppvisar tre olika avgränsningar och beskrivningar av tecknet 'Uppsala Akademiska Sjukhus'. I stort så är det samma materiella helhet som beskrivs, men detaljer (deltecken) och kopplingar utåt skiljer sig åt. Alla informerade personer har sinsemellan olika "bild" av UAS. Begreppet UAS har i och med informationen förändrats för alla informerade - alla tycker sig ha en rikare uppfattning om sjukhuset. Om man nu går bakvägen och ber alla att beskriva UAS, så skulle man få en mängd olika svar, men i stort sett grupperbara i tre fack, ett motsvarande var informerad grupp.

Tecknavgränsning är ett slags systemavgränsning med tillhörande systembeskrivning. Många av systemteorins begrepp

är här användbara - system, delsystem eller element, supersystem där de ursprungliga systemen blir element, relationer mellan delsystem och huvudsystem och upp till supersystem - beskrivningssätten varierar.

Uttryckens omfattning är oftast tydlig.

Ett fönsters materiella bestämning görs med enkla mät- och beskrivningsmetoder.

Ett uttrycks komplement, tecknets kulturella innehåll, är däremot ofta svårare att avgränsa och beskriva. Till exempel fönstrets sociala roll i norrländska byar. Här passar verbala beskrivningar bättre än uppmättningsritningar.

Tecknavgränsning är också en fråga om artikulation. Ett diffust tecken kan vara svårare att bruka jämfört med ett klart och enkelt. Det är den aktuella situationen som får vägleda vid val av artikulationsgrad.

Se också: 'betecknad', 'betecknande', 'kommunikation', 'semios' och 'tecken'!

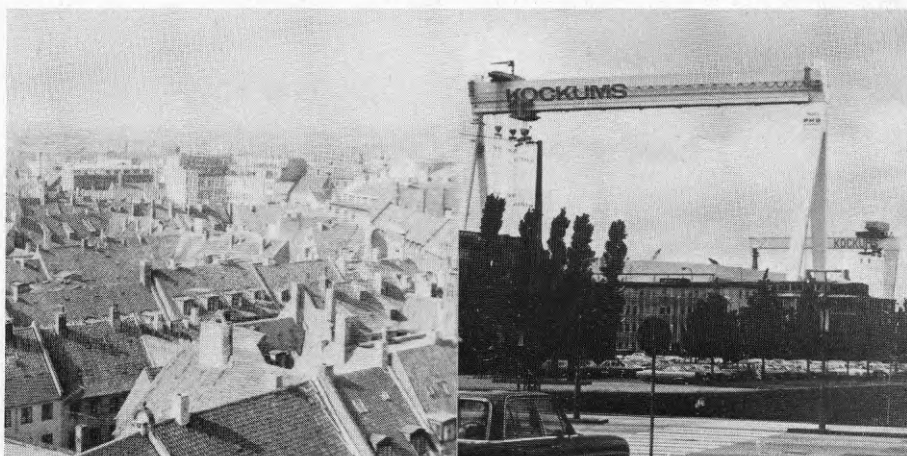
TEXT

Med 'text' avses ett teckensystem.

(Brandt m. fl., 1974, 66, 89 - 90, 216, 247, 248, 252)

(Malmberg, 1973, 57, 97, 99, 101 - 103)

Ett teckensystem kan i sin tur fungera som ett tecken, ett större tecken. Det är främst dessa längre utsagor, större tecken, som benämns 'texter'.

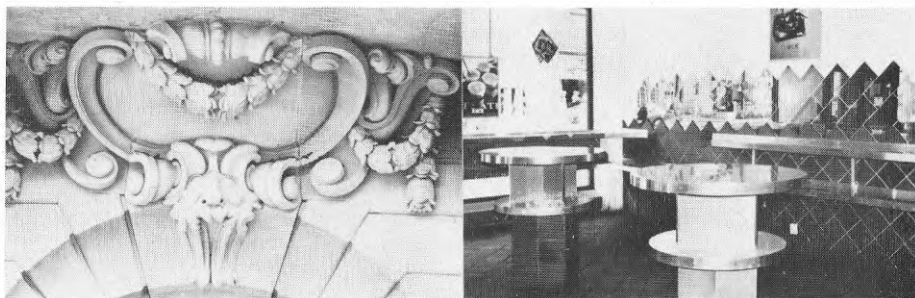
Ett enkelt tecken kan vara arbiträrt, dvs. relationen mellan betecknande och betecknat är då godtyckligt. För att bli förstådda måste vi anamma dessa överenskommelser/konventioner om den godtyckliga relationen. Det går inte att avse 'bilen' och prata om 'fåret' - "Nu ska fåret på om-lackering". Det bäddar för missförstånd.

Då vi i våra verbala språk sätter ihop tecken till satser och meningar måste vi följa grammatikens regler om vi vill bli förstådda. Språket är ju något kollektivt. För att beskriva en utomsemiotisk händelse, alltså något som sker helt enkelt, kan vi i viss utsträckning använda olika ord och olika meningsbyggnad samt varierande meningslängd. Om Om grundhändelsen är en fågels färd över en åker, så kan detta beskrivas på ett flertal sätt. Till exempel: "Nu flög den där sabla fågeln över mitt vete igen", "En guldglänsande och ytterligt grann fågel for för mina ögon idag", "Storspoven hade verkligen roligt idag, där den for fram och tillbaka över åkern med sitt spännande läte". Varje sådan menings inre struktur avbildar relativt väl vad den som uttrycker sig tänker om det just aktuella - fågeln över åkern. Relationen mellan uttrycksstrukturer och tankestrukturer är inte helt konventionell, den är motiverad och avbildande.

De mycket långa utsagorna, till exempel böckerna, tillåter en i princip oändlig frihet för författaren att avbilda något i verkligheten. Varje liten upptäckbar och benämnbart del i den verklighet, som författaren upplever, kan ges en beskrivning; kort om det finns lämpliga termer för den, annars nya, långa ordkonstruktioner som försöker närma sig det som är. Dessa stora texters innehållsstrukturer har stor möjlighet att väl avbilda strukturer i den utomsemiotiska verkligheten. Den stora texten är i princip inte arbiträr, den är avbildande och starkt motiverad.

En analogi till dessa teckenstorleksnivåer finns i den byggda miljön.

Ornamentet kan ses som ett litet tecken - det behöver inte nödvändigtvis avbilda något. Genom konventioner kommer vissa ornamenttyper att förknippas med vissa användningsområden och samhällsklasser, etc.

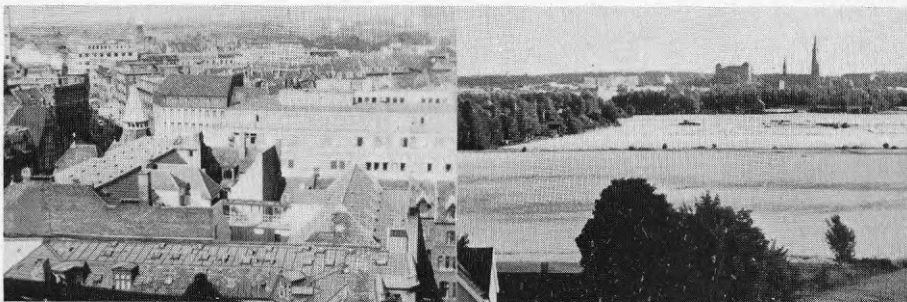

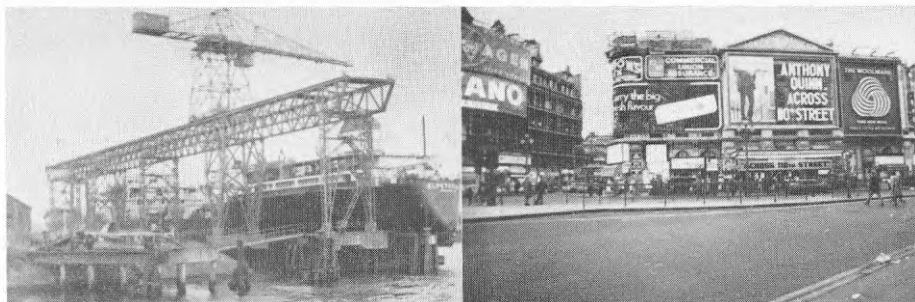
Storleken på en byggnad utgör tecken för en speciell ekonomisk kapacitet och vilja att uttrycka denna. Det hela existerar i ett större ekonomiskt sammanhang, men detta är inte direkt skönjbart i enstaka hus.

I ett "fågelperspektiv" avslöjar sig de ledande idébyggena/ideologierna genom användningen av resurserna. Marken, skogen, åkrarna, vägarna, byarna, städerna, zoner i städerna, vattnen - allt bildar tillsammans en oerhört stor text. Och denna text är inte arbiträr, den är starkt avbildande. Samhällets dominerande idéinnehåll ligger till grund för hur resurserna används. Kunskaperna om var malmen finns och önskan att bryta den och bearbeta de avspeglar sig i omvandlingar av verkligheten i och omkring malmfälten. Där byggs hus och vägar, sprängstenshögar bildar nya berg och gruvhålén dalar/gropar. Kunskaper om mekanik och transportönskemål resulterar i vägar, järnvägar, sjöfartsleder med kajer och kanaler, flyget med sitt buller och sina landningsbanor. Varornas avsättning på en marknad skapar affärer, varuhus och parkeringsdäck. Avnjutandet av varorna resulterar i bil, båt, TV, sommarstuga, utlandssemester och skilsmässa.

Det är ingen liten väv den verklighet vi är en del av. Och det vi gör är motiverat av våra idéer och begränsat av möjlighetsfältens räckvidd.

Se också: 'arbiträr', 'grammatik', 'litet tecken', 'möjlighetsfält', 'språk', 'stort tecken' och 'tecken'!

TOLKNING

Med 'tolkning' avses en mottagares/tecknläsares ihopkopplande av teckens uttryck med speciella innehåll.

(Malmberg, 1973, 39)

Hurdan koppling mellan uttryck och innehåll det i varje situation blir är beroende på mottagarens/läsarens

- 1) kännedom om vilka innehåll som brukar tilldelas ett visst uttryck; här fordras erfarenheter och kompetens att sammankoppla;
- 2) uppfattning om vilka innehåll som bör höra till det speciella uttrycket;
- 3) uppfattade nytta av att sammankoppla vissa innehåll med särskilda uttryck.

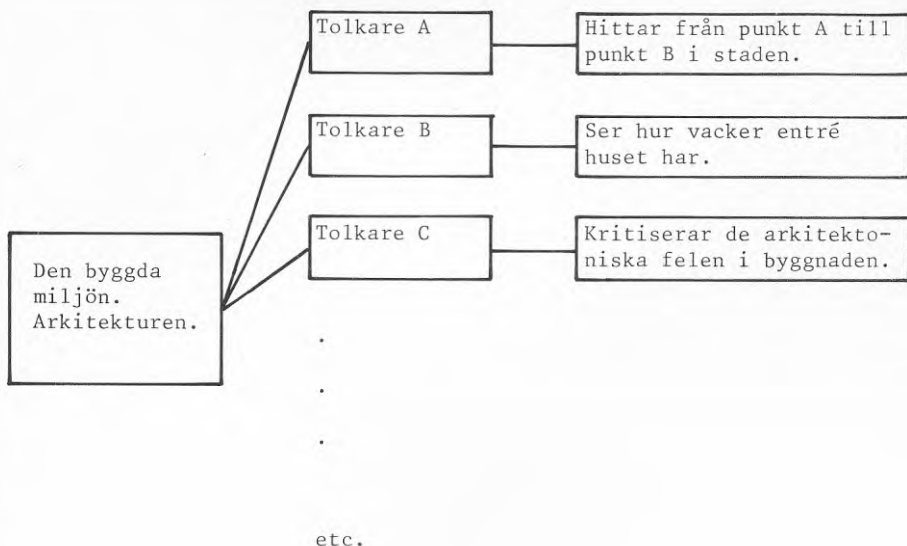
All perception är egentligen tolkningar. (Malmberg, 1973, 149) Man varseblir 'något', betecknar det och hänför det till en kategori. Verklighetens strukturer överförs mer eller mindre förvrängda till medvetandet. Tolkning förutsätter kognition. Det räcker alltså inte med att reagera på ett stimulus. (Nordström, 1975, 150)

Vi tolkar inte enbart "färdiga" tecken, utan tolkningar förekommer också vid produktionen av tecken. (Nordström, 1975, 227) Arkitekten tolkar ju både den konkreta byggnadsuppgiften och den samhällsliga situationen i vilken byggnaden/teckensystemet ska bli till.

Två förutsättningar för tolkning är att tolkaren har perceptuell kapacitet, dvs. att denne inte är fysiologiskt totalt handikappad, samt intellektuell kapacitet. Tolkaren måste ha en viss förkunskap om det tolkade. Denna förvärvas genom upprepad interaktion mellan individer. Det börjar under spädbarnsstadiet med språkinläringen och begreppsbyggandet första produkter och identifikationen av 'jaget' och 'det andra'. Kunskapsförrådet och begreppsbyggandet tilltar efter hand i komplexitet och kvantitet.

Arkitektoniska tecken tolkas dagligen.

Vi har olika grupper av arkitekturtolkare om vi delar upp oss efter syfte eller resultat av utförd tolkning.

Innebörden hos de arkitektoniska tecknen bestäms av deras användning. Pragmatiken ger syntaxen dess semantiska innehåll.

Se också: 'innehåll', 'mottagare', 'pragmatik', 'semantik', 'syntax', 'tecken' och 'uttryck'!

URVALSAXEL

Se '*paradigm*'!

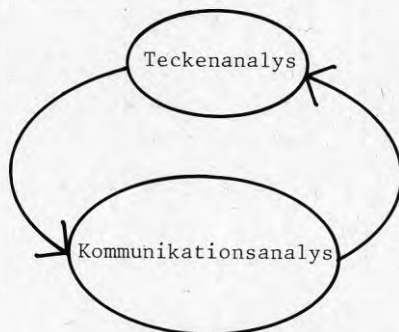
UTTRYCK

Se '*betecknande*'!

4 ANALYSMODELLER

4.1 Allmänt

En teckenanalys och en kommunikationsanalys bör genomföras parallellt eller dialektiskt. I vardagslivet är det oftast tecken som utgör början på eller anledningar till funderingar kring kommunicerade meddelanden i miljön. Det är mer sällan som de övergripande teorierna om kommunikation blir till central utgångspunkt. Men en fördjupad miljöanalys måste ganska snart arbeta både med de enskilda tecknen och det kommunikationssystem i vilket de ingår.

De här presenterade analysmodellerna är stommar för undersökningar kring

- o hur kommunikationsprocesser fungerar
- samt
- o vad som kommuniceras.

En kommunikationsanalys är i viss mån mer övergripande än en teckenanalys. I en teckenanalys behöver man beskrivningar över tecknens omgivningar - i vilka kontexter de existerar - och då är kommunikationsanalysen ett nödvändigt komplement. En kommunikationsanalys är oftast otillräcklig om man inte tar med beskrivningar över vad som kommuniceras och det är här den detaljerade teckenanalysen faller in. Analysmodellerna bör alltså "gå hand i hand".

Modellerna här är alltså att betrakta som stommar för analyser. De modifieras efter de krav som ställs vid den speciella analysen. Ibland kan det vara lämpligt att genomgå alla steg, ibland kan det vara onödigt.

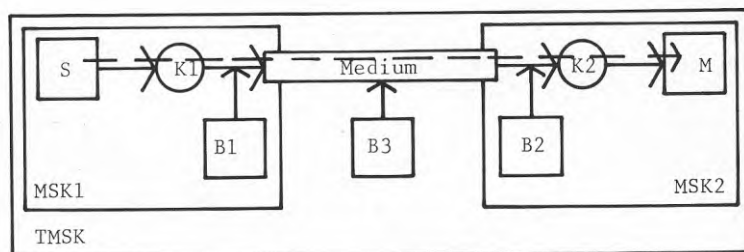
Modellerna ger analyser av miljöer ur semiotiskt perspektiv

och kompletterar således andra analysmodeller.

Analysmodellerna är teorier om en del av verkligheten och kan användas som komplement till traditionell byggnadsprojektering och som instrument för mer allmän miljökritik.

Genom att analysera miljöer efter ett sådant här schema kan vi lättare än annars upptäcka avsaknaden av speciella delar eller detaljer som är viktiga för förståelsen av miljön. Vad finns? Vad saknas? En miljö måste bedömas utifrån vad som finns i den respektive vad som inte finns i den.

Ett någorlunda helt kommunikationssystem visas i figuren nedan. (Jag skriver "någorlunda helt" för att man kan tillägga många detaljaspekter vid varje del av figuren, samtidigt som den ger en tillräcklig helhetsbild av kommunikationssituationen.)

där

- S = sändare
- M = mottagare
- K1 = sändarens kod(kompetens)
- K2 = mottagarens kod(kompetens)
- B1 = brus hos sändaren
- B2 = brus hos mottagaren
- B3 = brus i mediet
- MSK1 = materiella, samhälleliga och kulturella förhållanden kring sändaren
- MSK2 = materiella, samhälleliga och kulturella förhållanden kring mottagaren
- TMSK = total materiell, samhällelig och kulturell situation
- > = meddelandets väg.

Denna systemmodell visar dels några faktorer som påverkar ett meddelande då det kommuniceras från en sändare till en mottagare och dels den principiella gången för denna process.

Under denna process transformeras (omvandlas) meddelandet ett antal gånger. Genom detta förvrängs det mer eller mindre. Det är en viktig uppgift att vid kommunikationsanalysen klargöra hur meddelandet förvrängts och vad som förvrängt

det. Man måste också reda ut vilken grad av förvrängning som kan accepteras. (Observera att en 'förvrängning' inte nödvändigtvis behöver innebära något negativt. I dagligt tal används emellertid ordet oftast för att beteckna 'förställda meddelanden vilka skapar lögnar'. Till exempel: en karikatyr av en person är en förvrängd bild av denne. Genom en sådan presentation pekar man på vissa drag hos personen. I normala fall framträder dessa inte så tydligt, men genom karikatyrkonstruktörens arbete framställs de tydligare än andra drag. Därmed accentueras de aktuella dragen och personen framträder på ett visst sätt som förvrängd. Karikatyren kan vara både förtydligande och rolig. Förvrängningar är alltså här något positivt. Förvrängda meddelanden, vilka är negativa och skadliga, mottar vi exempelvis då vi lyssnar på en person, som talar med oss, i en matsal fylld av högt pratande människor. Det som denne säger, eller försöker säga, till oss kan ibland döljas av det buller, som de andra personerna åstadkommer. Själva försöker vi då, så gott det går, att tolka vad personen tycktes säga. Om vi nu känner denne väl, uppstår sällan fel i tolkningarna, men om denne är okänd och vi inte riktigt vet vad han eller hon talar om kommer vi oftare att dra felaktiga slutsatser om vad som egentligen sagts. Ytterligare ett exempel med skadliga effekter finner vi i de situationer då vi i dagspressen läser felaktigt återgivna citat. Att framställa en utsaga som påstår att någon har sagt A, då denne egentligen sade B, kan inte leda till något positivt. Etc. Exempelen kan bli många.)

Ett ideal vore förhållandet att meddelandet är detsamma hos sändaren och hos mottagaren. Detta kan egentligen aldrig uppnås, men det är lämpligt att sträva ditåt. Endast därigenom kan skadliga myter och direkta lögnar minimeras.

4.2 Kommunikationsanalys

Nedan anges några punkter vilka utgör stommen för en kommunikationsanalys. Det är endast en stomme, en utgångspunkt för mer detaljerade undersökningar. Punktordningen följer den normala läsprocessen. I första hand läses meddelandet. Det är i de allra flesta kommunikationsprocesser det väsentligaste. Om det känns angeläget går läsaren att söka meddelandets sändare. Ytterligare fördjupningar krävs mer sällan vid normala läsningar.

1. En kommunikationsanalys inleds lämpligast med en identifikation av meddelandet. Här ges också den första blicken över den totala materiella, samhällsliga och kulturella situationen.
2. Närmast följande steg är bestämmandet av mottagare och sändare. Vem eller vad är sändare? Vem eller vad är mottagare? Det är inte alltid klart vilka eller vad som är mottagare respektive sändare. Ofta är det så att en av "polerna" framträder först och tydligt, medan den andra är dold. Förhållandena är emellertid inte för evigt dolda. Just genom kommunikationsanalys är det möjligt att upptäcka, benämna och beteckna både sändare och mottagare.

Materiella, samhälleliga och kulturella förhållanden kring sändare respektive mottagare beskrivs.

3. Mediernas art och karaktär bestäms och beskrivs. (Medierna kallas också för 'kanaler'.)
4. Kommunikationskedjans brusgeneratorer utreds.
5. Sändarens kod bestäms och beskrivs.

Mottagarens kod bestäms och beskrivs.

De koder som används i medierna bestäms och beskrivs.

Koderna utgör ett slags filter i kommunikationsprocessen.

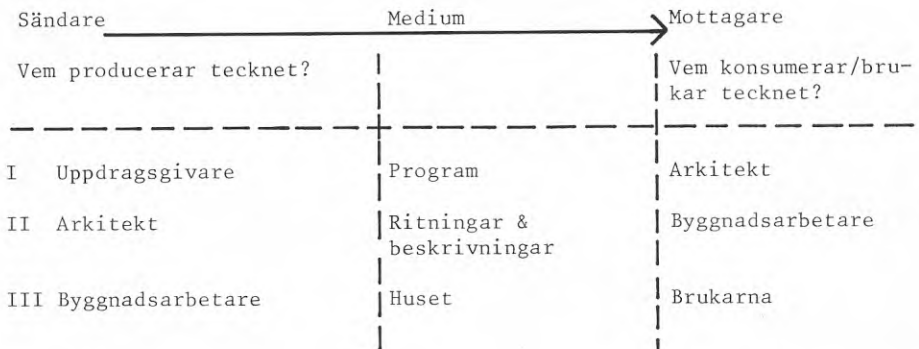
6. Meddelandets transformationsfaser kan nu belysas.

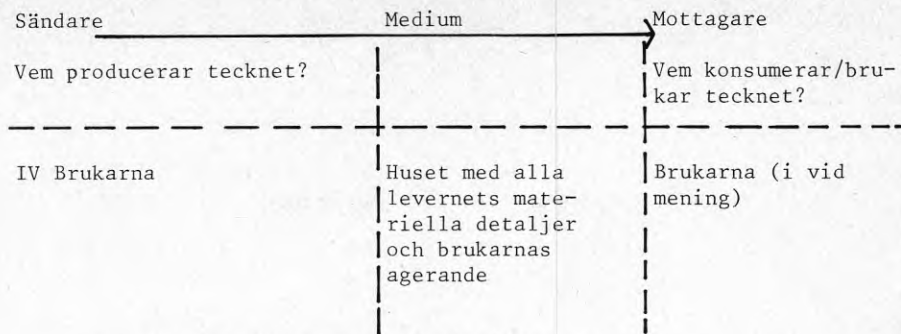
Efter en första genomgång av en kommunikationsakt är det dags att fördjupa de olika analyspunkterna. Eftersträvat undersökningsdjup bestäms av de krav som ges av de frågor som ställs om den aktuella kommunikationsakten.

Nedan anges några extra fördjupningspunkter.

7. Vilket är syftet med kommunikationsakten? Vem står för syftet? Det är inte alltid sändaren som står för det aktiva syftet. En mottagare kanske behöver viss information - då avkräver denne en sändare vissa meddelanden. Mottagaren står i det fallet för det aktiva syftet. (Detta är problem som behandlas i dialogteorin.)
8. Mottagarens tolkningskompetens utreds. Dennes förmåga att läsa, dvs. tolka, meddelandet är beroende av den omgivande materiella, samhälleliga och kulturella situationen. Mottagaren besitter en kod, vilken fungerar både som filter, brus och läsningsregler och som uppkommit i en interaktionsprocess med omgivningen.

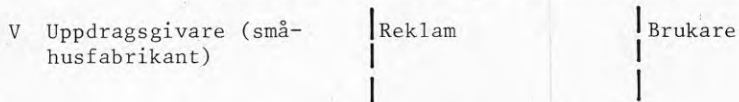
Nedan följer ett exempel som visar att det till en och samma fysiska miljö kopplas flera stycken relativt hela kommunikationsprocesser.

Process IV är en approprieringsprocess.

I ett tidigt skede kan vi också finna följande process:

9. Sändarens kompetens att forma meddelanden utreds.

Sändaren bör för att få framgång besitta goda kunskaper om mottagarnas läsningskompetens och om olika mediers förmåga att förmedla meddelanden. (Arkitekten bör alltså lära känna uppdragsgivaren och dennes krav samt arkitekturen som medium.)

10. Mediernas möjligheter att bära meddelanden utreds.

Hur transformeras meddelandena? Vilka förvrängningar uppstår och kan uppstå?

4.3 Teckenanalys

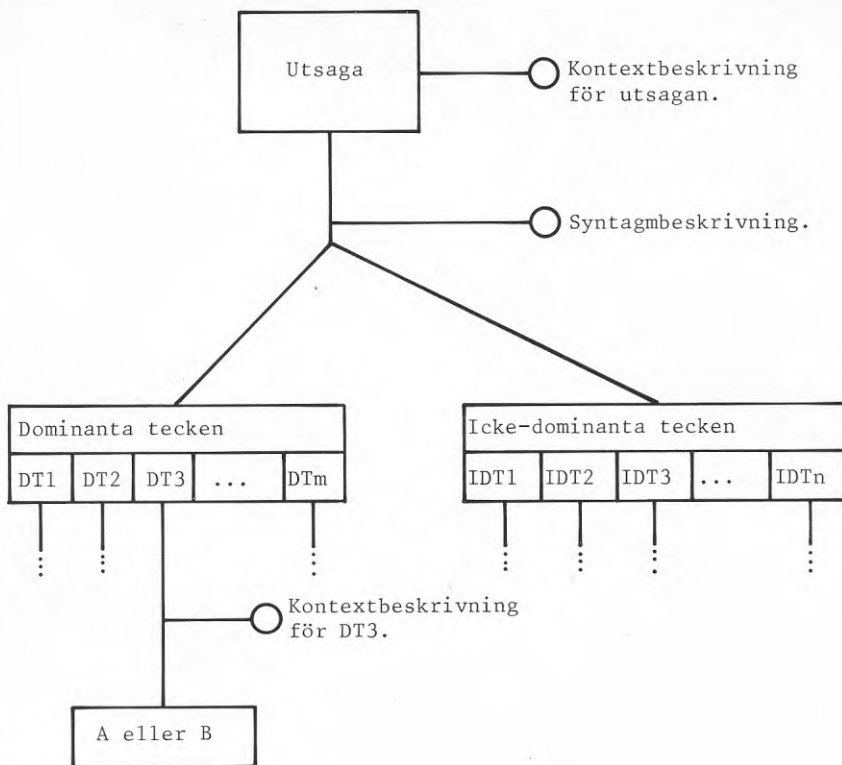
En teckenanalys utgår från ett tecken, ett teckensystem eller, som man också kan uttrycka det, en utsaga.

De utsagor arkitektursemiotikern intresserar sig för är främst de som utgör den byggda miljön. Primärt rör det sig om visuella utsagor, men alla kroppens sinnen mottar stimuli och varje sinne tar emot meddelanden om den omgivande miljön. Det är ett komplext system av informationer som resulterar i de helhetsupplevelser vi erfar inför varje miljö.

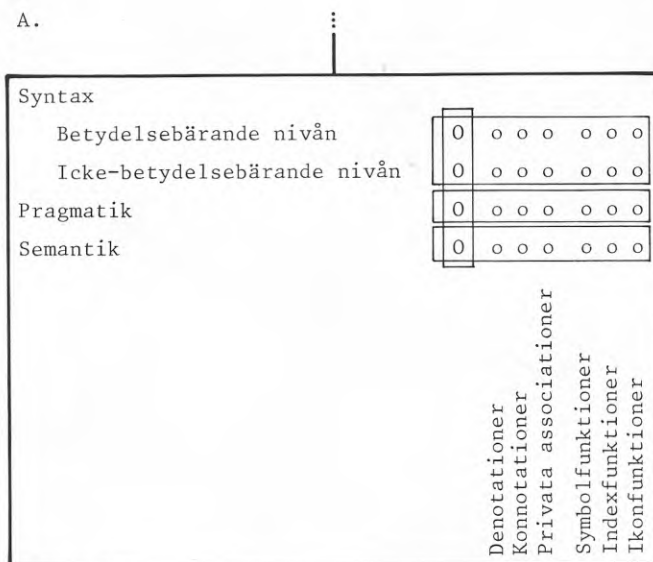
Arkitektursemiotiken sysselsätter sig inte mer än perifert med den "rena" perceptionspsykologin. I stället är det perceptionspsykologins "fortsättning" i tanke- eller medvetandesystem som står i blickpunkten.

En modell för teckenanalys anges i följande figurer.

Utgångspunkt är en utsaga i den studerade miljön.

A.

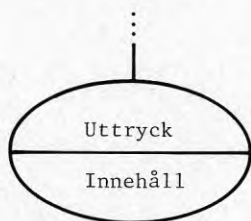
Varje element studeras:

- o synkront
- och
- o diakront.

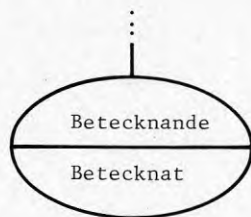
För varje element beskrivs dess:

- o möjlighetsfält
- och
- o utnyttjade del av möjlighetsfältet, med angivande av inverkan/begränsande faktorer.

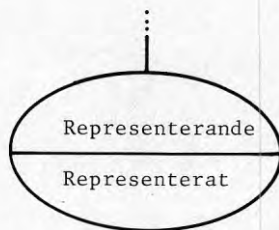
B.

Alternativt formulerat:

Eller:

Synkrona och diakrona studier görs kring tecknens båda delaspekter.

Möjlighetsfält och reellt utnyttjande av möjlighetsfälten beskrivs för tecknens alla aspekter.

Beskrivningar av ett teckens uttryck eller dess syntax består vanligen av tvådimensionella bilder (fotografier, teckningar) tillsammans med kompletterande verbal text. Ibland kan det vara lämpligt att använda en tredimensionell modell.

De övriga punkterna i matrisen tillhörande "låda" A, ges nästan uteslutande beskrivningar av verbalt slag. Tvådimensionella bilder är ibland lämpliga komplement.

Regler rörande relationerna mellan elementen i "A-matrisen" utgör tecknets 'grammatik' (om det är ett litet tecken) eller 'stil' (om det är ett stort tecken).

Tecknets arbiträrhet utreds. Vad i innehållet motiverar tecknets materiella form? I vilken grad är tecknet arbiträrt? (Orsakerna till denna utredning är att tecken som är icke-arbiträra, dvs. motiverade, läses mycket lättare och förstås mycket lättare än arbiträra tecken. Miljöers läsbarhet kan kritiseras utifrån deras grad av arbiträrhet. Genom att medvetet arbeta med 'läsbarheten' som faktor i miljöprojektering har arkitekten ett instrument med vilket han eller hon kan åstadkomma en begriplig miljö.)

I tecknets kontextbeskrivningar ska följande frågor om syftena med tecknen ingå:

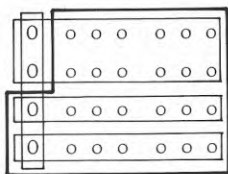
- o Varför produceras/producerades tecknet?
- o Varför konsumeras/konsumerades tecknet?

Angående möjlighetsfälten för tecknets olika aspekter ska följande frågor ställas:

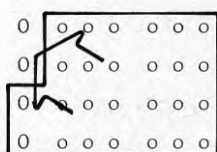
- o Hur utvecklade är denotationsfälten?
- o Hur utvecklade är konnotationsfälten?
- o Hur utvecklade är de privata associationsfälten?
- o Är utvecklingsgraden god/hög eller dålig/låg? (Det behöver inte nödvändigtvis vara positivt/bra/trevligt/... att ha en god/hög utvecklingsgrad. Värderingsfrågan måste utredas från fall till fall.)
- o Vari består respektive utveckling?
- o Hur utvecklar man denotationsfälten?
- o Hur utvecklar man konnotationsfälten?
- o Hur utvecklar man de privata associationsfälten?

De tre senaste frågorna är av tydlig pedagogisk art och riktar in analysen på förslag till önskade aktioner.

Kunskaperna om innehållet i det kraftigt inringade området i matrisen från "låda" A (se figuren nedan) ger viktiga informationer om förutsättningar för utformning av de materiella tecknen, den materiella miljön.

Arkitektens arbete ligger i att ur/genom dessa kunskaper
producera materiella uttryck, dvs. byggnader.

5 SAMMANFATTNING

Bakgrund.

Den byggda miljön är en kulturprodukt och därmed speciellt betydelsebärande. Dess språkliga egenskaper är ännu i stort sett outhärdade - detta får bland annat till följd att planering av nybebyggelse och förändring av befintlig bebyggelse ytterst sällan tar med den fysiska miljöns betydelser/innebörder som den grundfaktor de egentligen utgör.

Semiotiken (teckenläran) är den vetenskap som studerar alla teckensystem, dvs. språk i vid mening. Däri innefattas bland annat betydelseproduktion, -distribution och -konsumtion.

Semiotikens teorier är ännu idag dåligt spridda och dess terminologi är ofta ovanlig och därmed svårförståelig. Semioserna, dvs. teckenprocesserna, utgör emellertid en grund för allt kulturellt liv och är överallt förekommande, så en ökad kännedom om dessa är nödvändig.

Syfte.

Föreliggande arbete är ett försök att presentera och sprida några utvalda centrala semiotiska termer lämpade för analys av byggd miljö. De semiotiska begreppen avses tillämpas i en analysmodell avpassad till den fysiska miljön.

Metod.

De semiotiska termernas innebörder har lyfts fram ur några centrala texter om semiotikteori och getts anknytning och tillämpning på arkitekturen. Föreliggande forskningsrapports textinnehåll har framarbetats genom litteraturstudier och seminarier.

Resultat.

Forskningsarbetet har resulterat i en illustrerad och exemplifierande ordbok rymmande centrala arkitektursemiotiska termer. En modell, omfattande 'kommunikationsanalys' och 'teckenanalys', för semiotiskt studium av den fysiska miljön kompletterar ordboken och visar på ett arbetssätt och ett arbetsfält för de semiotiskt inriktade arkitekterna och miljökritikerna.

6 REFERENSER

6.1 Litteratur som primärt legat till grund för ordbokens huvudbegrepp

Excerpterna har hämtats ur följande böcker.

Aspelin, Gert, m. fl.; "Bildanalys", Gidlunds, Finland 1973, ISBN 91-7021-012-8.

Brandt, Per Åge, m. fl.; "Arkitekturens praxis", Borgen/Basis, 1974, ISBN 87-418-5981-2.

Eco, Umberto; "Den frånvarande strukturen", Cavefors, Lund 1971, ISBN 91-504-0143-2.

Guiraud, Pierre; "Semiology", Routledge & Kegan Paul Ltd, Plymouth 1975, ISBN 0-7100-8011-5.

Jencks, Charles; "The language of post-modern architecture", Academy Editions, London, Wisbech 1977, SBN 85670-325-7.

Malmberg, Bertil; "Teckenlära", Aldus, Lund 1973, ISBN 91-0-038627-8.

Norberg-Schulz, Christian; "Intensjoner i arkitekturen", Universitetsforlaget, Oslo 1967.

Nordström, Gert Z. och Hasse Hansson, Sten-Gösta Karlsson; "Bild & form", Skolförlaget Gävle, Uddevalla 1974, ISBN 91-42-01930-3.

Nordström, Gert Z.; "Kreativitet och medvetenhet", Gidlunds, Östervåla 1975, ISBN 91-7021-105-1.

Saussure, Ferdinand de; "Kurs i allmän lingvistik", Cavefors, Budapest 1970.

6.2 Övrig litteratur

Achen, Sven Tito; "Symboler omkring oss", Norstedts, Stockholm 1978, ISBN 91-1-783162-8.

Alenius, Stefan och Jan Angbjär, Magnus Silfverhielm; "Manierismer; eller vad gör vi med vårt funktionalistiska arv", i "arkitektur" nr 5 1978, ISSN 0004-2021.

Ars Semiotica. International Journal of American Semiotic. Editor-in-chief Luigi Romeo, Managing Editor, P.O., Box 600, Boulder, CO 80306, U.S.A.

Aspelin, Kurt och Bengt A. Lundberg (ed.); "Tecken och tydning", PAN, Stockholm 1976, ISBN 91-1-764011-3.

Baron, Naomi S.; "On representing representations", i *Semiotica* 24:1/2, 1978, The Hague, The Netherlands.

Barthes, Roland; "Mytologier", Cavefors, Uddevalla 1970.

Berg, Lars-Erik; "Medvetandets sociologi", ALMA-serien 64, Wahlström & Widstrand, Malmö 1977, ISBN 91-46-12300-8.

Berner Öste, Mia; "Om termer, begrepp och definitioner", ARGOS Förlags AB, Uppsala 1968.

Bichsel, Peter; "Ett bord är ett bord", i "Barnsliga historier", PAN, Stockholm 1971, ISBN 91-1-715031-0.

Broadbent, Geoffrey; "A plain man's guide to the theory of signs in architecture", i "Architectural Design" nr 7 - 8 1977.

Bärmark, Jan m.fl.; "Orientering i samtida vetenskapsteori", Rapport nr 42, Avdelningen för Vetenskapsteori, Göteborgs Universitet, 15 februari 1973.

Calvino, Italo; "De osynliga städerna", Bonniers, Stockholm 1978, ISBN 91-0-043556-2.

Culler, Jonathan; "Deciphering the signs of the times", i "Leonardo" vol. 10, Pergamon Press 1977.

Dunster, David; "Sign language", i "Architectural Design" nr 11 1976.

Edfeldt, Åke W. och Tore Sahlin; "Tecken & tycken", Rabén & Sjögren, Surte 1972.

Eriksson, Ulrik; "Om betydelse, betydelseanalys och betydelsebeskrivning", i "Kring en ordbok", Norstedts, Stockholm 1975, ISBN 91-1-753171-3.

Gopnik, Myrna; "Scientific theories as meta-semiotic systems", i *Semiotica* 21:3/4 1977, The Hague, The Netherlands.

Hawkes, Terence; "Structuralism and semiotics", Methuen & Co Ltd., Great Britain 1977, ISBN 0-416-79630-3.

Hesselgren, Sven; "Vad vacker är", Statens Råd för Byggnadsforskning, Lund 1977, ISBN 91-540-2777-2.

Hochberg, Julian; "Seendets psykologi", Wahlström & Widstrand, Stockholm 1967.

Jencks, Charles & George Baird; "Meaning in architecture", Barrie & Jenkins, Buckinghamshire 1970, ISBN 0-214-66797-9.

Karlsson, Björn (red.); "Vad sägs? Nio uppsatser om kommunikation.", Studentlitteratur, Lund 1978, ISBN 91-44-13251-4.

Langer, Susanne K.; "Philosophy in a new key", Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, USA 1974, ISBN 0-674-66503-1.

Leach, Edmund; "Culture and communication", Cambridge University Press 1976, ISBN 0-521-29052 X.

Linn, Björn; "Storgårdskvarteret", Statens Råd för Byggnadsforskning, Uddevalla 1974, ISBN 91-540-2307-6.

Liungman, Carl G.; "Semiotik, strukturalism, semiologi", Malmö 1971.

Liungman, Carl G.; "Symboler", Fria Akademiens förlag, Kristianstad 1974.

Magnusson, David; "Människans begränsning - vi förstår omvärlden dåligt", i "Forskning och Framsteg" nr 3 1978, Solna 1978, ISSN 0015-7937.

Morris, Charles; "Foundations of the theory of signs", The University of Chicago Press, Chicago & London (1938), ISBN 0-226-5757-2.

Nordmark, Dag; "Bildspråkets betydelser", PAN, Stockholm 1976, ISBN 91-1-764021-0.

Ogden, C. K. och I. A. Richards; "The meaning of meaning", Routledge & Kegan Paul, Great Britain 1972, ISBN 0-7100-7463-8.

Ottoson, David; "Nervsystemets fysiologi", Natur och kultur, Nacka 1974, ISBN 91-27-00020-6.

Rauch, John och Robert Venturi; "A house is more than a home", i "Progressive Architecture" nr 8 1976, U.S.A., 1976.

Reichlin, Bruno och Fabio Reinhart (red.); "Die Aussage der Architektur", i "werk" nr 4 och 6 1971.

Reinle, Adolf; "Zeichensprache der Architektur", Verlag für Architektur Artemis, Zürich und München 1976.

Semiotica. Journal of the international association for semiotic studies. Mouton Publishers, The Hague, The Netherlands.

Tafuri, Manfredo; "Architecture and Utopia", The MIT Press, U.S.A. 1977, ISBN 0-262-20033-3.

af Trampe, Peter och Åke Viberg; "Allmän språk teori och grammatik", Liber Läromedel, Lund 1975, ISBN 91-40-02883-6.

Törnebohm, Håkan; "Paradigm i vetenskapernas värld och i vetenskapsteorin", Rapport nr 59, Avdelningen för Vetenskapsteori, Göteborgs Universitet, 10 maj 1974.

Törnebohm, Håkan; "Paradigm i vetenskapsteorin", Rapport nr 91, Avdelningen för Vetenskapsteori, Göteborgs Universitet, 1 juni 1977.

Törnebohm, Håkan; "Undersökande system, paradigm och tematiska diskussioner", Rapport nr 76, Avdelningen för Vetenskapsteori, Göteborgs Universitet, 12 augusti 1975.

Venturi, Robert; "Complexity and contradiction in architecture", The Museum of Modern Art, U.S.A. 1974.

Wiio, Osmo A.; "Kommunikation - vad är det?", Natur och Kultur, Borås 1976, ISBN 91-27-00164-4.

Wikforss, Örjan; "Åskådlig planredovisning", Statens Råd för Byggnadsforskning T8:1977, Stockholm 1977, ISBN 91-540-2647-4.

Windahl, Swen; "Kommunikationsmodeller", Studentlitteratur, Lund 1975, ISBN 91-44-07901-X.

Wittgenstein, Ludwig; "Filosofiska undersökningar", Bonniers, Stockholm 1978, ISBN 91-0-042768-3.

Zeitschrift für Semiotik. Ed. Roland Posner, Akademische Verlagsgesellschaft Athenaion, Postfach 1107, D-6200 Wiesbaden.

7 BILDER

Samtliga fotografier är tagna av Ramon Wåhlin, utom en bild på sidan 58 samt en på sidan 127 som har tagits av Tage Wåhlin. Bilden på före detta Shahan av Iran, sidan 156, är hämtad ur tidskriften National Geographic.

**Denna rapport hänför sig till forskningsanslag 771310-3 från
Statens råd för byggnadsforskning till Avdelningen för formlära,
Tekniska Högskolan, Stockholm.**

R120: 1979

ISBN 91-540-3112-5

Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm

Art.nr: 6700020

**Abonnemangsgrupp:
Ingår ej i abonnemang**

**Distribution:
Svensk Byggtjänst, Box 7853
103 99 Stockholm**

Cirka pris: 40 kr exkl moms